

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
2021-YL-153

**İNSAN DOĞASI EKSENİNDE ETİK SORUNLAR:
*BLACK MIRROR***

HAZIRLAYAN
Murat TAŞCI

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Berfin KART

AYDIN-2021

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2021

Murat TAŞÇI

ÖZET

İNSAN DOĞASI EKSENİNDE ETİK SORUNLAR: *BLACK MIRROR*

Murat TAŞÇI

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Berfin KART

2021, XII + 74 sayfa

Teknoloji ve bilimi üreten insan, bir yandan bu ürünler sayesinde hem kendi hem de başkasının yaşamının iyileşmesine önemli katkı sağlarken, diğer yandan da bu ürettikleriyle hem kendine hem de insan türünün diğer üyelerine zarar verebilmektedir. Teknolojinin gelişimi ve ilerleyişi karşısında bir kişi olarak etik kişi ya da ilişki değerlerinden yoksun kalan insanın, bu değerleri yaşamında yok sayarak kararlar alıp, eylemde bulunabildiğini ve yeni etik sorunların ortaya çıkmasına sebep olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple, günümüz bilim, teknoloji ve bilişim alanında yaşanan gelişmeler ile insanlığa yaşamı yeniden şekillendirip tasarlama gücü bahşeden yapay zekâ ve biyoteknoloji çalışmalarının ortaya koyduğu devrimler karşısında, felsefi antropoloji ve etiğin sorunlarını yeniden düşünmek, kavramlarının sınırlarını yeniden gözden geçirmek ihtiyacı doğmuştur. Bu çalışmada, günümüz koşullarında aşılamayan yeni etik sorunların varlığını sorgulamak ve bu sorunlar karşısında bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkisini görebilmek, kişilerin ya da kurumların sorunların çözümünde nasıl tavır aldıklarını ortaya koyabilmek için yaşamdan örnekleri göz önüne seren bir dizi olan *Black Mirror* dizisinden yararlanılmıştır.

Bu amaçla, çalışmanın birinci bölümünde, felsefe tarihinde insanın neliği üzerine düşünen kimi düşünürlerin kuramlarında insanın nasıl tanımlandığı, “insan” ve “doğa” kavramlarının nasıl ele alındığı, tek bir insan doğasından mı yoksa birden çok insan doğasından mı söz edildiğine bakılarak, günümüzde bilim ve teknolojideki gelişmelerin yarattığı etik sorunların çözümüne nasıl katkı sağlayabilecekleri ele alınmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, *Black Mirror* dizisinin bölümlerinde genel olarak dijital yaşamın ve teknolojinin gelişimi ile internetin sunduğu imkanların ve sanal gerçekliğin ortaya çıkardığı ya da çıkarabileceği etik sorunların -özellikle etik kişi değerleri ve etik ilişki değerlerinin yitirilmesiyle- neler oldukları, insan hayatını nasıl araçsallaştırdıkları üzerinde durulmaktadır.

Sonuç olarak, gündelik hayatta karşılaşabileceğimiz teknolojinin amacını aşarak kullanımından doğan ve hak ihlallerine yol açan etik sorunlar, ancak teorik etik bilgisine sahip olmakla ve bu bilgiyi teknolojiyle ortaya çıkan sorunlara uygulayarak aşılacak olan sorunlardır. İnsanın ve bütün canlıların değerini ve haklarını koruyacak ya da harcayacak olan insan eliyle üretilen makineler değil, akıl sahibi olan insanın etik sorumluluğunun farkında olarak yaptıkları ya da yapmadıklarıdır.

Anahtar Sözcükler: İnsan Doğası, İnsan, *Natura Naturata*, *Natura Naturans*, Etik, Etik Sorumluluk, *Black Mirror*.

ABSTRACT

ETHICAL PROBLEMS ON THE CONCEPT OF HUMAN NATURE: *BLACK MIRROR*

Murat TAŞÇI

Master's Thesis, Department of Philosophy

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Berfin KART

2021, XII + 74 pages

While people who produce technology and science make a significant contribution to the improvement of both their own and others' lives thanks to these products, on the other hand, they can harm both themselves and other members of the human species with these products. We see that a person who is deprived of ethical person or relationship values as a person in the face of the development and progress of technology can take decisions and act by ignoring these values in his life, causing new ethical problems to arise. For this reason, in the face of the developments in today's science, technology and informatics and the revolutions brought about by artificial intelligence and biotechnological studies that give humanity the power to reshape and design life, it is necessary to rethink the problems of philosophical anthropology and ethics and to reconsider the boundaries of their concepts. In this study, the Black Mirror series, which is a series that reveals examples from life, was used in order to question the existence of new ethical problems that cannot be overcome in today's conditions, to see the effect of scientific and technological developments in the face of these problems, and to reveal how individuals or institutions take a stand in the solution of problems.

For this purpose, in the first part of this study, in the history of philosophy, topics such as how human is defined in the theories of some thinkers who think about the human nature, how the concepts of "human being" and "nature" are handled, whether a single human nature or more than one human nature is mentioned, is going to be examined, and in the light of conclusions, it will be analysed how these conclusions contribute to the solutions of ethical problems raised by the modern day science and technology.

In the second part of this study, in the episodes of the *Black Mirror* series, the development of digital life and technology in general, the possibilities offered by the internet

and the ethical problems that virtual reality reveals or can cause, especially with the loss of ethical person values and ethical relationship values, and how they instrumentalize human life are emphasized.

As a result, the ethical problems that we may encounter in daily life, arising from the use of technology beyond its purpose and leading to violations of rights, are problems that can only be overcome by having theoretical ethical knowledge and applying this knowledge to the problems that arise with technology. It is not the machines produced by human hands that will protect or waste the values and rights of man and all living things, but what the rational person does or does not do, being aware of his ethical responsibility.

Key Words: Human Nature, Human Being, *Natura Naturata*, *Natura Naturans*, Ethics, Ethical Responsibility, *Black Mirror*.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın başlangıcından, problemin saptanmasından sonucuna kadar her aşamasında tüm detayları ile yakından ilgilenen ve çalışmanın tamamlanmasında büyük özverisi ve emeği olan, düşüncelerime değer verip bilgi ve önerileriyle desteğini hiç eksik etmeyen danışman hocam Doç. Dr. Berfin KART'a çok teşekkür ederim. Ayrıca resmi akademik sorumluluğu olmamasına rağmen danışmanım kadar özenle ve titizlikle çalışmamı değerlendiren, konuyu işlememde ve yol almamda görüş, öneri ve katkılarını hiç eksik etmeyen ve tezimin jürisinde de olmasını çok arzu ettiğim değerli hocam Prof. Dr. Harun TEPE'ye bana her zaman destek verdiği, akademik çalışmama katkı sağladığı için gönülden teşekkürü borç bilirim.

Süreci benimle birlikte yaşayan maddi manevi her konuda arkamda olan babam Cuma TAŞCI'ya, annem Fikriye TAŞCI'ya, ağabeylerim Vakkas ve Halil TAŞCI'ya, ablalarım Fatma, Tülin ve Saray'a çok teşekkür eder, her konuda motivasyonumu yüksek tutan ve güven veren arkadaşlarıma minnetlerimi sunarım.

Murat TAŞCI

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	ix
GÖRSELLER DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	9
1. “İNSAN DOĞASI” KAVRAMININ SINIRLARI VE BİLİM-TEKNOLOJİ-ETİK İLİŞKİSİ.....	9
1.1.“İnsan Doğası”nın Sınırları Çizilebilir Mi?.....	9
1.2. Aristoteles’te “İnsan” ve “Doğa”sı.....	11
1.3. İnsan Doğasının İkiliği: Kant ve Habermas	16
1.3.1. “Akıl Varlığı” ve “Doğal Varlık” Olarak İkili İnsan Doğası: Immanuel Kant	18
1.3.2. “Natura Naturata” ve “Natura Naturans” Olarak İkili İnsan Doğası: Jurgen Habermas	20
1.4. Biyoteknolojik Gelişmeler ve “İnsan Doğası”na Etkisi	22
1.5. Biyoteknolojik Sorunların Çözümünde Etik Bakışın Önemi	25
2. BÖLÜM	28
2. ETİK SORUNLARA <i>BLACK MIRROR</i> İLE BAKMAK	28
2.1. Bir Distopya Olarak <i>Black Mirror</i>	28
2.2. <i>Black Mirror</i> ’da Etik Sorular ve Sorunlar.....	33
2.2.1. <i>Black Mirror</i> ’da “Etik Sorumluluk”: Etik Davranmamayı Tercih Edebilir Miyiz?.....	33
2.2.2. <i>Black Mirror</i> ’da “İnsan Onuru”: Biyoteknolojik Gelişmeler Etik Kişi Olmaya Engel Mi?	41

2.2.3. <i>Black Mirror</i> 'da Adaletin Sağlayıcısı Olarak Sosyal Medya ve Linç Kültürü	47
2.2.4. <i>Black Mirror</i> 'da Dünyanın Yeni Tanrısı: İnternet	52
2.2.5. <i>Black Mirror</i> 'da Biyoteknolojik Gelişmeler ve İnsan Doğası İlişkisi	55
2.2.6. <i>Black Mirror</i> 'da İnsanın Geleceği.....	60
3. TARTIŞMA VE SONUÇ	65
4. KAYNAKLAR	70
ÖZGEÇMİŞ	74

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 2.1. <i>Black Mirror</i> Dizisi Reklam Afışı	28
Görsel 2.2. <i>Black Mirror</i> 1. Sezon 1. Bölüm Sahne Örneği.....	34
Görsel 2.3. <i>Black Mirror</i> 1. Sezon 2. Bölüm Sahne Örneği.....	42
Görsel 2.4. <i>Black Mirror</i> 3. Sezon 6. Bölüm Sahne Örneği.....	47
Görsel 2.5. <i>Black Mirror</i> 3. Sezon 1. Bölüm Sahne Örneği.....	52
Görsel 2.6. <i>Black Mirror</i> 4. Sezon 6. Bölüm Sahne Örneği.....	56
Görsel 2.7. <i>Black Mirror</i> 4. Sezon 6. Bölüm Sahne Örneği.....	58
Görsel 2.8. <i>Black Mirror</i> 2. Sezon 1. Bölüm Sahne Örneği.....	61

GİRİŞ

“Bugün eğitimli Bir Avrupalıya, “insan” denince ne düşündüğü sorulsa, hemen hemen hiç yan yana gelemeyecek olan üç ayrı düşünce kafasında gidip gelmeye başlar. Birincisi, Âdem ve Havva, yaradılış, cennet ve cennetten kovulma gibi Yahudi Hıristiyan geleneğinin [insan] düşüncesi. İkincisi, Antik-Yunan düşüncesidir; buna göre insanın “akıl”, logos, phronesis, ratio, mens –logos burada konuşma (söz) olduğu kadar, her şeyin “ne olduğunu” kavrayan yeti anlamına da gelmektedir- sahibi bir varlık olarak görülmekte; dünyada ilk kez insanın ben bilincine sahip olması ona kendine özgü bir yer kazandırmaktadır. Her şeyin temelinde yatan insanüstü bir akıl olduğu ve tüm diğer varolanlar arasında yalnızca insanın ondan pay aldığı öğretisi, bu düşünceyle yakın bir ilgi içindedir. Üçüncüsü ise, doğa bilimlerinin ve genetik psikolojinin çoktandır gelenekselleşmiş olan, insanın yeryüzündeki gelişimin en son ürünü olduğu düşüncesidir; buna göre insan, hayvan dünyasındaki daha az gelişmiş benzerlerinden yalnızca – her ikisi insanın dışındaki doğada bulunan- enerji ve yetilerinin karışımındaki karmaşıklık derecesiyle ayrılmaktadır” (Scheler, 1998: 35).

Yirminci yüzyıl düşünürlerinden olan ve felsefi antropolojinin de kurucusu sayılan Max Scheler, *İnsanın Kosmostaki Yeri* adlı kitabında hala insanın ne olduğu üzerinde uzlaşmış bir düşüncenin olmayışını böyle dile getirir. Biri teolojik, biri felsefi ve biri de doğabilimsel olan bu üç insan düşüncesi arasında bir birlik olmadığı gibi, henüz insanla ilgilenen bilimlerin sayısı artış gösterse de “insanın ne olduğuna ilişkin üzerinde birleşilen bir düşünceden yoksunuz” (Scheler, 1998: 35). Eskiçağ’dan bugüne dek siyasetle, etikle, felsefi antropoloji ile uğraşan düşünürler insanın neliği ve insanla ilgili sorularla da uğraşmak zorunda kalmışlar, bilgisel temelli insan görüşüyle insanla ya da toplumla ilgili bazı sorunları aydınlatmaya çalışmışlardır. “Filozofların insan görüşleri – insanın ne olduğuna ilişkin görüşleri- vardır; ama filozof olmayanların da, genellikle, insan anlayışları –insan tasarımları, insan imgeleri- vardır. Ayrıca kültürlerin de farklı insan imgeleri, hem de tarih içinde değişiklik gösteren insan imgeleri vardır” (Kuçuradi, 1997: 75).

Teolojik, felsefi, doğabilimsel bu üç antropolojide de görüldüğü üzere düşünürler insan doğasının ya da doğanın anlamının ne olduğu üzerine düşünürken insanın neliğine ilişkin yeni terimlere, tanımlamalara da yer vermişler, özellikle 20. yüzyıl düşünürleri “bitmez, tükenmez” (Mitchell, 1972: 23) bir kavram gibi görünse de insan doğası kavramının sınırlarının çizilebileceğini dile getirmişlerdir. İnsan, “doğası gereği siyasi bir hayvan; sosyal bir hayvan; biyo-sosyal bir hayvan; bencil, kurnaz bir hayvan; ekonomik bir hayvan; Tanrının tasarımında payını almış dinsel bir yaratık ve bütünüyle bir hayvan olmayan bir hayvan” (Mitchell, 1972: 23) olarak tanımlanırken, aynı zamanda, bazı insanlar uysaldır, bazı insanlar

vahşidir, bazı insanlar paylaşımcıdır, bazıları istifçidir, bazıları inançlıdır, bazıları kâfirdir, bazıları siyasedir, bazıları siyasi değildir, bazıları maddeci ve duyusalıdır, bazıları kendi kendini gözlemler ve temkinlidir, bazıları savaş yanlısıdır, bazıları barışseverdir (Mitchell, 1972: 23) denilerek insanın neliğinin sınırları iyice çizilmek istenir. Bu kadar geniş ve farklılıkları içeren bir tanımlamada üzerinde uzlaşılabilir bir ortak tanım da aranır. “ ‘İnsan doğası’ dendiğinde sadece fiziksel ya da biyolojik bir doğa değil, aynı zamanda tüm insanların sahip olduğu, ortak olan ve insanı insan yapan *akıl* denilen bir yetiyi ve bu yetinin insanın insan olmasında hesaba kattıklarını da kapsayan bir doğa düşünülmelidir. Felsefi bağlamda bakıldığında Husserl’in yöntemi kullanılarak, insan doğasının neliğine ilişkin dile getirilen fiziksel özellikler araç içine alınarak, onun özü ortaya konulmaya çalışılabilir. ‘Doğa’nın kapsamına girenleri ya da ‘insan doğası’ndan anlaşılanların neler olduğunu dile getirebilmek için fiziksel özellikleri araç içine almak bir yol olabilir” (Kart, 2008: 8).

Felsefi antropolojinin temel sorusu olan “insan nedir?”in ve bu alandaki diğer pek çok sorunun yanıtlarının aramak etiğinin soru ve sorunlarının ele alınışı kadar eski olup, Eski Yunan’a kadar götürülmektedir. Fakat, günümüz bilim, teknoloji ve bilişim alanında yaşanan gelişmeler, insanlığa yaşamı yeniden şekillendirip tasarlama gücü bahşeden yapay zekâ ve biyoteknoloji çalışmalarının ortaya koyduğu devrimler, felsefi antropoloji ve etiğinin soru ve sorunlarını yeniden düşünmeye, kavramlarının sınırlarını yeniden gözden geçirmeye çağırılmaktadır. “Tarihin akışını üç önemli devrim şekillendirdi: Yaklaşık 70 bin yıl önce başlayan Bilişsel Devrim, 12 bin yıl önce bunu hızlandıran Tarım Devrimi ve tarihi sona erdirip bambaşka bir şeyi başlatabilecek yalnızca 500 yıl önce başlayan Bilimsel Devrim” (Harrari, 2017: 18). İnsan türü, bilişim teknolojileri ve biyoteknolojinin ikili devrimiyle birlikte daha önce hiç karşılaşmadığı güçlüklerle karşılaşmakta ve kendi kontrolü dışında kalan bu güçlükler karşısında ayakta durabilmek için mücadele etmekte ya da kendisine dayatılanın hükümdarlığına boyun eğmektedir. Teknoloji pek çok yeni olumlu gelişmeyi birlikte getirmiş olsa da insan türüne yönelik tehdit ve tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. “70 bin yıl önce, Homo Sapiens hala Afrika’nın bir köşesinde kendi işiyle meşgul olan önemsiz bir *hayvandı*. İlerleyen bin yıllarda kendisini tüm gezegenin efendisi ve ekosistemin baş belasına çevirecek dönüşümü gerçekleştirdi. Bugün ise bir tanrı haline gelmenin, sadece ebedi gençliğin değil, yaratmak ve yoketmek gibi ilahi becerileri de ele geçirmenin arifesinde” (Harrari, 2017: 405). İnsan bilinci ve kimliği üzerine etki eden tüm bu gelişmeler insanın neliğinin yeniden sorgulanmasına yol açmıştır.

Biyoteknoloji ve bilişim teknolojilerinin kaynaşması, bu alanlardaki devrim niteliğinde yaşanan gelişmeler, felsefi antropolojinin temel sorusu “İnsan nedir?”in sınırlarının yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılarken, aynı zamanda tüm olan biten gelişmeler karşısında ortaya çıkan sorunların etik sorunlar olarak nasıl ele alınabileceği ve nasıl çözüm sunulabileceği üzerinde de durmayı gerektirir. Kendi eliyle kendini dönüştürebilen, “kendi kaderinin çobanı haline gelebilen” (Mayor ve Forti, 2004: 146) insan, kendi doğasını araçsallaştırmadan, daha uzun ve sağlıklı bir hayat sürmenin peşinden mi gideceği, yoksa kendi gücündeki artışla ne istediğini bilmezcesine, tatminsizce ve egoistçe kendi türünü araçsallaştırarak yeni etik sorunlarla kendi türünün sonunu mu getireceği tartışılmaktadır. “Kanı ve kadırgalardan buharlı gemilere ve uzay makinelerine vardık ama kimse nereye gittiğimizi bilmiyor. He zamankinden güçlüyüz ama bunca güçle ne yapacağımızı bilmiyoruz. Daha da kötüsü, insanlar her zamankinden daha sorumsuz gibiler. Uymamız gereken yegâne yasalar fizik yasaları ve kendi kendini yaratmış küçük tanrılar olarak kimseye hesap vermiyoruz. Diğer hayvanları ve etrafımızdaki ekosistemi sürekli mahvediyoruz ve bunu karşılığında sadece kendi konforumuzu ve eğlencemizi düşünüyoruz, üstelik tatmin de olmuyoruz. Ne istediğini bilmeyen, tatminsiz ve sorumsuz tanrılardan daha tehlikeli bir şey olabilir mi?” (Harrari, 2017: 408).

Teknolojiyi ve bilimi üreten insanın, bu ürünler sayesinde kendi ve başkasının yaşamına önemli katkı sağlarken aynı zamanda bu ürettikleriyle kendine ve insan türünün diğer üyelerine zarar verebildiği kişi düzeyinde sorumluluk ve devletler düzeyinde ve hatta ülkeler ya da küresel düzeyinde “sorumluluk”tan uzak olduğuna tanıklık edilmektedir. Bununla birlikte bir kişi olarak etik kişi ya da ilişki değerlerinden de yoksun kaldığı, bu değerleri yaşamında yok sayarak kararlar alıp, eylemde bulunabildiğiyle karşılaşmaktadır. Dürüst, saygılı, adil, güvenilir, özgür bir kişi olunamadığı gibi, sevgi, saygı, minnet gibi değerlilik yaşantılarıyla da daha az karşılaşıldığı, bu değerlerin kimi zaman başka amaçlar için harcandığı görülmektedir. Teknolojinin ve kazanma hırısının insanın kendini ve başkalarını araçsallaştırabildiği ve dünyanın birlikte mücadele etmesini gerektiren doğal sonuçlarla karşılaşmaktayız. “İnsanla, insanın teknoloji kullanımında sınır tanımazlığıyla, para kazanma isteğinin her şeyi araç haline getirebilmesiyle ilgili sorunlar” (Tepe, 2016a: 13) etik sorunlar olarak karşımızda durmaktadır.

İçinde bulunduğumuz çağda yaşadığımız sorunlar bizi etik sorunların farkına varmaya ve üzerinde düşünmeye çağırılmaktadır. “Özellikle gen teknolojisindeki yeni gelişmeler, gen

kopyalama çalışmalarındaki başarılar, şu ana kadar hayvanlar üzerinde yapılan işlemlerin insana da uygulanabilir olması, birçok kişide insanlığın geleceğine ilişkin endişelerin oluşmasına ya da artmasına yol açtı” (Tepe, 2000: 1). Her ne kadar geleneksel etiğe duyulan güven azalmış, yaygın ve egemen etik bakış etik sorunların çözümünde yetersiz gibi görünse de, yine de etikten beklentiler gittikçe artmaktadır. Çağın sorunları etik sorunlar üzerinde düşünmeyi kaçınılmaz kılmıştır. Bu düşünüş ise en çok da filozoflar ve düşünürlerden beklenmektedir, onların insanlığa karşı ödevi gibi düşünülmektedir. Etiğin, dolayısıyla etikle uğraşan düşünürlerin ve filozofların çağın sorunlarına etik bakışla çözüm getirmeleri ve bunu yaparken de etiğin ne olduğunun ve ne olmadığının sınırlarını da çizmeleri beklenir. Etik sorular ve sorunlar felsefenin başlangıçtan beri ele aldığı konular arasında yer almakta olup, kişisel ve kamusal yaşamda karar alıp eylemde bulunurken karşılaştığımız soru ve sorunlardır. “Felsefenin bir alanı olarak etiğin soru ve sorunları, diğer kişilerle ve kendimizle ilişkilerimizde verdiğimiz kararlarla ve yaptığımız eylemlerle ilgili olmalarına rağmen, yaşamda yüzyüze geldiklerimizden farklı türde soru ve sorunlardır. (...) Günlük yaşamda sorulan sorular, a) belirli bir kişinin belirli bir durumu, eylemi, kişiyi vb. değerlendirmesiyle ilgili sorunlar sorulardır ve b) belirli bir kişinin -sizin ya da benim- alması gereken tavırla veya belirli bir durumda yapması gereken eylemle ilgili sorulardır” (Kuçuradi, 2000: 17-18). Yaşamda karşılaşılan etik sorunlar ya da etik ikilemler “Etik eylem nedir?” “Bu durumda ne yapmak gerekir?” “Doğru eylem nedir?” “Doğru değerlendirme nasıl mümkündür?” sorularını sormaya ve yanıtlamaya götürür. Yalnızca kitaplarda değil, yaşamın kendisinde karşılaşılan “etik sorunların yaşandığı yer hayatın kendisidir. Bu sorunları yaşayan, acı çeken ya da mutlu olan kişilerdir. Kişilerin başka kişi veya gruplarla, bu arada kendileriyle ilişkilerinde de yaşadığı sorunlardır etik sorunlar” (Tepe, 2016a: 9).

Pratikte karşılaşılan etik sorunların ya da ikilemlerin neler olduklarını daha iyi görebilmek ve sorunlara çözüm sunabilmek için son dönemde oldukça popüler olan ve biyoetik, nanoteknoloji ya da çevre etiği gibi uygulamalı etikle ilgili alanlarda ne gibi sorunlarla karşılaşıldığını ele alan *Black Mirror* yaşamdan örnekleri göz önüne sermesi bakımından oldukça önemlidir. Söz konusu dizi, insanın günümüz koşullarında içinde bulunduğu bilimsel ve teknolojik gelişmelerden olumlu ya da olumsuz nasıl etkilendiği ve bu gelişmeler karşısında nasıl tavır aldığı, özellikle biyo-teknolojik ve genetik gelişmelerin insan doğası üzerindeki etkisini, etik ve siyaset ilişkisi bakımından ortaya çıkan sorunları ele almak yaşamın her alanında felsefenin ve felsefî düşünüşün önemini görmeyi ve bu düşünüş biçiminin sorunları çözmeye katkısını sorgulamayı sağlamaktadır. 20. ve 21. yüzyıllar bilişim

ve teknolojinin gelişimiyle birlikte insan eylemlerinin sonuçlarının yeni türde sorunları ortaya çıkardığı yüzyıllar olarak düşünölünce, etik sorumluluk, etik davranış, hak ve adalet gibi kavramlara özlemin giderek arttığı ve insanca yaşama dair taleplerin daha çok dile geldiği dönemler olarak görölmektedir.

Black Mirror dizisi insanın günümüz koşullarında aşılamayan mevcut ve yeni etik sorunların varlığı ve bu sorunlar karşısında bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkisi, kişilerin ya da kurumların sorunların çözümünde nasıl tavır aldığına ilişkin yaşamdan örnekleri göz önüne sermektedir. Mevcut dünya düzeninin yanı sıra yeni dünya karşısında yaşamın nasıl olabileceği ya da olması gerektiği, insanın olanaklarının kendini nasıl açığa çıkarabildiği ya da insan olmanın nasıl unutulabildiğini sorgulamayı sağlamaktadır. Bu sorgulamalar en çok da “insan nedir?” sorusunu yeniden sordurmaktadır. Öngörölen yeni dünya düzeninin içinde “insan olma” ya da “insan olarak kalabilme” adına tercihlerimizin, istemelerimizin ve yapıp ettiklerimizin nasıl farklılaşabildiğini ve yaşamda karşılaştığımız etik ikilemler karşısında nasıl karar verebildiğimizi ortaya koyarken, aynı zamanda nasıl olması gerektiğine ilişkin de bir farkındalık yaratmaktadır. Özellikle biyo-teknolojik ve genetik gelişmelerin her iki türden doğa üzerinde de etkisinin olacağı kaçınılmazdır. Bu türden gelişmelerin “insanın ‘yaşam kalitesi’ni arttırmasına mı, yoksa insan elinden çıkma -yani ‘yapma’- bir insan doğasının onun ‘kendi olma’ imkânını elinden almasıyla mı sonuçlanacağı, ‘bir insanın başka bir insanı tasarlayarak üretmesi’nin (Habermas, 2003a: 28) ve gelişen teknolojinin insan hayatını araçsallaştırmasının olası olup olmadığı üzerinde durulması gerektiğini gösterir. *Black Mirror* dizisi bu ilişkiyi görebilmek ve üzerinde düşünmek için de önemlidir. İnsan doğasının neliliğinin -hem yapma hem de doğal olanın- ne olduğu felsefi tartışmaların halen ana sorunlarından biri olsa da, yalnızca felsefecilerin değil, sinema kuramcılarının da sorunu olmuştur.

İnsan, doğanın kendine verdiği işlenmemiş çeşitli yeteneklerle dünyaya gelir, aklını ve istemesini kullanarak bu yetenekleri ortaya çıkarır ve geliştirir. Akıl, öyle bir yetenektir ki, “...insan kendinde gerçekten bir yeti bulur ki, bununla kendini diğer herşeyden, nesnelerce uyarılan kendisinden bile ayırır” (Kant, 1995b: 70). Bu yeti sayesinde, etik davranabilir, etik davranmayı tercih edebilir ya da tam tersi ben-sevgisi onun eylemlerinin ardındaki isteme için belirleyici olabilir. Böylelikle değer koruyabilir ya da tam tersi değer harcayabilir. Bu türden değer harcamalarla ve etik kişi değerlerinin taşınmadığı ya da açığa çıkamadığı ilişkilerle *Black Mirror* dizisinin nerdeyse hemen her bölümünde karşılaşmaktayız. Etik ve insan hakları

ihlallerinin sonuçlarının nereye kadar gidebileceğini izletirken aynı zamanda düşündürülen bölümlerin bir bakıma *katharsisi*¹ sağlamaktadır. Olan bitenin farkındalığıyla etik davranmaya, kendi değerlendirme ve eylemlerinin sorumluluğu almaya yönlendirmekte ya da bu sorumluluğun üzerinde düşündürmektedir. *Black Mirror* dizisi de bu etik ikilemleri ve insan doğasındaki düalliteyi görebildiğimiz yaşamdan örnekleri, yeni dünya düzenindeki etik sorunları ortaya koyabilmesi bakımından önemlidir. Böylelikle, bize göstermektedir ki, “etik sorunlar yalnız etik kitaplarında değil, yaşamda etik sorunların yaşandığı yer hayatın kendisidir. Bu sorunları yaşayan, acı çeken ya da mutlu olan kişilerdir. Kişilerin başka kişiler veya gruplarla, bu arada kendileriyle ilişkilerinde de yaşadığı sorunlar etik sorunlardır” (Tepe, 2016a: 9).

Bu sorunlara etik bakışla bakabilmek günlük yaşamda karşılaştığımız sorunların çözümünü de sağlayabilmenin önemli bir adımıdır. Etiğin yaşama, olan bitene, olgulara dayandığını görebilmek, etiğe duyarlılığı artırabilmek günümüzde karşılaştığımız hem etik sorunların hem de insan hakları ihlallerinin önüne geçebilmeyi sağlayabilecek olandır. Hem kamusal hem de kişisel alanda yapılıp edilenlerin teorisini etik ile ortaya koymak mümkündür. Etiği ve etikçileri bu yeni sorunları ele almaya zorlayansa, çağımızın bazı sorunlarının yaşamsal bir nitelik kazanmasıdır. Bugün teknolojinin eriştiği düzey, sağladığı çeşitli yaşam kolaylıkları yanında, insanlığın ve tüm canlıların geleceğine ilişkin kaygıların da artmasına sebep olmaktadır. “Çağımızda teknolojinin eriştiği düzey, sağladığı çeşitli yaşam kolaylıkları yanında, insanlığın ve tüm canlıların geleceğine ilişkin kaygıların artmasına da neden oluyor. Bu yüzden ‘yapabilir olma’nın her durumda ‘yapma’ ya izin verip veremeyeceği ya da yapmaya bir gerekçe sağlayıp sağlayamayacağı sıkça sorulmaya başladı son zamanlarda” (Tepe, 2020:1). Bu bağlamda, yapma insan doğasının sorunlarının etik sorunlar ya da hak ihlallerini beraberinde getiren sorunlar olup olamayacakları tartışılmaktadır. İnsanı insan yapanın, doğal insan doğasının yerini yapay olan aldığında etik sorumlulukların da ortadan kalktığı, etik sorunların da daha kolay çözüleceği düşünülebilir. Ancak, gerçeklik ve simülasyonların birbirine karışabildiği bir dünyada da insanın yapma olmayan doğasının beraberinde getirdiği sorumluluktan insan muaf kalamamaktadır.

---

¹ Aristoteles, *Poetika* adlı eserinde *katharsisi* (*κάθαρσις /kátharsis*), tragedyanın uyandırdığı korku ve acıma duygularıyla gerçekleşen bir arınma olarak tanımlar (Aristoteles, 2017: VI, 1449 b 26). Aristoteles’te *katharsisin* amacı izleyicide oluşturulacak duygudaşlıkla kişinin kendisiyle ve eylemleriyle yüzleşmesini sağlayarak kötü karakterinin iyileşmesini sağlamaktır. Böylelikle aslında etik arınma sağlanmış olacaktır. Aristoteles’te etik bakımdan iyileşmenin bir aracıdır.

İnsanın yapıp etiklerine ilişkin her değerlendirme, onun içinde bulunduğu dünyanın sınırlarını çizmeyi, yaşadığı bu dünyada meydana gelen değişim ve gelişmelerin insan ve doğası üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurmaya gerektirir. Günümüzde temel insan hak ve özgürlüklerinden söz etmek, içinde yaşanan ve eylemleri yapılandıran çevreden ve dünyadan bağımsız düşünülmemeyeceği görülebilmelidir. İnsan davranışlarının çevresel ve genetik etkilerini düşündüğümüzde, değişimin insan eylemleri üzerinde ciddi etkileri görülmektedir. Teknolojinin hızlı şekilde değişime uğradığı, ilerlediği çağımızda yeni bir dünya olarak kabul edilen “sanal dünya”dan uzak kalarak yaşamak insan için neredeyse imkansızdır. Sosyal ağların yaşamlarımızı kuşattığı bir dünyada, özellikle artan etik sorunlar ve beraberinde gelen insan hakları ihlalleri, felsefe tarihinin kadim sorunlarını da yeniden gündeme getirmeye devam etmektedir.

Black Mirror dizisinde özellikle 1. sezonda *Milli Marş*, *15 Milyon Hak*, *Senin Tüm Geçmişin* bölümlerinde tercihlerimizin, kararlarımızın kendimizi ve başkalarının yaşama hakkı, özel hayatın dokunulmazlığı, eğitim ve sağlık hakkı gibi temel haklarını ihlal edebildiğini; 2. sezonda *Hemen Döneceğim* ve *Beyaz Noel* ve 3. sezonda *Dibe Vuruş* ile *Sus ve Dans Et* ile 4. sezonda *Arkangel* ile *Hang the DJ* bölümlerinde güven, saygı, dürüstlük, sevgi gibi etik ilişki değerlerini ihlal ettiğine ilişkin örneklerle karşılaşmaktayız. Teknolojinin sunmuş olduğu imkanların amacının dışında kullanılmasıyla kişilerin temel hak ve özgürlük alanlarına müdahalenin ve etik ihlallerin kaçınılmaz olduğunu izlemekteyiz. İnsanların kitle iletişim araçlarını ve özellikle sosyal medyayı kullanarak ve bir “(#) hashtag ile etiketleyerek” başkalarının yaşamlarını bilerek ve isteyerek biyolojik ve psikolojik olarak kolayca geri dönülmez zarara uğrattığını görmekteyiz. Bu yolla kimi zaman toplumsal adaleti sağlamaya çalışmakla hukuku işlevsiz hale getirmenin ya da “linç kültürü”nü yaşamımızda adil yargılamanın önünde yerleştirmenin de mümkün olduğunu görmekteyiz. *Black Mirror* dizisinde özellikle *Sosyal Linç* ile 2. sezon *Dibe Vuruş* bölümü kişilerin sosyal medya üzerinden inşa ettikleri iletişimle artık gerçeklikten uzak ve simülasyonlardan oluşan bir yaşamı yaşarken ben-sevgisinin daha çok esiri olmakla daha çok etik soruna yol açtıklarını içermektedirler. Pratik etik sorunlar yalnızca sosyal medya araçlarının kullanımıyla ilgili sorunlar olmayıp insan bedeni üzerinde yapılan biyo-teknolojik gelişmelerle de ilgilidir. Dizinin 1. sezonunda *Senin Tüm Geçmişin* bölümü ile 2. sezonun *Beyaz Noel* bölümünde kişinin kendi rızasıyla takılan “hafıza çipleri” ve “zed gözler” özel hayatın dokunulmazlığı ilkesini tümüyle ortadan kaldırmakta ve etik ilişki değerlerinin teknolojinin esiri olan yaşamda insanın yapısından silinmesine sebep olmaktadır.

Black Mirror dizisinin ikinci sezonunda özellikle insanın biyopsişik bütünlüğünün korunamaması, temel hak ihlalleri ve etik sorunlar üzerinde durulurken, dikkat çekilmek istenen bir başka sorun da insanın düşünme yetisinin algoritmalar, yazılım programları ve biyoteknolojinin sunduğu kimi başka olanaklarla yapma ya da sahip olunan doğal bir bedeni dilediği gibi kullanabilmesi ya da kullanılabilmesine destek sağlamasıdır. Yapay bir bedeni gerçek bir beyin ile yönetmek, kontrol etmek ya da tersi, bir algoritmayı, yazılım ürünü bir “beyni” doğal bir bedene yerleştirmekle tercihleri, kararları, istemeleri insan eliyle üretilene, “yapma” olana bırakmak demektir. Burada bir “insan”dan değil “insan tasarımı”ndan söz edilmektedir. Bu aynı zamanda doğal bir varlık olan insan değil, “tasarlanan insan” demektir. Bu bağlamda, üzerinde düşünülmesi gereken bazı temel sorularla karşılaşmaktadır: “Tasarlanan insanın eylemlerinden sorumlu mudur?” “Tasarlanan insanın etik sorumluluğundan söz edilebilir mi?” “Tasarlanan insan eylemlerinde etik olabilir mi ya da etik ihlalde bulunabilir mi?” “Tasarlanan insanın bir başkasıyla ilişkisinde etik kişi ya da ilişki değerlerinden söz edilebilir mi?” “Tasarlanan insanın temel haklarından söz edilebilir mi?”

Bu çalışmada, günümüz pratik etik sorunları ve hak ihlallerinin izleri *Black Mirror* gibi çok izlenen ve de bu sorun ve ihlallere dikkat çeken bir dizi üzerine düşünerek sürülmek istenmiştir. Böylelikle, yaşamımızdaki etik sorunlarla ve hak ihlalleriyle nasıl karşılaştığımız ve bu sorunların çözümüne nasıl ulaştığımız üzerinde durulması planlanmaktadır. Böylelikle, bir bilme etkinliği olarak etiğin, kelimenin esas anlamıyla bir *theoria*, seyretme etkinliği ama bilgi için bilgi ya da kendisi amaç olan bilgiyi amaçlamayan ve pratiğe ya da eyleme dönük bilgi ortaya koymayı amaçlayan bir disiplin olduğunun da görülebilmesi, kişilere kendi yapıları gereği yapabileceklerini, etik eyleme olanaklarının neler olduğunu gösterebilme mümkün olacaktır (Tepe, 2016a: 10).

1.BÖLÜM

1. “İNSAN DOĞASI” KAVRAMININ SINIRLARI VE BİLİM-TEKNOLOJİ-ETİK İLİŞKİSİ

1.1. “İnsan Doğası”nın Sınırları Çizilebilir Mi?

Felsefenin ve felsefi antropolojinin üzerinde uzlaşlamayan, tartışmalı kavramları arasında ‘insan’ ve ‘insanın doğası’ kavramları da yer almaktadır. Pek çok düşünür kuramlarında ‘insan’ ve ‘insan doğası’ kavramlarının sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Felsefe tarihi boyunca, Platon’dan günümüze kadar “İnsan nedir?” sorusu filozofların, hatta biyologların, antropologların, sosyologların da soruşturma alanlarına dahil edilmiş, insanın neliğine ilişkin görüşler ortaya konulmuştur. “Ne bilebilirim?” “Ne yapmalıyım?” “Ne umabilirim?” (Mengüşoğlu, 2003: 263) sorularına bir de “İnsan nedir?” sorusunu ekleyen Kant, içeriği bulanık kavramlar arasında kabul edilen “insan” kavramı üzerinde düşünerek, sınırlarını daha belirgin hale getirmeye çalışmıştır. Kimi biyologların, sosyologların, psikologların da kuramlarında, ‘insan doğa’sını tanımaya ve açıklamaya çalıştıkları görülmektedir.

“İnsan” kavramı gerek felsefe gerekse biyoloji, antropoloji, sosyoloji gibi birçok bilim dalı tarafından irdelenen bir kavram olmasına rağmen yine de bu kavrama ilişkin bilgilerimiz karmaşık, tartışmalı ve muğlak görülür. İnsana özgü olan, insanı insan yapan şey bir bilinmeyen gibi görülür. Nasıl ki matematiksel olarak x’e potansiyel sonsuza kadar sayısal değer verilebilirse, insana ilişkin de yine potansiyel olarak sonsuza kadar tanım yapılabilir ve değerlendirilebilir. Örneğin insan düşünen bir hayvandır, insan politik bir hayvandır, insan konuşan bir hayvandır, insan duygu ve akıl sahibi bir varlıktır, insan simgeleştiren hayvandır gibi pek çok tanım söz konusudur. İnsan kavramını tartışmalı ve belirsiz yapan da bu tanımların, insanın ontolojik yapısının ve insan eylemlerinin çeşitliliğidir. Kimilerine göre, “insan, doğası gereği siyasi bir hayvan; sosyal bir hayvan; biyo-sosyal bir hayvan; bencil, kurnaz bir havan; ekonomik bir hayvan; Tanrı’nın tasarımından payını almış dinsel bir yaratık ve bütünüyle hayvan olmayan bir hayvandır” (Mitchell, 1972: 23). İnsanla ilgili yapılan bu tanımların çokluğu ve sürekli yenilerinin eklenmesi Feyerabendci ‘Ne olsa gider’ anlayışı, insan doğasının ve yaşamının (eylemlerinin) sınırlarının çizilmesinin mümkün olup olmayacağı sorusunu/sorununu doğurur (Kart, 2008: 73). ‘İnsan’ı tanımlarken, kesin olarak olduğu bir şey aranır. İnsanla ilgili en çok uzlaş sağlanmış olan tanım, insanın akıl sahibi bir

varlık olduğudur ve bu tanım bize en azından üzerinde uzlaşılabilen bir düşünce olduğunu gösterir.

Düşünürler hemen her dönemde ortaya koydukları insan görüşleriyle, insana, topluma ilişkin sorunların aydınlatılmasına çalışmış ve üzerinde uzlaşabilecekleri bir “insan” kavramını oluşturmak istemişlerdir. “Filozofların insan görüşleri – insanın ne olduğuna ilişkin görüşleri- vardır; ama filozof olmayanların da, genellikle, insan anlayışları – insan tasarımları, insan imgeleri- vardır. Ayrıca kültürlerin de farklı insan imgeleri, hem de tarih içinde değişiklik gösteren insan imgeleri vardır” (Kuçuradi, 1997: 75). Filozoflar, hemen hiçbir dönemde, bu sorgulamadan vazgeçmemişlerdir. Tıpkı etik ile ilgili sorgulamalar gibi, bu kavrama ilişkin sorgulamalar da oldukça eski tarihe dayanmaktadır. “Antikçağ düşünürlerinden Platon, *Devlet* adlı yapıtında “Adil kişi kimdir?” “Adil bir siyasal düzen nasıl oluşturulur?” “Adalet nedir?” soruları çerçevesinde ilkin “İnsan nedir?” sorusunu yanıtlamaya çalışır. Böylelikle o, insanın neliğine ilişkin soruyu, toplumsal ve siyasal düzenle ilgisinde yanıtlamak ister. Yine aynı dönemin düşünürlerinden Aristoteles bu soruyu siyaset ve etik bağlamında ele alarak, ruhun tam erdeme uygun etkinliğini -mutluluğu-gerçekleştirebilecek olan insanın ne olduğuna ilişkin olarak yanıtlamaktadır. Zaten siyasetçinin de işi –yani insanın işi- bu en yüksek iyiye, herşeyin kendisi için istendiği mutluluğa ulaşmaya çalışmaktır. Epikuros ve Stoa okullarında da felsefenin ana konuları arasında yer alarak yanıtlanmaya çalışılan bu sorudan Ortaçağda uzaklaşılsa da, Aydınlanma Dönemi olarak da bilinen 18. yy düşünürlerinden Kant’ın (...) “İnsan nedir?” sorusunu eklemesiyle yeniden insana bir dönüş yaşanmıştır” (Kart, 2008: 72).

İnternet ya da teknoloji çağı olarak da adlandırılan 21. yüzyılda biyoteknolojik ve genetik gelişmelerin etkisiyle insan ve insana ilişkin soru ve sorunlar artarken, bu defa “yapma insan doğası” ya da “insan eliyle yaratılmış insan doğası” gibi tanımlamalar sorgulamayı daha karmaşık hale getirerek, farklı bir boyuta da taşımıştır. İnsanın neliği, bilimin ve hakikatin üzerindeki perde teknolojinin sunduğu imkânlarla aralansa da, daha fazla enformasyonla daha büyük şüpheyi de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, “insan doğası” kavramının içeriği üzerinde tam anlamıyla uzlaşılmasına bağlı olarak problematik olduğu düşünülen bu kavramın yeniden tanımlanmasına ihtiyaç olduğu düşünülür.

Felsefenin insana ve onun kozmostaki yerine, varlık yapısında ortaya çıkan problemlere yönelen bir bilim olduğu, özellikle bilimin ve teknolojinin hızlı ilerleyişi karşısında 20. yüzyılda adeta unutulmuştur. İnsan doğası kavramı üzerinde bir uzlaşımın

olamaması, insan doğasının var olup olmadığı probleminin de çözümünü zaten zorlaştırırken, bir de kavramın sadece sosyal bilimlerde ele alınması, insanın geistik (tinsel) bir varlık olduğunu da unutturmuştur. Evreni anlamaya çalışan insan, yeryüzünde olan biten çoğu şeyin kendisiyle ilgili olduğunu, sorunların da pek çoğunun kaynağı olduğunu farkındadır. Çünkü doğanın kendi doğal işleyişi dışında, dünyada olup biten her şey insan eliyle yapılabilmektedir. Hatta insan, doğanın doğal işleyişine dahi olumlu ya da olumsuz müdahale edebilmektedir. Bilim yapan, felsefe ve sanat üreten, savaşan ya da barış sözleşmeleri yapan, iletişim kurabilen, erdemli davranmayı tercih edebilen insandır. İnsan olanakları ve yapabilirlikleri olan bir varlık olarak kendine ait bir özünün olup olmadığı sorusuna verilebilecek yanıtı da bu olanaklar ve yapabilirliklerle mümkün kılabiliriz.

İnsanın neliğinin ve doğasının sınırlarının çizilmesi, yalnızca teorik bir belirlenim yapılabilmesinden dolayı önemli olmayıp, aynı zamanda belirli bir doğaya sahip olan insanın neyi yapıp neyi yapamayacağına dair kestirimde bulunmayı da mümkün kılabiliriz. Bu bağlamda, felsefe tarihinde insan doğasının neliği üzerine düşünen ve sınır çizen kimi düşünürlerin kuramlarında bu olanaklar varlığını nasıl tanımladıklarına, *insan* ve *doğa* kavramlarını nasıl ele aldıklarına ve tek bir insan doğasından mı, yoksa birden çok insan doğasından mı söz ettiklerine bakmak günümüz sorunları karşısında bu tanımlama ve ayrımların sorunların çözümüne nasıl katkı sağlayabileceklerini görmek bakımından önemli taşımaktadır.

Aristoteles etik görüşünü ortaya koyarken, insanın doğasında “akıldan yoksun yan”ı ile “akıl sahibi yan”ı olmak üzere ikili bir yana sahip olduğundan söz etmektedir, “İnsan nedir?” sorusunu ilk kez soran Kant da insanın akıl sahibi bir varlık olmakla birlikte aynı zamanda eğilimleri ya da ben-sevgisi de olan bir varlık olduğunu dile getirmekle önemli bir düalist ayrımı ortaya koyar. İnsanın doğasına ilişkin başka ikiliklerle günümüz kuramlarında da karşılaşılır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda böyle bir ikilikle, “yapma ve doğal olan insan doğası” ayrımıyla, Habermas’ın insan doğasının geleceğine ilişkin söylediklerinde karşılaşmaktayız.

1.2. Aristoteles’te “İnsan” ve “Doğa”nın Sınırları

Antikçağdan günümüze dek düşünürler -özellikle etik ve siyasetle uğraşanlar- insan ve doğasına ilişkin soruların yanıtlarını da aramışlardır. Ortaya koydukları insan görüşüyle yalnızca insanla ilgili değil, aynı zamanda toplum yaşamında insanın karşılaştığı başka sorunları

da aydınlatılmaya çalışmışlardır. Aristoteles de etik ve siyaset sorunları bağlamında "İnsan nedir?" sorusunu etik ve politika kitaplarında yanıtlayan, bugünkü tartışmaların art alanını oluşturan düşünürlerin başında gelmektedir. *Nikomakhos'a Etik* adlı yapıtında ruhun akıl sahibi olan ve akıldan yoksun olan ikili bir yanı olduğunu söylemekle, Aristoteles, ikili bir insan doğasına ilişkin ilk ayrımın da izlerini bulduğumuz ilk düşünürdür. Akla sahip olmakla etkinlikte bulunabilecek olan insan, aynı zamanda düşünerek, bilerek, isteyerek iyi olanı yapmaya karar verebilecek olandır. Aristoteles'in ruhun yanlarına ve sonrasında bu yanlardan akıl sahibi olan yanın sahip olduğu erdemlerine ilişkin yaptığı ikili ayrım, onun insanın neliğinin sınırlarını nasıl çizdiği göstermektedir. İnsanın erdemli davranabilecek bir varlık olduğunu, düşünerek ve akılı kullanarak eylemde bulunmayı tercih edebilecek bir varlık olduğunu, dolayısıyla etik davranabilecek bir varlık olduğunu söyleyenlerin başında Aristoteles gelmektedir.

Aristoteles, insanın yalnızca etik bir varlık olmadığını, aynı zamanda politik de bir varlık olduğunu hem *Nikomakhos'a Etik* hem de *Politika* adlı eserlerinde detaylı biçimde dile getirmektedir. Bir siyaset araştırması olan *Nikomakhos'a Etik*'in birinci kitabında etiğin politikayla ilişkisini açıklarken iyinin ne olduğuna ilişkin kabulle yola çıkmakta ve akla sahip insanın ruhun akla uygun yanına göre eylediğinde, yani erdemli eylediğinde en yüksek insansal iyiye -mutluluğa- ulaşmasının olanağını (Aristoteles, 1998: 11 1098a7) bize göstermektedir. Bu olanağın gerçekleşmesinin insanın işi olduğunu söylerken, aynı zamanda siyasetçinin de işinin ne olduğunu bilimlerin ve siyasetin işinden bahsederek açıklamaktadır. Bu sınırları çizerken Aristoteles "mutluluk" kavramının ne olduğunu tanımlamak ister. Mutluluğu, "ruhun tam erdeme uygun etkinliği" (Aristoteles, 1998: 15 1099b 25) olarak tanımlayan Aristoteles, ruh, erdem ve etkinlik kavramlarını ele alır. Özellikle "ruh"a ilişkin belirlenimleri onun insanı ve doğasını nasıl tanımladığını gösterir. İnsan ruhun yanlarına bakıldığında sadece beden varlığı değildir, aynı zamanda akıllı yana sahip olmakla düşünebilen, karar verebilen, tercih edebilen ve eyleyen de bir varlıktır. Ancak onun eylemlerini ruhun yalnızca akıl sahibi olan yanı belirlemeyebilir. Aynı zamanda, arzulayan, seven, nefret duyan, savaşı da bir varlık olarak insan akıldan yoksun eylemde de bulunabilir. Buradan hareketle "ruhu tanımak, bir bütün olarak hakikate büyük katkıda bulunur gibi görünüyor, en çok da doğaya; çünkü ruh yaşayanların ilkesi gibidir. İnceleyip tanımak istediğimiz şey, öncelikle ruhun doğası ve varlığı, sonra da ruhla ilintili ne varsa onlardan bazıları ruha özgü, bazıları da yaşayanlarda ruhtan dolayı buluyor gibi görünüyor. Ama neresinden bakarsak bakalım, her açıdan ruh bir kanaate varılması en zor

konulardan”(Aristoteles, 2019: 31).

Aristoteles erdemliliğin ruhla, ruhun da akıldan pay alan yanıyla ilgili olduğunu ve erdemli eyleyen insanın amacının mutluluk olduğunu *Nikomakhos 'a Etik'*in birinci kitabında ifade eder. Her eylem, tercih belirli bir amaca yönelirken, farklı eylemlerde, tercihlerde amaçlar farklılaşsa da tüm insansal yapıp etmeler iyi olana yönelmektedir. En iyi şey, hem kendisi amaç olan hem de kendisi için tercih edilenlerden daha amaç olan şey ise mutluluktur. Aristoteles, “hiçbir zaman bir başka şey için tercih edilmeyip, hep kendisi için tercih edilene ise sadece kendisi amaçtır diyoruz” (Aristoteles, 2018: 9 1097 b) der. Ona göre, “en çok mutluluğun böyle bir şey olduğu düşünülüyor, çünkü onu hiçbir zaman başka bir şey için değil, hep kendisi için tercih ediyoruz; ama onuru, hazzı, usu ve her erdemi hem kendileri için tercih ediyoruz (...) hem de mutluluk uğruna, onlar aracılığıyla mutlu olacağımızı düşündüğümüz için tercih ediyoruz. Oysa hiç kimse mutluluğu onlar uğruna ya da genel olarak başka bir şey uğruna tercih etmiyor” (Aristoteles, 2018: 9 1097b 1-5). Mutluluk, herkesin iyi olduğunu bildiği ve herkes için iyi olan bir şey olup kendinde amaçtır. Mutluluk kimine göre haz, zenginlik, onur gibi şeyler, kimine göre ise pek çok iyi şeyin yanında kendisi iyi olan, diğer iyi olan şeylerin de nedeni olan şey olarak anlaşılır. Böyle bir durumda da tüm kanıları değil de en yaygın olanı ve bir temeli var gibi görüneni sınamak, bunun için de bilinenlerden –bizim bildiklerimizden-, ilk olandan yola çıkmak gerekir.

Mutluluk kendisi amaç olan bir iyi olduğundan, kendine yeter diye düşünülen bir şey olduğundan onurda, hazda ya da zenginlikte değildir (Aristoteles, 1998: 10 1097 b/15-20). Mutluluk en iyi şeyse bunun daha açık bir biçimde söylenmesi beklenir. Bunu daha açık bir biçimde ifade edebilmek için de *insanın işinin* ne olduğu kavranmalıdır. Bir flütçünün, ustanın, marangozun belirli bir işi varsa, vücudun organlarının da belirli bir işi varsa, bunun gibi insanın da doğal olarak yapması gereken bir işi olmalıdır. “İnsanın işi ruhun akla uygun ya da akıldan yoksun olmayan etkinliğidir” (Aristoteles, 1998: 11 1098 a/5). İş ruhun erdeme uygun etkinliği olan insan, hayvanlarla ortak olan duyuşal yaşamının ve bitkilerle ortak olan –beslenme, büyüme- yaşamının dışında, kendine özgü bir yaşam olan *eylem yaşamına* da sahiptir. İnsanın bu eylem yaşamında en önemli olan da bu yaşamın etkinlik halinde olan türüdür. Etkinlikte bulunmak erdemin de bir özelliğidir ve etkinlik söz konusu olunca kişi zorunlu olarak *iyiyi* eyleyecektir. İnsansal dediğimiz erdem beden değil, ruhun erdemidir. “Mutluluk için de önemli olan erdeme uygun etkinliktir, erdeme aykırı etkinlikler mutluluğun tersini yaratır” (Aristoteles, 1998: 1100 b/10).

Erdem ruhla ilgili olduğundan erdem ne olduğunun bilinmesiyle birlikte ruhun da ne olduğunun bilinmesi gerekir. Ruhun akıl sahip ve akıldan yoksun olan yanları da kendi içinde bölümlere ayrılır. Böyle bir ayırım bölünebilir şeyleri bir sınırla ayırmaya benzer bir şey değildir. Ruhta akıldan yoksun kısmın bir bölümü, bitkilerle de ortak olan ve insansal erdemde payı olmayan bitkisel bir yan ile akıl sahibi olmamasına rağmen akıldan pay alan, arzulayan ve iştah duyan bir yana sahiptir. Akla sahip olan, aynı zamanda da övülen, en iyi şeyleri teşvik eden yan da, asıl ve kendisi akıl sahibi olan ile akıl alan yan olarak ikili bir yapıdadır. Bu ayırım da *övülen bir huy olan erdemi* belirleyerek kimilerine düşünce erdemleri –bilgelik, doğru yargılama, akli başındalık (*phronesis*)²- , kimilerine de karakter erdemleri –cömertlik, cesurluk- dememizi sağlamaktadır. Böylelikle de akla sahip olan yana uygun etkinlikte bulunabilecek, bilerek ve düşünerek eyleyebilecek olan insan iyiyi eyleyebilecektir. “Duyumsamakla anlamanın aynı şey olmadığı açık, çünkü ilkinden bütün hayvanlar, ikincisinden bazı hayvanlar pay alır. Ama akletmenin doğru [*orthos*] olanı (anlama, bilgi, doğru sanı [*alethes doksa*] kadar olmayanı (bunların karşıtları) da var olduğuna göre, akletmek de doğru [*orthos*] olup olmamayı bünyesinde barındırır, dolayısıyla duyumsamakla aynı şey değildir. Çünkü özel [*idion*] duyuların duyumsanması her daim doğrudur ve bu güç bütün hayvanlarda bulunur; oysa akıl yürütme yanlış olmayı da içinde taşır ve logos sahibi olmayan hiçbir şeyde bulunmaz” (Aristoteles, 2019: 179).

İnsanın akıyla, neleri yapıp neleri yapamayacağını sorgulayabilir, karar verebilir. Akla uygun eyleyerek erdemli bir kişi olabilir ya da akıldan pay almadan yana göre eylemde bulunabilir. İnsan erdemli eyleyebilen bir varlıktır ve Aristoteles için erdemler eğitimle kazanılan düşünce erdemleri ile yapa yapa edinilen karakter erdemleri olarak iki türdedir. Alışkanlıkla edinilen karakter erdemlerinin hiçbiri bizde doğa vergisi olarak bulunmaz (Aristoteles, 1998: 1103a 20). Yani Aristoteles için insan eylemlerinin insanın doğasıyla doğrudan güçlü bir ilişkisi olsa da, insanın erdemli olmasını sağlayacak olan doğasında doğal olarak sahip olduğu erdemler yoktur, erdemli eylem olanağı vardır. İnsan doğasında iyi ve kötüyü seçebilme olanağına sahiptir. Erdemler, özellikle de karakter erdemleri doğuştan sahip olunan kişi özellikleri değildir. İnsan doğası erdemli eyleme yatkınlığına sahiptir. Aristoteles için erdem, bir işin ya da eylemin, eyleyenin ya da işin doğasına uygunluğudur. “Her erdem

---

²Aristoteles’e göre, düşünce erdemlerinden biri olan ve eğitimle kazanılan akli başındalık (*phronesis*) erdeminin, “insansal iyilerle ilgili, akılla giden, doğru, uygulayıcı bir huy olması zorunludur” (Aristoteles, 1998: 118 1140b 20). Akli başında kişi, kendisi hakkındaki tek tek şeylere iyi bakan kişidir (Aristoteles, 1998: 120 1141a 25) ve iyi düşünüp taşınmak onun ödevidir (Aristoteles, 1998: 121 1141b 10). Akli başında kişi ayrıntıları bilen ve düşünüp taşınarak, tartarak karar veren ve eyleyen kişidir.

neyin erdemi ise, onun iyi durumda olmasını ve kendi işini iyi gerçekleştirmesini sağlar. Söz gelişi gözün erdemi gözü ve onun işini erdemli kılar; çünkü gözün erdemi sayesinde iyi görürüz. Aynı şekilde atın erdemi atı erdemli kılar; iyi koşmasını, binicisini iyi taşımasını ve düşmanların karşısında kaçmamasını sağlar. Bu her şeyde böyleyse, insanın erdemi insanın iyi olmasını ve kendi işini iyi gerçekleştirmesini sağlayan bir huy olmalı” (Aristoteles, 1998: 30 1106a 15-22).

Dolayısıyla, insan, doğası gereği erdemli eyleyebilen bir varlıktır. Bu onun doğal olarak sahip olduğu ve diğer canlılardan ayrılan bir yeti olarak akla göre eylemeyi tercih etmesiyle olanaklıdır. Aristoteles, buraya kadar söylenenlere bakıldığında, mutluluk kavramının neliğini ortaya koyar gibi görünse de, aslında insanın neliğini ve doğası gereği nasıl bir varlık olduğunu ortaya koymakta, insanın işinin ne olduğunun sınırlarını çizerken yine onun doğasına ilişkin betimler ortaya koymaktadır. İnsan, akıl sahibi olan, akla göre eyleyebilen ve erdemli etkinlikte bulunabilen -yeri gelince cömert, cesur ya da akli başında davranabilen- bir varlık olup, yaptığı her işte de erdemlice o işi yapabilecek olan bir türdür. İnsan etik davranabilme olanağına sahiptir³. Kendi yaşamında ve başkalarıyla olan yaşamında etik eyleyebilir, erdemli bir kişi olabilir. “Aristoteles, böylelikle, ‘erdem’in ne olduğunu ve ‘erdemli kişi’nin kim olduğunu belirlemekle, siyasetin ne olduğunu ve siyasetçinin kim olduğunu da belirlemiş olur. En yüksek iyiye ulaşmak erdemli eylemekle mümkündür. Erdemli eylemekle mümkün olan en yüksek iyiye, mutluluğa ulaşma insanın işi olduğu gibi, amacı en yüksek iyiye ulaşmak olan bir bilim olarak siyasetin de işidir. Her bilgi ve her tercih gibi, siyasetin de arzuladığı, tüm yapılabileceklerin en ucundaki şey mutluluktur. Yalnızca kendisi amaç olan, yalnızca kendisi için istenen ve ancak erdemli eylemekle mümkün olabilecek olan şeydir. (...) Siyaset, insan için iyi olana, yani ‘mutluluğa’ ulaşmayı amaç edinmeli; siyasetçi ise, yurttaşların erdemli yaşamalarını sağlayacak düzenlemeler yapmayı iş edinmelidir” (Kart, 2016: 124). İnsan doğası gereği siyasal canlıdır (*physei politikon zoon*) ve *polis*in kökeni de insan doğasında bulunmaktadır. *Polis* (devlet), en yüksek iyiyi gerçekleştirmeyi istemektedir⁴.

---

³Düşünce erdemleri -bilgelik (*σοφία/sophia*), doğru yargılama (*συνεσις/synesis*), akli başındalık (*φρονησις/phronesis*) ile karakter erdemleri -cömertlik, cesurluk, ölçülülük, adalet (*δικαιοσύνης*) - adını verdiğimiz erdemler insanın doğasında sahip olunan ve olanak olarak taşınan erdemlerden kimileri olup, Aristoteles’in insan doğasının sınırlarını nasıl çiziyor olduğunu göstermektedir.

⁴ “Aristoteles, siyasetin amacını insan için iyi olana ya da mutluluğa ulaşmayı sağlamak ve bunun da ancak “ruhun erdeme uygun etkinliğiyle” -erdemli yaşamakla- olanaklı olduğunu dile getirmekle etiğin siyaseti öncelemesi gerektiğini ifade eder. Siyasetçi etik bir kişi olmalı ki siyasette etikten söz edebilelim. Siyasetçi, etik eylemde bulunabilmeli ki -erdemli eyleyebilmeli ki- siyaseti önceleyen bir etiğin varlığından söz edebilelim; ve

Aristoteles “İnsan nedir?” sorusunu, etik ve siyaset sorunları bağlamında ele almakta, insan doğası kavramının bir sınırı olduğunu ruhun akıllı yanı, karakter ve düşünce erdemleri, etkinlikte bulunabilme olanağı arasında kurduğu bağlantılarla ve insanın işinin -bir siyaset bilimci ya da dülger olarak insanın işinin- ne olduğunu söylerken göstermektedir. “İnsan nedir?” sorusuna “insan erdemli eyleyebilen bir varlıktır”, “insan adildir, cömerttir, cesurdur, bilgedir, aklıbaşındadır...” gibi yanıtlar verebilmenin nasıl mümkün olduğunu bir siyaset araştırması kitabı olarak kaleme aldığı *Nikomakhos’a Etik* kitabı başta olmak üzere, *Eudamos’a Etik ve Politika* kitaplarında da ortaya koymaktadır.

1.3. İnsan Doğasının İkiliği: Kant ve Habermas

İnsanın kendini tanımaması, insan kavramı üzerinde herkesin birleştiği bir görüşün olmaması ve teknolojideki hızlı değişimin etkisi “insan nedir?” sorusunu 20. yüzyılın en önemli felsefi sorunu haline getirmiştir. “Bugün eğitilmiş bir Avrupalı’ya, ‘insan’ denince ne düşündüğü sorulsa, hemen hemen hiç yan yana gelmeyecek olan üç ayrı düşünce kafasında gidip delmeye başlar. Birincisi Âdem ve Havva, yaratılış, cennet ve cennetten kovulma gibi Yahudi-Hristiyan geleneğinin (insan) düşüncesi, ikincisi Antik-Yunan düşüncesidir; buna göre insanın ‘akıl’, logos, phonesis, ratio, mens-logos -burada konuşma (söz) olduğu kadar, her şeyin ‘ne olduğunu’ kavrayan yeti anlamına da gelmektedir- sahibi bir varlık olarak görülmekte; dünyada ilk kez insanın ben bilincine sahip olması ona kendine özgü bir yer kazandırmaktadır. Her şey temelinde yatan insanüstü bir akıl olduğu ve tüm diğer varolanlar arasında yalnızca insanın ondan pay aldığı öğretisi, bu düşünceyle yakın bir ilgi içindedir. Üçüncüsü ise doğa bilimlerinin ve genetik psikolojinin çoktandır gelenekselleşmiş olan, insanın yeryüzündeki gelişimin en son ürünü olduğu düşüncesidir; buna göre insan, hayvan dünyasındaki daha az gelişmiş benzerlerinden yalnızca -her ikisi insanın dışındaki doğada bulunan- enerji ve yetilerinin karışındaki karmaşıklık derecesiyle ayrılmaktadır. Bu üç düşünce arasında birlik yoktur” (Scheler, 1998: 35).

İnsan problemini, insanın varlıktaki yerini araştırırken tür olarak insana yönelen kimi düşünürler insanın varlıktaki özel yerini görmeyi sağlıyor, kimi düşünürler “Kant’a kadar insan sadece bir bilgi objesi olarak görülüyor” (Mengüşoğlu, 2014: 106). İnsanı merkezine alan, insana başlı başına bir problem alanı açan düşünürler ise insana özgü problemlerin

---

siyasetçi, etik ilkelere dayalı toplumsal ilişkiler, yurttaşların erdemli yaşamalarını sağlayacak düzenlemeler yapmayı kendine iş edinmeli ki etiğe dayalı bir siyasetten söz edebilelim” (Kart, 2016: 126).

ortaya konularak didiklenmesi gerektiğini, insanın kosmostaki yerini belirlenmesinin önemini vurguluyor. Bu bağlamda, insanın bağımsız bir alan olarak incelenebilmesi için en başta insanın kendisi kendi varlığını bir problem alanı olarak incelemek gerektiği düşünülüyor. Böylelikle insanın kendisi parçalandıkça, insanla ilgili araştırmalar ve bulgular derinleştikçe insanın neliğinin ve kosmostaki yerinin de daha iyi ortaya konulabileceği üzerinde duruluyor. İnsana ilişkin bu sorgulamanın önemi, insan felsefesinin de özel bir araştırma alanı haline gelmesini sağlıyor. “İnsan felsefesi” alanına olan ihtiyacın da artmasıyla “*Felsefi Antropoloji*” adı da verilen bu özel alan sayesinde insanın biyolojik özelliklerden, iç hayatından, ruh ile beden arasındaki ilişkiden, süje veya bilinç alanlarından değil, insanın somut varlık bütününde temelini bulan varlık koşullarından, fenomenlerinden hareket edecek olmak insan hakkındaki farklı görüşleri bir yerde toplamaya yardımcı oluyor.

Felsefi antropolojinin temelini “İnsan nedir?” sorusunu yerleştiren, insanın neliğine ilişkin belirlenimiyle sadece 18. yüzyılda değil 20. yüzyıl etik görüşlerine ve çeşitli kuramların ortaya çıkışına etki eden düşünür Immanuel Kant olmuştur. İnsanın kendine verdiği işlenmemiş çeşitli yeteneklerle dünyaya geldiğini ve bunlardan özellikle *aklı* ve *istemelerini* kullanabildiğini söyleyen Kant, ikili insan görüşünü ortaya koyan ilk düşünürdür. *İnsanın* sahip olduğu en önemli yeti olarak “*akıl*”a vurgu yapan, ancak istemelerden de bağımsız bir varlık olamadığını düşündüğümüz Kant’ın insan görüşünün yanı sıra, çağımız biyoteknolojik gelişmeleri karşısında benzer bir ikilikle daha Habermas’ta karşılaşmaktayız. Bu bağlamda akla sahip olan ve istemeleri olan insanın, doğal olan doğasına karşı bir de biyoteknolojik gelişmeler karşısında nasıl olup da yapma bir doğasının varlığından da söz edilebildiği üzerinde durulmalıdır. İnsanın neliğine ilişkin yapılan soruşturmalara ilişkin Kant ve Habermas’ın ikili insan doğası kavramları önemli görünmektedir.

Bu insan görüşleri içerisinde insan doğasının neliğine ilişkin olarak yapılan ikili ayrımlar “yapma” ve “doğal” insan doğası ayrımına koşut bir ayrım Habermas tarafından yapılır: “*doğal olarak büyüyüp gelişen*” ile “*insan eliyle yapılan*”. Habermas böyle bir ikilikle dikkatleri iki konu üzerine çekmek ister: bilim ve teknolojideki gelişmelerin “gelecek”te insan hayatına etkisinin ne olacağı ya da nasıl olması gerektiği ve biyo-teknolojik uygulamalar esnasında amaç olanın ne olduğu ya da ne olması gerektiği. Bu ayrım, Bayertz’in dile getirdiği yapma ve doğal ayrımına da benzemektedir.

1.3.1. “Akıl Varlığı” ve “Doğal Varlık” Olarak İkili İnsan Doğası: Immanuel Kant

Bir filozofun felsefi bakışı, varlığa, etiğe ve bilgiye ilişkin görüşleri içinde yaşadığı dönemle, tarihsel süreçle ve onun insana bakışıyla doğrudan ilgilidir. “Bu nedenle Kant’ın varlık – dünyasını gnoseolojik bakımdan ‘görünüş’ ve ‘kendi başına varlık’ alanlarına ayırması; bilgiyi ‘apriori’ ve ‘aposteriori’ öğelerine, ahlakalanını da özgürlük, kişilik, ahlak yasası ve eğilimlere ayırması, insanı doğal varlık ile akıl varlığına ayıran dual görüşüne bağlıdır: İnsanın doğal varlığını ‘aposteriori’, otonom varlığını da ‘apriori’ bilgi, aynı şekilde insanın ‘görünüş’ü olan doğal yanını eğilimler, otonom varlığını da özgürlük, kişilik ve ahlak yasası karşılar” (Mengüşoğlu, 2014: 24). İnsan doğasının sınırlarını çizebilmek için Kant’ın etik görüşünün temel kavramlarının bilgisine sahip olmak gerekmektedir. İnsanı *dual*-yani *ikili*- bir varlık olarak gören Kant’ın düalitesi “ontolojik değil, gnoseolojiktir, yani varlığın değil, varlık hakkındaki bilginin çözümlemesinden doğmuştur” (Mengüşoğlu, 2014: 31).

Kant’ın insan görüşü, onun yalnızca etik görüşüyle değil, aynı zamanda ontoloji ve epistemolojisiyle de ilişkilidir. Özellikle bilgi kuramında teorik aklın bir idesi olarak dile getirdiği “özgürlük” kavramını akılda temelini bulan bir yasaya dayalı olarak pratik akılla ve insanın ahlak yasasından dolayı etik eylemde bulunmasıyla ilgisinde ele almaktadır. Ona göre, “*nesnelere hiçbir deneyde verilemeyecek zorunlu kavramlar*”dan (Kant, 1995a: 81) biri olan -yani bir *ide* olan- “*özgürlük*” kavramına bizi doğrudan doğruya ulaştıracak olan da bu *ahlak yasasıdır*. “Özgürlük ahlak yasasının *ratio essendi*’si, ama ahlak yasası da özgürlüğün *ratio cognoscendi*’sidir” (Kant, 1999: 4) diyen Kant, “özgürlük kavramını bize keşfettiren ahlaklılık” (Kant, 1999: 34) olduğunu ve teorik akılda bir ide olarak söz ettiği bu kavramla birlikte pratik akılla ilgili bilgimizin ve kavramların, ilkelerin nasıl ortaya konulabileceğini gösterir. Bu bağlantı Kant’ın epistemolojisi ile etik görüşü arasındaki ilişkiyi de görmeyi sağlamaktadır.

Kant’ın etik kuramında yapmak istediği ahlak metafiziğinin nasıl olanaklı olabileceğini göstermekti. Etik alanında da *a priori*, genel geçer ve zorunlu bir yargının nasıl olanaklı olabileceğini göstererek, saf pratik akıldan gelen bir ahlak yasasının varlığına işaret edebilmektir. İyi istemenin ne olduğunu kendisi aracılığıyla belirleyebildiğimiz ahlak yasası herkese, hem de tam olarak kendisine uymayı buyuran aklın ortaya koyduğu nesnel bir yasa olup, insanı yasadan dolayı eylemeye zorlamaktadır.

Kant'a göre doğal yan ile akıl yanı kendinde taşıyan, hem duyular dünyasının varlığı hem de düşünce dünyasının bir varlığı olmakla dual bir varlık olarak insan, düşünce dünyasının bir varlığı olmakla akla göre eyleyebilir ya da duyular dünyasının bir varlığı olmakla doğa yasalarına eyleyebilir. Hem bir *homo fenomenon* hem de bir *homo noumenon* olarak insanın bu ikiliği, Kant etiğinde, insanın doğasının ikili bir yapıda olduğunun önemle vurgulandığını göstermektedir. Kant'a ikili bir varlık olan insan, “fenomen alanında düşünülen bir dünyaya ait olmasından dolayı *deneysel bir doğaya* sahip olduğu gibi, akıl sahibi bir varlık olmasından dolayı noumenal dünyanın bir üyesi olarak deneysel anlamda bir insan doğasının dışında, özgürlük ve ahlaklılığı olanak olarak taşıdığı, etiğin ilkelerinin dayanak bulduğu türden bir insan doğasına da sahiptir” (Kant, 2008: 73). İnsan noumenal dünyanın bir varlığı olarak sahip olduğu akıl denilen yetiye göre eylemekle ahlaklı eylemde bulunabilme olanağını açığa çıkarabilir. “Akıl sahibi bir varlık olarak insan istemenin özerkliğini, yani istemesinin kendisinin yasa koyabilme olanağını kendisinde taşır. Bu ise istemenin öznel ilkesinin saf akıl tarafından ya da ahlak yasasının sırf biçimi tarafından belirlenebilmesini olanaklı kılar. İşte bir eylemi ahlaklı kılan da budur, yani eylemin temelinde yatan istemenin, herhangi bir içerik tarafından değil de, ahlak yasasının sırf biçimi tarafından belirlenmesidir” (Tepe, 2016b: 165). Aklın ortaya koyduğu -akılda temelini bulan- bir yasaya göre eylemleri belirlenebilen insan aklının yol göstericiliğinde felsefe, bilim, sanat, hukuk gibi birçok başarının da sahibidir. Akıl denilen yeti insanın sahip olduğu, anlama yetisinden bile üstün bir yetidir. İnsan “kendinde gerçekten bir yeti bulur ki, bununla kendini diğer herşeyden, nesnelere uyarılan kendisinden bile ayırır; bu da akıldır” (Kant, 1995b: 70). Kant'ın “saf akıl” olarak adlandırdığı bu akıl, hem eylemleri belirleyebilen hem de eylemlerin belirlenimi için yasa da koyabilecek olandır ve pratik aklın da temel yasasıdır. Kant'a göre “saf akıl kendi başına pratiktir ve insana ahlak yasası diye adlandırdığımız genel bir yasa verir” (Kant, 1999: 36) Bu “ahlak yasasını” belirleyecek olan duygu değil, akıldır. Yalnızca saf akıl yasa koyucu olabilir ve yasanın *biçimini* akıl tasarımlar.

Ödevi insanın mutluluğu değil, iyi bir istemeyi açığa çıkartmak olan “aklın hakiki belirlenimi, başka herhangi bir amaç için araç olarak iyi olanı değil, aklın mutlaka gerekli olduğu kendi başına *iyi bir istemeyi* ortaya çıkarmak olmalıdır” (Kant, 1995b: 11). Ödevi iyi bir istemeyi açığa çıkarmak için genel bir yasa koymak olan “saf akıl kendi başına pratiktir ve (insana) ahlak yasası diye adlandırdığımız genel bir yasa verir” (Kant, 1999: 36). Akıl ve istemeye sahip olan tüm insanları kapsayan ve nesnel olarak zorunlu bu yasa “*Öyle eyle ki, senin istemenin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli*

olabilirsin” (Kant, 1999: 35) biçimde formüle edilir. İstemelerimiz bu yasayla çatışabilecek türden maksimlerce de belirlenebileceği için buyruk biçiminde olan bu “yasa koşulsuzdur” (Kant, 1999: 37) ve “ahlak yasası herkese, hem de tam olarak kendisine uymayı buyurur” (Kant, 1999: 42). Kant ahlak yasasını kesin buyruk olarak da şöyle ifade eder: “Ancak aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin öznel ilkeye göre eylemde bulun!” (Kant, 1995b: 38). İstemelerimizin öznel ilkesinin bu nitelikte olması eylemlerimizin özgür ve ahlaklı olmasını sağlar. Bu belirlenimle Kant istemelerin ardında yatan ilkenin ne olması gerektiğini ve ahlaklılığın ölçütünün ne olduğunu da göstermektedir. İsteme, “belirli bir yasa tasarımına uygun bir şekilde kendini eyleme belirleme yetisi olarak düşünülmektedir. Böyle bir yetiye ancak akıl sahibi varlıklarda rastlanır” (Kant, 1995b: 44). İstemelerimiz akılsal ya da nesnel nedenler tarafından belirlenebildiğinden “istemeyi belirleyebilecek bütün nedenler, ya sırf öznel, dolayısıyla deneyseldir; ya da nesnel ve akılsaldırlar” (Kant, 1999: 45). Yani istemelerimiz ya aklın koyduğu içeriksiz yasaca ya da belirli güdülerimiz, eğilimlerimiz, ben-sevgimizce belirlenebilir.

Dual bir varlık olan insanın doğasında böyle bir olanak vardır. Kendi koyduğu ahlak yasasına duyduğu saygının bilincinde olarak yani ödevden dolayı eyleyebilir -yapabildiği yerde iyilik yapabilir, yaşamını sürdürebilir, kendi mutluluğunu güvence altına alabilir (Kant 1995b: 13-14). Böylelikle insan, her tek durumda karşısındakini *araç olarak değil de amaç olarak görebilir* (Kant 1995b: 45).

1.3.2. “Natura Naturata” ve “Natura Naturans” Olarak İkili İnsan Doğası: Jurgen Habermas

‘İnsan nedir?’ sorusunun cevaplanması, ‘insan ne yapabilir?’, ‘Nasıl bir yaşam sürmelidir?’ sorularını da içinde taşır. ‘İnsan’, ‘adalet’, ‘mutluluk’, ‘erdem’ gibi felsefi derinliği olan ve iyi bir yaşamla doğrudan ilgili olan kavramların soruşturmaları insanlık tarihi kadar eskidir. Antik Yunan’dan başlayan sorgulama süreci günümüzde de devam etmektedir. İnsan ve insanla ilgili olan her türden sorgulama, yüzyıllardır süregelen açıklamalara rağmen güncelliğini korumaktadır. Bu soru/sorunlar günümüzde halen ‘neo’ ve ‘post’ kuramlarla ele alınmaktadır. Bu arayışın pozitif ve negatif göstergeleri vardır. Pozitif olan, bu kavramların soruşturulmasının önemini koruduğu, bilimsel- teknolojik gelişmelerin etkisinde yeniden ele alındığı, insan’ın kendini unutmaktan alıkoyması ve iyi yaşama olan ısrarlı isteğini devam ettirmesidir. Negatif olan ise, günümüze kadar yapılan açıklamaların, ‘insan’a ve ‘insan doğası’na ilişkin bilgilerimizin doyurulmasındaki yetersizliği ve bu kavramlar üzerinde henüz

bir uzlaşımın sağlanmamış olmasıdır. Dahası bu kavramlar 20. yüzyılda hızla ilerleyen genetik ve teknolojik gelişmeler ışığında ve etkisinde daha makro bir bakış açısını zorunlu kılmıştır. Günümüzde insana ilişkin yapılan/yapılacak olan her analiz aynı zaman da insan doğasının geleceğine de ışık tutacaktır. İnsanın 'doğal' varlığı üzerinde bilim, tıp ve teknoloji araçlarıyla, 'yapay' bir değişiklik yaratılabilir mi?

Bu 'yapma' eyleminin, 'insan doğası'na etkileri neler olabilir? Daha da önemlisi nasıl ve ne kadar olmalıdır? İnsanın kendi eliyle, kendisinin ürettiği yapay olan bir varlık, insanı kendi doğasından uzaklaştırabilir mi? O halde burada asıl sorulması gereken soru şudur: insan "yaptığı"yla, "olduğu"ndan uzaklaşıyorsa, yani bilim ve teknoloji eliyle kendi doğasına ve değerine zarar verebilecek haldeyse, kullandığı teknolojinin sınırlandırılması hak ihlali sayılabilir mi?

Habermas da *İnsan Doğasının Geleceği* adlı kitabında insan eliyle yapılan genetik ve teknolojik değişimlerin, insanın doğal olarak büyüyen gelişen doğası üzerinde nasıl etkileri olacağını konu edinmiştir. Teknolojinin insana sunduğu konfor, yaşam kalitesine olan etkisi ortadadır. Ama aynı zamanda insanın kendi olma imkânını da tehdit edebilmektedir. Yani insan, her şeyi olduğu gibi, teknoloji ve bilimi de "kendi olma" amacı için, bir araç olarak kullanmasının ötesine geçerek, teknolojinin bir aracı haline gelebilir. Doğasında doğaya hükmetme isteği olan insan, "bir insanın başka bir insanı tasarlayarak üretmesi"yle (Habermas, 2003a: 2) hem üreten hem üretilen, başka bir ifadeyle hem hükmeden hem de hükmedilen bir yerdedir. "Teknoloji sayesinde hükmettiğimiz doğa, şimdi biz insanları bir kez daha kapsamı içine aldığı halde, insan (daha önce) teknoloji aracılığıyla doğanın karşısındaki hükümdar gibiydi. Doğa üzerindeki hükümlanlık daha sonra, tür-etkisel öz anlayışımızı değiştiren, özerk bir hayatı sürdürüp evrenselci bir ahlak anlayışının zorunlu koşullarına temas edebilecek bir nevi özhakimiyete dönüşmüştür" (Habermas, 2003b: 78). Habermas insanın neliğine ilişkin açıklamalarını teknolojinin insan doğasına etkileri bağlamında ele alır. Burada "doğal olarak büyüyen gelişen" (natura naturata/yaratılmış doğa) ile "insan eliyle yapılan" (natura naturans/ yaratan doğa) diye ikili bir ayrıma gider.

Buradan Habermas ikili bir insan doğası görüşü ortaya koymaktadır. Fakat Habermas bu iki kavramı, genetik ve teknolojik gelişmelerin etkisinde kalarak, değişime uğratılan bir doğayı ve genetik teknolojik değişimlere maruz kalmadan doğal olarak gelişen doğayı kastetmek için kullanır. Genetik ve teknolojik gelişmelerle insana ve insan doğasına en çok müdahale edilen alan tıptır. Tıp bilminde geliştirilen teknolojinin insanın varoluşunu

sürdürme amacına yaptığı hizmet tartışmasızdır. Ama bunun yanı sıra insanın doğal yapısının bozulması ve insan hayatının araçsallaştırılması mümkündür. Habermas'ın bu ihtimale verdiği örneklerden biri öjenik programlamadır. Her ebeveyn, çocuklarının geleceği ile ilgili bazı istekleri taşır ve tasarlar. Ama bu çocuklarda, doğal olarak büyüüp gelişen bir vücuda sahip olma özbilincini köreltip, varoluşlarının önceden üretilmiş tasarımlarla, yani insan eliyle yapılmış olma bakış açısının getirdiği sorunlara yol açabilir. “Kendi genetik donanımı üzerinde başka birinin belirli bir taslağı izleyerek özellik değiştirici müdahalelerde bulunduğunu öğrenen kişi, nesneleştirilen özalgısı için de doğal olarak büyüüp gelişen vücuda sahip olma perspektifini örtebilir ve insan eliyle yapılmış olma perspektifine geçebilir. Doğumdan önce yapılmış bir genteknolojik müdahale yüzünden, üzerinde tasarrufta bulunamaz diye deneyimlenen öznel doğamızın, dışsal doğanın bir parçasının araçsallaştırılmasıyla ortaya çıktığı bilinci -ki bu baş döndürücü bir düşüncedir- ortaya çıkabilir. Kendi kalıtsal donanımımızın, kendi geçmişimizden önceden programlandığını gözümüzde canlandırmak, vücut olarak var olmayı beden sahibi olmanın ardına ve altına yerleştirmeyi varoluşsal olarak mecbur kılar” (Habermas, 2019: 96).

İnsan eliyle üretilen teknolojinin yine insan doğası ve yaşamı için tehdit oluşturabileceği endişesi günümüzde de güncelliğini korumaktadır. İnsan türü, bilişim teknolojileri ve biyoteknolojinin ikili devrimiyle birlikte daha önce hiç karşılaşmadığı güçlüklerle karşılaşmakta ve kendi kontrolü dışında kalan bu güçlükler karşısında ayakta durabilmek için mücadele etmekte ya da kendisine dayatılanın hükümdarlığına boyun eğmektedir. Teknoloji pek çok yeni gelişmeye gebe olsa da insan türüne yönelik tehdit ve tehlikeleri de beraberinde getirmektedir.

1.4. Biyoteknolojik Gelişmeler ve “İnsan Doğası”na Etkisi

“Bilim, bilimsellik, bilimde hep daha ileriye gitme, daha fazla ve yeni bilimsel bilgi elde etme, bunun sonucu olarak da daha fazla yapabilme gücüne ulaşma, uzun zamandır insanlığın ideallerinden biri. Açık ifadesini Francis Bacon'da bulan bilmek egemen olmaktır düşüncesi, çağımızın mottolarından biri oldu. İnsan doğasının ayrılmaz bir yapı özelliği olan bilmek, yalnızca egemen olmak için bilmeye dönüştü. Ulaşılan bilimsel bilgi, kimi zaman yeni bir teknik gelişmenin de başlangıcını oluşturdu. Teknik yoluyla yeni bilginin de, zaman geçirmeden, ‘insanlığın hizmetine’ sunulduğu düşünüldü” (Tepe, 2016c: 68). İçinde bulunulan çağın bilimsel başarıları ve teknik gelişmelerinin etkilerinin nereye gideceği kestirilemediği gibi, insan türünün ve doğasının geleceğinin tüm bu olup bitenlerden nasıl

etkileneceğini kesin olarak kestirmek mümkün olmadı. İnsan türü, özellikle içinde bulunduğumuz çağda, bilişim teknolojileri ve biyoteknolojinin ikili devrimiyle birlikte daha önce hiç karşılaşmadığı güçlüklerle karşılaşmaya ve kendi kontrolü dışında kalan bu güçlükler karşısında ayakta durabilmek için mücadele etmeye ya da kendisine dayatılanın hükümdarlığına boyun eğmeye başladı. Bilim ve teknoloji pek çok yeni gelişmeye gebe olsa da insan türüne yönelik tehdit ve tehlikeleri de beraberinde getirmekten geri durmadı.

Aristoteles’den Kant’a sorgulanan ve yüzyılımızda Habermas ve çağdaş düşünürlere kadar köklü değişimler geçiren “insan doğası”nın geleceğini de sorgulama gereği doğdu. Özellikle Habermas’ın *İnsan Doğasının Geleceği* adlı yapıtında günümüzün biyo-teknolojik ve genetik gelişmelerinin insan doğasının geleceği üzerinde nasıl bir etki yaratacağı, insanın “yaşam kalitesi”ni arttırıp arttıramayacağı ya da insanın kendi eliyle ürettiği bir “yapma” doğanın onun “kendi olma” imkânını elinden alıp alamayacağı insan doğasının “geleceği”ne ilişkin kaygının nasıl da arttığını göstermektedir. Dolayısıyla, yalnızca yeni bir insan doğası tanımı yapmak değil, “biyo-genetik gelişmeler sonuna kadar kullanılarak ‘daha sağlıklı ve uzun bir hayat’ yerine insanı, insan doğasını araçsallaştırarak daha pragmatik bir yaklaşım izlenebilir mi? Bu durumda insanın karakterinin ne kadarı doğuştan gelecek ne kadarı sonradan edinilecektir?” (Mayor ve Forti, 2004: 146) sorularına yanıt verilmeye çalışılır.

Homo sapiens tüm bu gelişmelerle yarattığı dünyayı artık anlamlandıramamakta ve kendi türüne dair doğal olarak sahip olduklarını yitirme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Şirketler, girişimciler doğal olarak ortaya koydukları ürünlere methiyeler düzmekte, ancak tehlike sinyallerini vermekten, insan türü için bazı şeylerin ters gideceğini söylemekten de kaçınılmaktadırlar. Facebook, Instagram, Twitter gibi sanal platformları insanların yaşamlarını kontrol altına alınırken, ufuktaki ekolojik kriz, giderek artan kitle imha silahları ve tehlikeleri, yeni teknolojilerin ortaya çıkması, yapay zekâ ve biyoteknoloji insanlığa yaşamı yeniden şekillendirip tasarlama gücü bahşederken, aynı zamanda *Homo sapiens*’in doğasının geleceğine ilişkin endişeleri de arttırmaktadır. Bilim ve teknolojideki gelişmelerin etkisinin sınırları insanın bugünkü yaşamıyla sınırlı kalmamakta, onun doğasına geri dönüşü olmayan zararlar da verebilmektedir.

Çağımızın bilim ve teknolojinin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan bu yeni sorunları yüzyılımızın düşünürleri, filozofları önünde bir ödev olarak durmaktadır. Çağın sorunlarına karşı çözüm üretmek, çaresizliği gidermek özellikle etikten beklentileri giderek arttırmaktadır. Bilim ve teknolojinin gelişiminin insan doğasının geleceğine etkileri, bu arada bütün bu

gelişmelerin insan hakları ihlali, ırk ayrımı, çevre sorunları ile birlikte genetik araştırmalar ve yapay zekâ, biyoteknolojik çalışmalar sıkça karşılaşılabilen değer sorunlarının ve etik sorunların üzerinde düşünmeyi de gerekli kılmaktadır. Çağın sorunları üzerine düşünmek, aynı zamanda etik sorunlar üzerine de düşünmek anlamına gelirken, düşünürler 'evrimin eş aktörü' ya da 'Tanrı' olarak da betimledikleri (Habermas, 2003b: 35) insanın kendi doğasının geleceğinin nasıl olacağı üzerine kafa yormaktadırlar. "Kulağa fazla iddialı gelebilir ama *Homo sapiens*'in beklemeye vakti yok. Felsefe, din ve bilim topyekûn vadesini doldurmak üzere. İnsanlar binlerce yıldır hayatın anlamını tartışıp duruyor. Bu tartışmayı sonsuza kadar sürdüremeyiz. Ufuktaki ekolojik kriz, giderek artan kitle imha silahları tehlikesi ve sıçrama yaratacak nitelikte yeni teknolojilerin ortaya çıkması buna mahal vermeyecek. Belki de en önemlisi şu ki yapay zekâ ve biyoteknoloji, insanlığa yaşamı yeniden şekillendirip tasarlama gücü bahşediyor. Çok kısa süre sonra birinin çıkıp hayatın anlamına dair örtük ya da aleni bir anlatı çerçevesinde, bu gücün nasıl kullanılacağına karar vermesi gerekecek. Filozoflar son derece sabırlı insanlar ama mühendisler o kadar sabırlı değil, yatırımcılar ise hiç değil" (Harrari, 2020: 17).

Dünyanın tüm bu gelişmeler karşısında yaşanacak olumlu ve olumsuz her şeyden biz insan türü ve aslında diğer canlı türleri de birlikte etkilenmektedir, etkilenecektir. *Homo sapiens*, daha önce hiç karşılaşmadığı güçlüklerle karşılaşmakta ve kendi kontrolü dışında kalan bu güçlükler karşısında ayakta durabilmek için mücadele etmekte ya da kendisine dayatılanın hükümdarlığına boyun eğmektedir. Teknoloji pek çok yeni gelişmeye gebe olsa da insan türüne yönelik tehdit ve tehlikeleri de beraberinde getirmekten geri durmamaktadır. Aynı gemide, hepimiz, içinde yaşadığımız ve yaşayacağımız dünyada olup bitenlere karşı birlikte birşeyler yapmakla yükümlüüz. Bilişim teknolojileri ve biyoteknolojinin ikili devrimiyle birlikte artan tehlikeler karşısında ortak bir sorumluluk da taşımaktayız. "Tehlike büyük ve ortaktır. Kimse olup biteceklerden kendisini kurtaracak durumda değildir. O halde sorumluluk da ortak olmalıdır. Herkes kendisine düşeni yapmak durumundadır. Küreselleşme, sorunların da küreselleşmesine yol açmıştır. Sorunlarla baş etmek de kişi-kişi, kişi-yakın çevresi ilişkilerini aşan yeni bir etik anlayışla, yani mikro veya meso etik yerine, bir makro etikle mümkün olacaktır" (Tepe, 2016d: 191). Küreselleşen sorunlar karşısında son derece sabırlı filozofların kimilerine göre sorunların çözümü için etik bakışı yeniden hesaba katmaya, hatta küresel bir etiğe gereksinim duyulmakta, kimileri için ise Aristoteles ve Kant etiğini yeniden çağırarak gerekmektedir.

“İnsan etkinliklerinin ve çatışmaların yol açtığı sorunlar -özellikle de bilimin teknik potansiyeli, dolayısıyla insan yapıp etmelerinin ve çatışmalarının taşıdığı risklerin çok büyümüş olması nedeniyle – dayanışmaya dayalı sorumluluğunu gerektiren bir öznelarasıcı bağlayıcı etiğe duyulan gereksinim, hiçbir dönemde bugünkü kadar acil olmamıştı” (Apel, 1992:15-16; aktaran Tepe 2016d :182). Bu aciliyet karşısında öznelarası geçerliliğe sahip makro düzeyde yeni bir etiğe gereksinim olup olmadığı tartışılırken, aynı zamanda eleştirilen ve günümüz sorunları karşısında yetersiz görülen Aristoteles ve Kant etiğinin bu sorunların çözümüne nasıl katkıda bulunabilecekleri üzerinde de düşünülmelidir. Müzakere yapanlar - kişiler- oldukları gibi, Aristoteles’in söz ettiği *phronesis* ile erdemli davranabilenler de, Kant’ın arzu ve eğilimleri karşısında doğa yasasının belirleniminin dışına çıkabilenler dediklerinin kişiler oldukları da unutulmamalıdır.

1.5. Biyoteknolojik Sorunların Çözümünde Etik Bakışın Önemi

Bugün bilim ve teknolojinin gelişimiyle insan doğası değişmiş, ayrıca bu değişim yalnızca bugün ile sınırlı kalmayıp onu gelecekte de değiştirmeye, dönüştürmeye devam edeceği görülmektedir. İnsanın bilimde, bilgide ve bilimsellikte daha ileriye gitme çabası olumlu gelişmeleri ve başarıları insan yaşamına dahil ederken eş zamanlı olarak insanın doğasına ve yaşamına ilişkin etik sorunları da beraberinde getirmiştir. Fizikte, kimyada, biyolojide ve tıpta yeni buluşların kullanılması insanın yaşamına dair olumsuz gelişmeleri ve geleceğine dair de kaygısını ve küreselleşen sorunlar karşısındaki çaresizliğini artırmıştır. Bu kaygı ve çaresizlik duygusu insanın kendine ve başkalarına karşı sorumluluğunu düşündürürken, aynı zamanda bilimin etik sorumluluğunu da düşündürmüştür. “Önemli bir bilimsel buluşun sonucu olan nükleer enerjinin, ilkin bir savaş aracı olarak kullanılması, II. Dünya Savaşı’nın son günlerinde Nagazaki ve Hiroşima’ya atılan atom bombaları, bu gücü keşfeden bilim insanlarının etik sorumlulukları sorusunu gündeme getirdi. İlk kez yoğun biçimde bilimin etik sorumluluğundan söz edilmeye başlandı. Atom çekirdeğinin parçalanabileceği bilgisini ortaya koyan bilim insanlarının, bu bilgiyle imal edilen atom bombalarının Hiroşima’ya atılmasından, yüzbinlerce sivilin ölmesinden ne derece sorumlu olduğu tartışıldı” (Tepe, 2016c: 69). Bu tartışmalarda bilim insanlarının bir silahı geliştirmedikleri, ancak bilimsel bir araştırma ile ne yapılabilirse onu yaptıklarını savunanlar olduğu gibi, bilim insanlarının araştırmalarında ve geliştirdikleri çalışmalarında ortaya koyduklarının nasıl uygulanabileceğinden sorumlu oldukları da savunuldu. Bir başka örnek ise, yine Vietnam Savaşı’nda napalmin kullanılması sonucu ölen sivillerden, çocuklardan ve

yakılıp yıkılan köylerden söz edildiğinde napalm'ın teknolojik olarak geliştirilmesi sürecinde rol oynayan bir bilim adamının konunun siyasal ve ahlakla ilgili yanı konusunda donanımlı olmadığı ve olmak da zorunda olmadığını savunmasında (Tepe 2016c: 70) “sorumluluk”u yoktur denilip denilemeyeceği tartışılmaktadır. Günümüzde tıpta, biyolojide, genetik bilimde ve teknolojide yaşamımızda dahil olan gelişmeler karşısında bu türden etik tartışmalarla sıkça karşılaşmakta ve hem bilgiyi, ürünü kullananların hem de bilim insanlarının sorumluluklarından daha sık söz edilmektedir. Küreselleşen sorunlar, sorumlulukların da küreselleşmesini beraberinde getirmiş ve hem kullananların hem de gelişmeleri ortaya koyanların “etik sorumluluk”ları tartışılır olmuştur, çünkü bugün artık kimi gelişmeler tüm canlılar üzerinde şimdi ve gelecek için yıkıcı etkide bulunmaktadır.

Dünyamızın içinde bulunduğu bu durum bizi yapılabilecekler konusunda düşünmeye zorlamaktadır. Bu düşünüş, aynı zamanda, etiği, etik bakışı bir tür yeniden çağırıştır. Burada “bütünüyle insan kontrolünün dışında dönen ve tüm tanrılarla ideolojilere gölge düşüren bir dünyada sağlam bir etik zemin bulmam mümkün müdür?” (Harrari, 2020: 15) diye sormak gerekir. Ülkelerin sınırlarını aşan bilim ve teknolojinin yarattığı sorunlar karşısında etik bakışı -özellikle de Aristoteles ve Kant etiğini- yeniden bu çözümlere dahil etmek ve hatta belki de yeni bir etik -makro etik- ortaya koymak gereklidir. Hepimizin aynı gemide olduğu dünyamızda yaşanan gelişmelere paralel ortaya çıkan etik sorunlar, ikilemler ya da ihlaller etik bakışa duyulan ihtiyacı da artırmıştır. Sorunlarda etik boyutu hesaba katmakla kişilerin yaşamlarında hayati önem taşıyan bu sorunların görmezden gelinmemesini sağlamaktadır. Filozofların kitaplarında karşımıza çıkan sorunlar olamayan etik sorunlarla yaşamın her anında, hayatın kendisinde, kişilerin başka kişilerle ilişkisinde karşılaşmaktadır. “İnsanla, insanın teknoloji kullanımında sınır tanımazlığıyla, para kazanma isteğinin her şeyi araç haline getirebilmesiyle ilgili sorunlardır etik sorunlar. (...) etiğin kişi-kişi ilişkisinin ötesine geçerek, meso ve makro-etik düzeyinde sorunları ele alması, doğayı -insanın doğayla ilişkisini- etik sorumluluk alanı içine katması, küreselleşme ve tüketim ekonomisinin bugün karşımıza çıkardığı sorunlara makro küresel düzeyde çözümler araması gerekmektedir” (Tepe, 2016a: 13-14).

Yaşadığımız çağda hızla gerçekleşen gelişmelere bakıldığında, çağın etikten beklentilerinin de arttığı görülmektedir. İnsanın herşeyi araç haline getirdiği günümüzde sorunların çözünde insanın amaç olduğunu vurgulayan ve kararlarımızda, tercihlerimizde, yapıp etmelerimizde enine boyuna düşünerek kararlar almamızı vurgulayan geleneksel etik

görüşlere ihtiyaç duymaktayız. Etiğin çağın sorunlarının çözümünde temel bilgileri ortaya koyması ve doğruluktan, doğru değerlendirme yapmaktan vazgeçmemesi önemlidir. “Çağımızın sorunları bizi etik sorular üzerine düşünmeyi sürdürmeye, yeni görüşler getirmeye zorluyor. Filozof ve düşünürlerin insanlığa karşı ödevlerini yerine getirip getirmediği sorusu bir kez daha sorulmaktadır. (...) Etik bize insana yakışır biçimde eylemde bulunmanın mümkün olduğunu göstermektedir. Bundan ötesi kişilerin kendilerine kalmıştır” (Tepe, 2016e: 44).

2. BÖLÜM

2. ETİK SORUNLARA *BLACK MIRROR* İLE BAKMAK

2.1. Bir Distopya Olarak *Black Mirror*

Görsel 2.1. *Black Mirror* dizisi reklam afişi

Black Mirror dizisi insanın günümüz koşullarında içinde bulunduğu bilimsel ve teknolojik gelişmelerden olumlu ya da olumsuz nasıl etkilendiği ve bu gelişmeler karşısında nasıl tavır aldığına ilişkin yaşamdan örnekleri göz önüne sermektedir. Mevcut dünya düzeninin yanı sıra yeni dünya karşısında yaşamın nasıl olabileceği ya da olması gerektiği, insanın olanaklarının kendini nasıl açığa çıkarabildiği ya da insan olmanın nasıl unutulabildiğini sorgulamayı sağlamaktadır. Bu sorgulamalar en çok da “İnsan nedir?” sorusunu yeniden sordurmaktadır. Öngörülen yeni dünya düzeninin içinde “insan olma” ya da “insan olarak kalabilme” adına tercihlerimizin, istemelerimizin ve yapıp ettiklerimizin nasıl farklılaşabildiğini ve yaşamda karşılaştığımız etik ikilemler karşısında nasıl karar verebildiğimizi ortaya koyarken, aynı zamanda nasıl olması gerektiğine ilişkin de bir farkındalık yaratmaktadır. Özellikle biyo-teknolojik ve genetik gelişmelerin her iki türden doğa üzerinde de etkisinin olacağı kaçınılmazdır. Bu türden gelişmelerin insanın ‘yaşam kalitesi’ni arttırmasına mı, yoksa insan elinden çıkma -yani ‘yapma’- bir insan doğasının onun ‘kendi olma’ imkânını elinden almasıyla mı sonuçlanacağı, ‘bir insanın başka bir insanı tasarlayarak üretmesi’nin (Habermas, 2003a: 28) ve gelişen teknolojinin insan hayatını

araçsallaştırmasının olanaklı olup olmadığı üzerinde durulmalıdır.

Black Mirror dizisi bu ilişkiyi görebilmek ve üzerinde düşünmek için de önemlidir. İnsan doğasının neliğinin -hem yapma hem de doğal olanın- ne olduğu felsefi tartışmaların halen ana sorunlarından biri olsa da, yalnızca felsefecilerin değil, sinema kuramcılarının da sorunu olmuştur. İnsanların kolayca manipüle edilerek kin, nefret, ırkçılık, ayrımcılık, düşmanlık gibi duygularla yönlendirildiği, teknoloji ve kitle iletişim araçlarıyla kolayca şekillendirildiği çağımızda insan doğası ve doğası gereği yapıp ettiklerinin sebep ve sonuçlarında insana özgü bir yeti olan “akıl”ın varlığı yeniden önem kazanır.

İnsan, doğanın kendine verdiği işlenmemiş çeşitli yeteneklerle dünyaya gelir, *aklını* ve *istemelerini* kullanarak bu yetenekleri ortaya çıkarır ve geliştirir. Akıl, öyle bir yetenektir ki, bu yeti sayesinde, insan etik davranabilir, etik davranmayı tercih edebilir ya da tam tersi ben-sevgisi onun eylemlerinin ardındaki isteme için belirleyici olabilir. Dolayısıyla, akıl sahibi varlığın eylemleri hem duyular dünyasına ait olduğu ölçüde doğa yasaları altında (yaderk) hem de düşünülür dünyaya ait olarak, doğadan bağımsız olan, deneysel olmayıp sırf akılda temelini bulan yasalar altında (özerk) (Kant, 1995b: 71) söz konusudur. Bu ikilik, etik ikileme kalındığında, eyleyen de bir varlık olarak insanın eylemlerinin, yapıp-etmelerinin, hem düşünen bir varlık olmasından ötürü akıl tarafından -akılda temelini bulan bir yasa tarafından- hem de duyular dünyasının bir varlığı olmasından ötürü doğa nedenselliği -doğa yasası- tarafından belirlenebileceğini de gösterir.

Black Mirror dizisi de bu etik ikilemleri ve insan doğasındaki düalliteyi görebildiğimiz yaşamdan örnekleri, yeni dünya düzenindeki etik sorunları ortaya koymaktadır. Böylelikle, bize göstermektedir ki, “etik sorunlar yalnız etik kitaplarında değil, yaşamda etik sorunların yaşandığı yer hayatın kendisidir. Bu sorunları yaşayan, acı çeken ya da mutlu olan kişilerdir. Kişilerin başka kişiler veya gruplarla, bu arada kendileriyle ilişkilerinde de yaşadığı sorunlar etik sorunlardır” (Tepe, 2016a: 9). Bu sorunlara etik bakışla bakabilmek günlük yaşamda karşılaştığımız sorunların çözümünü de sağlayabilmenin önemli bir adımıdır. Etiğin yaşama, olan bitene, olgulara dayandığını görebilmek, etiğe duyarlılığı artırabilmek günümüzde karşılaştığımız hem etik sorunların hem de insan hakları ihlallerinin önüne geçebilmeyi sağlayacaktır. Hem kamusal hem de kişisel alanda yapıp edilenlerin teorisini etik ile ortaya koymak mümkündür. “Etiği ve etikçileri bu yeni sorunları ele almaya zorlayansa, çağımızın bazı sorunlarının yaşamsal bir nitelik kazanmasıdır. Bugün teknolojinin eriştiği düzey, sağladığı çeşitli yaşam kolaylıkları yanında, insanlığın ve tüm canlıların geleceğine ilişkin

kaygıların da artmasına sebep olmuştur. Bu yüzden teknolojik olarak yapılabilir olanın her durumda yapmaya izin verip veremeyeceği tartışılır. Bu bağlamda, yapma insan doğasının sorunlarının etik sorunlar ya da hak ihlallerini beraberinde getiren sorunlar olup olamayacakları tartışılmaktadır. İnsanı insan yapanın, doğal insan doğasının yerini yapay olan aldığında etik sorumlulukların da ortadan kalktığı, etik sorunların da daha kolay çözüleceği düşünülebilir. Ancak, gerçeklik ve simülasyonların birbirine karışabildiği bir dünyada insanın yapma olmayan doğasının beraberinde getirdiği sorumluluktan insan muaf kalamamaktadır.

İnsanın yapıp etiklerine ilişkin her değerlendirme, onun içinde bulunduğu dünyanın sınırlarını çizmeyi, yaşadığı bu dünyada meydana gelen değişim ve gelişmelerin insan ve doğası üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurmaya gerektirir. Günümüzde temel insan hak ve özgürlüklerinden söz etmek, içinde yaşanan ve eylemleri yapılandıran çevreden ve dünyadan bağımsız düşünülemez. İnsan davranışlarının çevresel ve genetik etkilerini düşündüğümüzde, değişimin insan eylemleri üzerinde ciddi etkileri görülmektedir. Teknolojinin hızlı şekilde değişime uğradığı, ilerlediği çağımızda yeni bir dünya olarak kabul edilen “sanal dünya”dan uzak kalarak yaşamak insan için neredeyse imkansızdır. Sosyal ağların yaşamlarımızı kuşattığı bir dünyada, özellikle artan etik sorunlar ve beraberinde gelen insan hakları ihlalleri, felsefe tarihinin kadim sorunlarını da yeniden gündeme getirmektedir.

Günümüzde “çoğunlukla bilim ve teknolojideki gelişmelerin bir sonucu olan etik sorunlar, bazı mesleklerde daha önce karşılaşılmayan çeşitli sorunların ortaya çıkmasına, önceden beri var olan bazı sorunların ise bilincine varılıp konu edinilmesine yol açmıştır. Özellikle gen teknolojisindeki yeni gelişmeler, kök hücre çalışmalarındaki başarılar, şu ana kadar hayvanlar üzerinde yapılan işlemlerin insana uygulanabilir olması, birçok kişide insanlığın geleceğine ilişkin endişelerin oluşmasına ya da artmasına yol açtı” (Tepe, 2016c: 18). Bütün bunlarla birlikte yapay zekâ ve robotların insanın yerine geçmesi ve insanın beceri ve yeteneklerini en üst düzeyde ortaya koyabilmelerinden dolayı tercih edilmeleri “yapma” olanın “doğal”ın yerine geçerek yaratabileceği sıkıntılar konusunda endişe yaratmaktadır. Kimi mesleklerde, özellikle çağın sorunlarının gerektirdikleri de hesaba katıldığında, insanın yerini alan yapay zekâ ve robotların insanın olanaklarının ve yapabilirliklerinin açığa çıkmasına engel olabileceğinden endişe duyulmaktadır. Ameliyat yapabilen bir robotun hekime, kahve servis eden bir robotun garsona, temizlik yapan bir robotun hizmetliye, belli bir içeriğe sahip tüm sorularınıza anında cevap verebilen yapay zekanın müşteri hizmeti çalışanına ihtiyacı ortadan kaldırdığı bir çağda, bilişim etiğinin haricinde “yapay zekâ etiği”

ya da “robotik etik” kimi yeni terimleri de ortaya çıkararak yeni etik sorunları hayatımıza dahil etmektedir.

Teknolojiyi ve bilimi üreten insanın, kimi zaman bu ürünler sayesinde kendi ve başkasının yaşamına önemli katkı sağladığı, kimi zaman da bu ürettikleriyle kendine ve insan türünün diğer üyelerine zarar verebildiği görülür. Bununla birlikte bir kişi olarak etik kişi ya da ilişki değerlerinden de yoksun kalabildiği, bu değerleri yaşamında yok sayarak kararlar alıp, eylemde bulunabildiğiyle karşılaşılır. Dürüst, saygılı, adil, güvenilir, özgür bir kişi olunamadığı gibi, sevgi, saygı, minnet gibi değerlilik yaşantılarıyla da karşılaşılmadığı, bu değerlerin kimi zaman başka amaçlar için harcandığına da tanıklık edilir. Bu türden değer harcamalarla ve etik kişi değerlerinin taşınmadığı ya da açığa çıkmadığı ilişkilerle *Black Mirror* dizisinin nerdeyse hemen her bölümünde karşılaşılmaktadır. Dizinin hemen her bölümü etik ve insan hakları ihlallerinin sonuçlarının nereye kadar gidebileceğini izlerken aynı zamanda bizi düşündürmekte, bir bakıma *katharsisi* sağlamaktadır.

“Etiğin sorunları her şeyden önce insanlar arası ilişkilerde ve eylemde karşılaşılan değer sorunlarıdır. Farklı türden insan ilişkileri vardır, ama en temel olanı ‘etik ilişki’ dir. Bu, kendimizi içinde bulduğumuz ilişkilerle veya gerçekleştirdiğimiz eylemlerle yarattığımız bir ilişki türüdür. Çünkü her eylem, kişi olarak girdiğimiz ilişkinin ürünüdür: eylemde bulunan, hep tek, eşsiz bir kişidir. Bu kişi de tek, eşsiz olan bir durumda eylemde bulunur. Onun eylemde bulunan ya da yargıç olarak yaptığı veya yapmadığı şey ise, doğrudan veya dolaylı olarak, o da tek, eşsiz olan bir durumda bulunan kişiye veya kişilere yönelir” (Kuçuradi, 2019a: 54). Kişiler olan bitenin farkındalığıyla etik davranmaya, kendi değerlendirme ve eylemlerinin sorumluluğunu almaya yönlendirilebilir. Özellikle insanların içinde yaşadıkları sorunlarla yüzleşmelerinin bir aracı olarak sanat yapıtlarının, sinema ve tiyatro gibi görsel sanatların kişilerin aydınlanmasında, etik sorunları ve hak ihlallerini görmelerinde önemli rol oynayabildiklerini görmekteyiz. Sanatçılar, filozoflar, şairler yaşadıkları toplumu olduğu gibi anlatırken aynı zamanda olması gereken (ideal) ya da olması istenilen (ütopik) veya olmasından korkulan (distopik) hallerini de göz önüne sermeye çalışmışlardır. *Black Mirror* dizisi bizlere olandan hareketle olması muhtemel olan ve tehlikeli görülen bir “yeni dünya tasarımı”nı öngören bir distopya olarak da kabul edilebilir.

Dizide özellikle 1. sezonda *Milli Marş*, *15 Milyon Hak*, *Senin Tüm Geçmişin* bölümlerinde tercihlerimizin, kararlarımızın kendimizi ve başkalarının yaşama hakkı, özel hayatın dokunulmazlığı, eğitim ve sağlık hakkı gibi temel haklarını ihlal edebildiğini; 2.

sezonunda *Hemen Döneceğim* ve *Beyaz Noel* ve 3. sezonda *Dibe Vuruş* ile *Sus ve Dans Et* ile 4. sezonda *Arkangel* ile *Hang the DJ* bölümlerinde güven, saygı, dürüstlük, sevgi gibi etik ilişki değerlerinin nasıl ihlal edildiğine ilişkin örneklerle karşılaşmaktayız. Teknolojinin sunmuş olduğu imkanların amacının dışında kullanılmasıyla kişilerin temel hak ve özgürlük alanlarına müdahalenin ve etik ihlallerin kaçınılmaz olduğunu izlemekteyiz. İnsanların kitle iletişim araçlarını ve özellikle sosyal medyayı kullanarak ve sıradan bir klavye simgesiyle “(##) hashtag etiketi” kullanarak başkalarının yaşamlarını bilerek ve isteyerek biyolojik ve psikolojik olarak geri dönülmez zarara uğrattığını görmekteyiz. Bu yolla kimi zaman toplumsal adaleti sağlamaya çalışmakla hukuku nasıl işlevsiz hale getirebildiğimizi ya da “linç kültürü”nü yaşamımızda adil yargılamanın önünde yerleştirmeyi nasıl mümkün kılabildiğimizi de görmekteyiz.

Black Mirror dizisinde özellikle *Sosyal Linç* ile 2. sezon *Dibe Vuruş* bölümü kişilerin sosyal medya paylaşımları üzerinden inşa ettikleri iletişim ağlarının artık gerçeklikten uzak ve simülasyonlardan oluşan bir yaşamı yaşarken ben-sevigişinin daha çok esiri olmakla daha çok etik soruna yol açtıklarını içermektedirler. Pratik etik sorunlar yalnızca sosyal medya araçlarının kullanımıyla ilgili sorunlar olmayıp insan bedeni üzerinde yapılan biyo-teknolojik gelişmelerle de ilgili olduğunu yine dizinin bazı bölümlerinde izlemekteyiz. Dizinin 1. sezonunda *Senin Tüm Geçmişin* bölümü ile 2. sezonun *Beyaz Noel* bölümünde kişinin kendi rızasıyla takılan “hafıza çipleri” ve “zed gözler” özel hayatın dokunulmazlığı ilkesini tümüyle ortadan kaldırmakta ve etik ilişki değerlerinin teknolojinin esiri olan yaşamda insanın yapısından silinmesine sebep olmaktadır. *Black Mirror* dizisinin ikinci sezonunda özellikle insanın biyopsişik bütünlüğünün korunamaması, temel hak ihlalleri ve etik sorunlar üzerinde durulurken, dikkat çekilmek istenen bir başka sorun da insanın düşünme yetisinin algoritmalar, yazılım programları ve biyoteknolojinin sunduğu kimi başka olanaklarla yapma ya da sahip olunan doğal bir bedeni dilediği gibi kullanabilmesi ya da kullanılabilmesine destek sağlamasıdır. Yapay bir bedeni gerçek bir beyin ile yönetmek, kontrol etmek ya da tersi, bir algoritmayı, yazılım ürünü bir “beyni” doğal bir bedene yerleştirmekle tercihleri, kararları, istemeleri insan eliyle üretilene, “yapma” olana bırakmak demektir. Burada bir “insan”dan değil, esasında yeni bir “insan tasarımı”ndan söz edilmektedir. Bu aynı zamanda doğal bir varlık olan insan değil, “tasarlanan insan” demektir.

Black Mirror dizisinin bu bölümlerinden hareketle, üzerinde düşünülmesi gereken bazı temel sorulara da yanıt aranmalıdır: “Tasarlanan insanın eylemlerinden sorumlu mudur?”

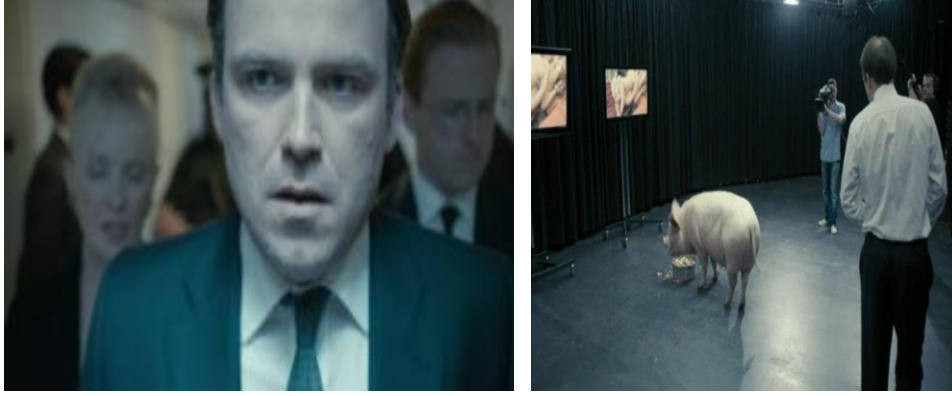
“Tasarlanan insanın etik sorumluluğundan söz edilebilir mi?” “Tasarlanan insan eylemlerinde etik olabilir mi ya da etik ihlalde bulunabilir mi?” “Tasarlanan insanın bir başkasıyla ilişkisinde etik kişi ya da ilişki değerlerinden söz edilebilir mi?” “Tasarlanan insanın temel haklarından söz edilebilir mi?”

2.2. *Black Mirror*'da Etik Sorular ve Sorunlar

Black Mirror dizisi son dönemde yaşamda karşılaşılabilen etik ikilemleri ve insan doğasındaki düaliteyi görebildiğimiz örnekleri, yeni dünya düzenindeki etik sorunları ortaya koyabilen en önemli, dikkat çekici örneklerden biridir. Teknolojinin hızlı şekilde değişime uğradığı, sosyal ağların yaşamlarımızı kuşattığı bir dünyada artan etik sorunlar ve beraberinde gelen insan hakları ihlalleri meydana gelen değişim ve gelişmelerin insan ve doğası üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurmayı gerektirir. Bu bölümde, yeni bir dünya olarak kabul edilen “sanal dünya”dan uzak kalarak yaşaması neredeyse imkânsız olan insanın karşılaştığı etik sorunlar üzerinde durulmaktadır.

2.2.1. *Black Mirror*'da “Etik Sorumluluk”: Etik Davranmamayı Tercih Edebilir Miyiz?

Black Mirror dizisinde özellikle 1. sezonda *Milli Marş*, *15 Milyon Hak*, *Senin Tüm Geçmişin* bölümlerinde tercihlerimizin, kararlarımızın kendimizi ve başkalarının yaşama hakkını, özel hayatın dokunulmazlığını, eğitim ve sağlık hakkı gibi temel haklarını ihlal edebildiğinin örneklerini izlemekteyiz. *Black Mirror* 1. Sezon 1. bölümde bir politikacının seçim öncesi içine düştüğü karşılaştığı sorunla ilgili bir tercihte bulunmak zorunda kaldığında, bu tercihini ya da kararlarını nereye bakarak belirleyeceği ile ilgili yaşadığı ikilemi izlemekteyiz. Bir yanda bir kadının yaşamını kurtarabilmek diğer yanda ise kendi yaşamınızdan ödün vermek zorunda olmak arasında kalındığında kime karşı bir sorumluluğu olduğunu -topluma karşı mı, yoksa ailesine karşı mı ya da kendine karşı mı bir sorumluluğu olduğunu- sorgulamada nasıl ikilemde kalınabildiğini görmekteyiz. İngiltere başbakan adayı aldığı bir haberde, kraliçenin kaçırıldığını ve onun hayatının kurtulabilmesi için başbakanın, tam da seçim öncesi, bir domuzla ilişkiye girmesinin istenildiğini öğrenir. Bir siyasetçidir, aynı zamanda bir eş ve toplumun bir bireyidir. Kişi olarak vereceği karar kendisini olduğu kadar başka pek çok kişiyle de ilgili olduğundan hem kendine karşı hem de başkalarına karşı sorumludur. Bu sorumlulukla nasıl davranabileceği hem kendisi için hem de bir arada yaşadığı diğer kişiler için önemli bir karar olacaktır.

Görsel 2.2. *Black Mirror* 1. Sezon 1. Bölümden sahne örneği

Bir kraliçenin hayatta kalabilmesinin kendi elinde olduğu düşünülen bir başbakan adayının kraliyet ailesinin ve toplumun baskısı ile ailesinin baskısı arasında kaldığında yaşadığı ikilemde “bu durumda ne yapmak gerekir?” sorusunu düşündüren bir etik ikilem örneğiyle karşılaşılmaktadır. Burada bir kişinin, kişi olarak mı yoksa bir başbakan adayı olarak mı karar vereceği, bu kararının ne uğruna olacağı ve amacının “*bir insanın yaşamını kurtarmak*” mı yoksa “*siyasi bir seçimi kazanmak mı*” mı olması gerektiği etik sorumluluk ve tercihlerimiz bağlamında ele alınması gereken ikilemler olarak karşımızda durmaktadır.

Bir başbakan adayı herşeyden önce bir kişidir ve özel hayatının dokunulmazlığı temel insan hakkı olarak korunmalıdır, öte yandan toplumsal ilişki içerisinde bir kamu görevlisidir ve başkalarının temel haklarının -en başta da yaşama hakkının- korunması için alacağı kararlar, oluşturacağı yasa ve yönetmelikler ile bunları nasıl uygulayacağı önemlidir. Dolayısıyla, yöneticiliğe aday bir kişi, temel insan haklarını ve insanın değerini ihlal edilen bir kişi olmakla birlikte başka bir insanın yaşam hakkının korunması ya da korunamamasıyla kamusal ve etik sorumluluğunun da taşıyıcısıdır. Böylesi bir sorumluluğun farkında olarak eylemleri arasında tercihte bulunabilir ya da tam tersi, etik sorumluluğunu göz ardı ederek eylemine ilişkin karar verebilir. İnsanın yaşarken, eylemlerinde, tercihlerinde istemelerinin belirleyicisi aklı -akılda temelini bulan yasa- ya da ben-sevgisi, güduları olabilir. Dizinin 1. sezondaki *Milli Marş* bölümünde başbakanın yürütmekle yükümlü olduğu kamu görevi, içinde yaşadığı değerleri, kültürü ve inancı, ilaveten bir de medyanın baskısı belirli bir olay karşısında neyi yapması neyi yapmaması gerektiğine karar vermede etkilidir. Bir yöneticinin -başbakanın- bir birey ve yargıç (değerlendirici) olarak, verdiği kararda etkili olanın ne olduğu ya da olması gerektiği önemlidir. Bir kişi olarak vereceği karar ile bir siyasetçi olarak vereceği kararda belirleyicinin ne olduğu farklılaşabilir mi? Yoksa her iki durumda da bir

insan olarak, bir başka insan için iyi olanı mı amaç edinmelidir? Burada, bir kişinin yaşamını kurtarıken sosyal medyanın baskısından dolayı mı istemediği bir eylemi yapmaya karar vermiştir, yoksa kişi olarak yaşama hakkının ihlaline engel olmak ve taşıdığı etik sorumluluktan dolayı mı kendisinden istenilen davranışı yapmaya karar vermiştir?

Bu sorulara verilen yanıtlar, kişilerin etik ikileme karşılaştığında amaç olarak ve araç olarak neyi ya da kimi gördüklerinin önemli olduğunu gösterir. Kişiler etik davranmayı ya da davranmamayı, bir temel hakkı korumayı ya da ihlal etmeyi tercih etmekte özgürdür. Burada kişilerden beklenen etik olarak özgür kişiler olabilmeleridir. Etik özgürlüğü gerçekleştiren kişi, kendi yaşamının ve diğerlerinin yaşamına, temel haklarına sahip çıkma adına gönüllü bir karşı duruşun altında yatan “sorumluluk”la, bir şeye ‘evet’ ya da ‘hayır’ diyebilir. “Yapılması elimizde olan şeyleri yapmamak da elimizdedir; hayır demek elimizde olan şeylere evet demek de elimizde. Öyleyse iyi olan bir şeyi yapmak elimizdeyse, çirkin olan bir şeyi yapmamak da elimizde. İyi ve kötü şeyleri yapmak ve aynı şekilde bunları yapmamak elimizdeyse –iyi olmak ve kötü olmak da bu idiyse- demek ki doğru olmak da kötü olmak da elimizdedir” (Aristoteles, 1998: 49 1113b 6). İnsan istemeleri olan ve tercihte bulunabilen bir varlıktır. Tüm eylemlerinin ardında belirli bir isteme bulunur ve her eylemi de amaçlı bir yapıp etmedir. Tüm eylemlerini şu ya da bu şekilde isteyerek yapan insan, tüm amaçlı eylemlerinden de sorumludur. “İstenen, amaç olduğuna göre; enine boyuna düşünülen ve tercih edilenler ise amaca götürenler olduğuna göre, bunlarla ilgili eylemler tercihe bağlı ve isteyerek yapılan eylemler olsa gerek. Erdemlerin etkinlikleri de bunlarla ilgili. Demek ki erdem de, aynı şekilde kötülük de elimizdedir” (Aristoteles, 1998: 49 1113b 5). İnsan kendinde iyi eyleme ya da kötü eyleme olanağını taşır. Belli bir şekilde davranmak ya da davranmamak, erdemli olmak ya da olmamak insanın kendi elindedir. İnsanın her eyleminin belirleyicisi olan istemenin iyi mi yoksa kötü mü bir isteme olduğu, yapıp etmede neyi tercih edeceğini ve nasıl bir sorumluluk alacağını da ortaya koyar. Amaçlı yapıp etmeleriyle erdemli eyleyebilen kişi “tek tek şeyler hakkında doğru yargıda bulunur ve tek tek şeyler konusunda doğru ona görünendir. Her kişinin durumuna göre güzel ve hoş olan şeyler vardır; ve belki de erdemli kişinin başkalarından en büyük farkı, tek tek şeylerde doğruyu görmesinde bulunur: Sanki onların ölçüsü ve ölçütüdür” (Aristoteles, 1998: 49 1113a 30).

Bu bölümde de başbakan adayı bir kişidir. Kişi olarak etik sorumlulukları olduğu gibi, bir yönetici adayı olarak da kamusal alanda sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukların taşıyıcısı olarak eylemde bulunması beklenir. Ancak, aynı zamanda ben-

sevgisi, eğilimleri de olan bir varlık olmakla duyguları da kararının belirleyicisi olabilir. Doğal olarak duygu ve akıl çatışması yaşayan bir kişi ve birey olarak vereceği her karardan sorumludur ve enine boyuna düşünerek birini kurtarmayı ya da kurtarmamayı tercih etmesi beklenir. Duygu ve akıl çatışmasının yaşandığı etik ikilemlerde kararlarımızı, tercihlerimizi belirleyen ölçüt temel hakların korunması ve etik ihlallerin yaşanmaması amacına yönelik olmalıdır. Bu bölümde bir kişinin yaşamını kurtarabilmek ya da koruyabilmek amacıyla bir eylemi yapmaya karar vermenin önceliği açıktır. Yalnızca kamu görevini yürütecek bir kişi olabilme amacıyla değil, en temel hakkın -bir kişinin yaşama hakkının- korunabilmesi amacıyla ama eyleyenin de temel haklarını koruyacak biçimde bir karar vermesi beklenir. Burada etik sorumluluğun farkında olarak ve temel hakları koruyarak yapıp etmelerimizle ilgili kararlar alabilmek önemlidir.

İnsan haklarının temelinde etik bakış bulunmaktadır. İnsan haklarının korunabilmesi özgürlüklerin de korunabilmesi demektir. İnsan haklarını korumaya yönelik eylemde bulunmayı tercih etmek etik sorumluluklarımıza göre de eylemek anlamını taşımaktadır. İnsan haklarından söz ederken toplumsal yaşam için etik ilkeler ve bunlara dayanan düzenlemelerden de söz edilmektedir. Etik bakışa sahip bir kişi, hem bir kişi olarak hem de bir siyasetçi olarak zaten temel hakları korumayı isteyecek ve kararlarını da bu amaca uygun alacaktır. “İnsan haklarından söz etmek hep temelinde belli bir insan kavramını ya da insan anlayışını varsaymaktadır. (...) Bir kişinin sadece insan olmasından dolayı sahip olduğu haklardır. Bu haklar, kişilerin yurttaşlar, aile üyeleri, işçiler veya herhangi bir kamusal veya özel bir organizasyonun veya birliğin üyesi olarak sahip olabilecekleri (veya olamayacakları) hak ve ödevlerden bağımsız olarak tüm insanların taşıdıkları haklardır” (Tepe, 2018a: 85-86).

Temel haklar olarak nitelendirilen ya da birinci grup/kuşak haklar denilen başta yaşama hakkı olmak üzere, beslenme, barınma, sağlık, çalışma ve eğitim hakları ve kişi dokunulmazlıkları, özel hayatın dokunulmazlığı, ifade özgürlüğü ile tanınan sosyal, siyasal ve ekonomik haklar olarak ikinci grup/kuşak hakların kişilerce korunması, ihlal edilmemesi beklenmektedir. Ancak, bu temel ve tanınan hakların ihlal edildiği örneklerle özellikle günümüzdeki teknolojinin gelişmesiyle ve gerçekliğin sanal olanla karışmasıyla daha da çok karşılaşılmaktadır. İnsanın kendisine özgü olanaklarını gerçekleştirebilmesinin, insanların kendilerindeki insana özgü yanlarını daha fazla gerçekleştirme olanağına kavuşacakları, daha insanca bir dünyanın kurulabilmesinin, insanların korku ve yoksulluktan uzak bir yaşam sürebilmelerine giden yolu açmanın, yani insan olmanın aracı (Tepe, 2018b: 65) olan insan

hakları düşüncesinden uzağız.

Black Mirror dizisinde benzer sorunları *Senin Tüm Geçmişin* bölümünde daha da açık görmekteyiz. Teknolojinin gelişmesiyle yaşama dahil olan bir “bellek çipi”nin kişiler arasındaki ilişkide nasıl etik sorunlara yol açtığını ve özel hayatın dokunulmazlığını ihlal ederek temel hakların korunmasına engel teşkil edebildiğini izlemekteyiz. “Bellek çipi” aracılığıyla başkalarının yaşamına dair tüm olan bitenden istenildiğinde haberdar olmak ve gerekli gördüğünde başkasının anılarına müdahale edebilmek mi, yoksa bellek çipsiz, kayıtlar olmaksızın, anıların içinde istenildiği gibi gezinmeksizin insan olmak, daha çok insan olabilmek mi tercih edilmelidir?

Bu bölümde Fi ve Liam’ın ilişkisinde yaşananlar bu soruyu düşündürmektedir. Bir temel insan hakkı olan ve ihlali etik bir sorun da olan özel hayatın dokunulmazlığı ilkesinin nasıl ihlal edilebileceği dizinin bu bölümünde Fi ve Liam’ın evlilik ilişkisi üzerinden ele alınmaktadır. Eşinin sadakatinden şüphe duyan Liam, Fi’nin bellek çipine eşinin istememesine rağmen ulaşmak ve kayıtları görmek istemektedir. Fi’nin eşi olmakla özel bir bağa sahip olsalar da, kişinin başka bir kişinin “yaşamına dair tüm detayların bilgisine sahip olma hakkı” bulunmamaktadır. Bir kişinin bir başka kişinin mahremiyetine dair kişinin rızası olmaksızın i istediği zaman istediği bilgiyi edinme hakkı ya da bu konuda “sınırsız özgürlük”ü de bulunmamaktadır. Bir hafıza çipine sahip olmak kişinin sahip olduğu özel yaşamını herkes için ulaşılabilir kılmamaktadır. Hafıza çipleri insanların teknolojinin gelişimiyle yaşamlarına dahil ettikleri bir anı depolama aracı olsa da anıların paylaşılıp paylaşılmaması kişilerin rızasına bağlıdır. Bu bölümde dikkat çeken bir başka detay ise, hafıza çiplerini kullanmayı reddedenler ve onların “herkesin tercih ettiği”ni nasıl olup da tercih etmedikleridir. Böyle bir teknolojiyi bedeninde kullanmamayı tercih eden bir kişinin “daha insan kaldığı” ve “daha cesur” olduğu dile getirilirken yine de çoğunluktan farklı davranmak çok da anlaşılır gelmemektedir. Cesurca görünen böyle bir tercih kimileri için yalnızca ilginç gelmektedir. Ancak “daha insan kalabilmek” için, insan olarak sahip olduklarımızın korunabilmesi için teknolojinin her sunduğuna onay verme zorunluluğu da bulunmamaktadır. Tercihlerinde ve kararlarında özgür olan bir kişinin, başkalarının yaşamlarına müdahalede de özgür olup olmadıkları tartışmalıdır.

Bu bölümle birlikte 2. Sezonun *Beyaz Noel* bölümünde de yine bellek çipleri ya da hafıza kartları ya da “zed gözler” aracılığıyla, dijital kontrolün nasıl esiri olabildiğimizi, kişisel verilerimizin gizliliğinin bizim “onayımız” ile kayıt altına alınarak nasıl

kullanılabildiğini ve bu kullanımın yaratabileceği etik sorunları ve hak ihlallerini görmekteyiz. Hafıza kartlarının bölümlerde sıkça işlenmesi, bugün hemen herkesin akıllı telefonlara sığdırıverdiği yaşamlarını gelecekte de hafıza kartları ya da bellek çiplerine sığdıracağını düşündürmektedir. Bütün yaşamınızı bir şifre ya da kod ile onayladığınız ya da onaylamadığınız kişi ya da kurumlarca paylaşmanın etik sorunlara maruz bırakacağı açıktır. İnsanın yaşamını kolaylaştırmak adına üretilen teknolojik ürünlerin insan yaşamına müdahale edeceği, yaşamını neredeyse ele geçireceğinden kaygı duyulmaktadır. Bu türden gelişmeler kişilerin yaşamlarında biyolojik a da psikolojik olarak “istemeden” de olsa geri dönülmesi, onarılması zor hasarlara yol açmaktadır. Kişiler yapabilirliklerinin ötesine geçmeyi, kendilerinde açığa çıkması güç olanakları açığa çıkarmaya bu araçları kullanarak mümkün hale getirmek için çabalamaktadır.

Beyaz Noel bölümünde, bir “zed göz” olan Matthew, yerine geçtiği kişinin sosyalleşmesine destek olurken ve kişinin rızasıyla yaşamını yönetirken ölümüne sebep olmaktadır. Matthew yerine geçtiği kişiyi bir başka kişiyle ilişkisinde bir “zed göz” olarak yönetirken, kendi deneyimlerinin bir başkasına fayda sağladığı bir işi yapmaktadır. Ancak, kullandığı teknoloji kontrolden çıkabildiğinde ya da teknolojiyi kullanırken istemediği bir konuma gelindiğinde müdahale edemediğinde karşılaştığı sorunlar onu bir suçlu olmaya vardırabilmektedir. Kişinin kendi rızasıyla kullanmayı kabul ettiği bir “zed göz”ün hatasıyla yaşamını yitirmeye sebebiyet veren bir eylemden kimin sorumlu olacağını sormak gerekir. Kullanıma onay veren kişi mi yoksa hatayı yapan “zed göz” mü bir suçlu olarak kabul edilmelidir? Aktardığımız kişisel bilgilerimize dayanarak oluşturulan profillerin başkaları tarafından kullanılarak yaşamımızın yönetilmesinde “özel hayatın dokunulmazlığı” ne kadar korunabilmektedir? Ya da bu türden bir yaşamda kişi kendi aklını ne kadar kullanmaktadır? Kendi yerine düşünen, kararlar veren ve yönlendiren başka birileri varken, özel hayat nasıl dokunulmaz kalabilir? Günümüzde henüz bir “zed göz” tarafından yönetilmiyor olsak da, sosyal medya ağları ve akıllı telefon uygulamaları yaşamlarımızı yönetmekte ve karar vermemizde yapılan paylaşımlar ya da karşılaşılan reklamlar aracılığıyla aldığımız kararlarda etkili olmaktadır. Nereye gittiğimiz, kiminle gittiğimiz, hobilerimiz, fobilerimiz, etkinliklerimiz ile sosyal medya platformlarında var olmaya onay verdiğimizde, bazen olmadığımız kişiler olarak sanal dünyada yeni kimliklerimizle yaşamak istediğimizde karşılaşılabileceğimiz etik sorunların ve hak ihlallerinin önünü açmaktayız. Nasıl bir yaşam süreceğimiz ve nasıl bir kişi olacağımızın kararını vermekte özgürüz, ancak bu özgürlüğün kendimize ve başkalarına zarar vermediği kadar özgür olduğumuzu da unutmaktayız. Burada

yaşarken, kendimizle ya da başkalarıyla olan ilişkilerimizde aldığımız kararlarda ne kadar doğru değerlendirme yapabildiğimiz, karşılaşılabilecek sorunların çözümünde ne kadar değer koruyabildiğimiz önem taşımaktadır. Kişiler olarak, bilim ve teknolojinin gelişmelerinden faydalanırken sonsuz ve sınırsız bir özgürlüğe sahip olmadığımızı da görmemiz gerekir.

“Özgür kişi, başka kişiyle olan ilişkisinde onu bir araç olarak görmektense, amaç olarak görebilen ve saf aklın koyduğu ahlak yasasına duyduğu saygının bilincinde olarak eyleme olanağını gerçekleştirebilen kişi olacaktır” (Kart, 2010: 235). Özgür olan kişi -etik olarak özgür olabilmiş kişi- yaşarken, insanlarla ilişkilerinde “değer bilgisine sahip olan ve bu bilgiyi hesaba katarak yaşayan” (Kuçuradi, 2009: 13) kişidir. Aldığı kararlarda, tercihlerinde, eylemlerinde kendi yaşamı ya da başkasının yaşamı söz konusu olduğunda bu bilgiyi hesaba katarak yaşaması beklenen kişidir. “Özgürlük, bir kişi değeri ya da etik bir değerdir” (Kuçuradi, 2009: 13). Böyle bir kişinin, sınırsız özgürlüğünden, istediğini istediği zaman yapabilme hakkından değil, tam tersine, değer koruyacak ve/veya değer harcanmasını engelleyecek kişi⁵ olması beklendiğinden sınırları belli bir özgürlüğe sahip olduğundan söz edilebilir.

Kişilerin, dijital yaşamın sınırları içinde de ben-sevgisine düşmeden etik ilkelerin ve temel hakların korunabilirliği yönünde karar verebilmeleri, etik olarak özgür kişiler olabilmeleri beklenir. Özgürlüğünün sınırları belli olan ve aklını istemelerini bu ben-sevgisine bağlı kalmadan kullanabilecek olan kişinin başka kişilerle ilişkisindeki kararlarında değer korumayı istemesi ve her defasında ilişkide olduğu insanların eylemlerini değerlendirirken bu değeri hesaba katabilmesi gerekir. Eylemlerinin ardındaki istemesini belirleyen, eylemlerinin sınırlarını değer harcamaya değil, korumaya yönelik olarak çizebilen bir etik bakışa sahip olabilmelidir. “Kendisi amaç olarak varolan ve başkalarına karşı eylemlerinde de amaç olmayı gözetmesi gereken insan, ben sevgisiyle eylemde bulunmayıp, saf pratik aklın koyduğu yasaya göre *eylemde bulunabilir* ya da saf pratik aklın belirlenimlerine göre *isteyebilir*” (Kart, 2010: 234). Burada her tek kişi her durumda neyi yapması neyi yapmaması gerektiğini kendisi bulabilir. Dijital çağın ve teknolojinin geniş imkanlarının sunulduğu bir yaşamda biçiminde de kişilerle olan ilişkisinde etik sorumluluğuna göre eylemek, hak ihlal etmemeyi tercih etmek kişilerin kendi elindedir. Teknolojinin insan ilişki ve iletişimindeki önemli faydalarının yanında, felsefi ve etik bilgidan uzak ya da insan onurunu gözetmeksizin

---

⁵ “Etik özgürlük bir kişi özelliğidir: bazı kişilerin bir özelliği: değer bilgisine sahip ve bu bilgiyi hesaba katarak yaşayan kişilerin özelliği” (Kuçuradi, 2009: 13)

kullanımı insan ilişkilerindeki etik ilişki değerlerinin ve etik kişi değerlerinin -sevgi, saygı, güven, dürüstlük gibi- korunmasına karşı tehdit oluşturabilmekte ve etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar ise kimi zaman geri döndürülemez insan hakları ihlallerine sebep olmaktadır.

Etiğin sorunları genellikle ve çoğunlukla insanlar arası ilişkilerde ve eylemlerde kendini gösterir. Bu sorunların çözümü öncelikle, “bir felsefe disiplini olarak etiğin sorunları ile yaşamda karşılaşılan etik sorunların ilgisini açık bir biçimde görmeye dayanır. (...) filozofların olan bitene, yaşamdaki etik eylemlere ya da sorunlara bakarak konuştuklarını, onları bu sorunlara götürenin, genellikle, yaşamda gördükleri etik sorunlar olduğu açıktır” (Tepe, 2016f: 30-31). Günümüzde de yaşamda karşılaştığımız eylemler, sorunlar bizi etik sorunlar üzerine düşündürmektedir. Sorunun etik bir sorun olduğunu görebilmek kadar, soruna karşı ne yapmak gerektiğini düşünmek de kişinin kendi elindedir. Her kişi, içinde bulunduğu ikilem karşısında, o tek durumda, ne yapması gerektiğini neyi yapıp neyi yapamayacağını kendisi bulabilir. “Bu durumda ne yapmak gerekir?” sorusuna yanıt verirken bakacağı yer insanın değerini korumak gerektiği düşüncesi olabileceği gibi, belirli bir kültürel norm, bir inanç ya da belirli bir çıkarı korumak, kimi zaman da toplumsal baskı olabilir.

Black Mirror dizisinin yukarıdaki her üç bölümünde de kişilerin bir şeyi yapma ya da yapmamayı tercih ederken farklı güdülerce eylemlerinin belirlendiğini görebilmekteyiz. *Milli Marş* bölümünde, gündemi ve nihayetinde insanın eylemlerinin değerini belirleyen bir medyanın baskısıyla, *15 Milyon Hak* bölümünde yarışmadaki seyircilerin ve jürinin baskısıyla, *Senin Tüm Geçmişin* bölümünde ise kıskançlık duygusunun baskısıyla kişilerin dokunulmazlıklarının, mahremiyetlerinin ihlal edildiğini, araç olarak kullanılabildiklerini ve etik ilişki değerlerinin yitip gidebildiğini izlemekteyiz. Kişinin eylemlerinin ardındaki istemelerinin farklı motiflerce belirlendiğini, ancak aklın, düşünüp taşınarak karar vermenin çoğu zaman hesaba katılmadığını ya da katılamadığını görmekteyiz. “Yaptığı değerlendirme ve yaşantısından başka bu belirleyiciler, eylemi oluşturan kişinin ihtiyacı olabilir veya yaşamdaki ana amaçları olabilir. Ancak bu ana amaçlar arasında kişinin kültüründen kaynaklanan idealler –yani ancak kendi kültürüne özgü veya kendi kültüründe anlamlı olan değerlilik anlayışları- bulunabildiği gibi, insanın değerinin bilgisi ya da insan onurunu oluşturan insanın olanaklarının gerçekleşe birliğinin koşullarının bilgisi de olabiliyor. Ne var ki yalnızca ihtiyaçlar değil, kültürel idealler de belirleyici olduğu zaman, eylemde bulunan kişi başkasına bir şey yaptığı halde, asıl istediği, eylemin yöneldiği kişi ya da kişilerle ilgili

değildir; kendisiyle ya da ait olduğu grubun idealleriyle ilgilidir. Başka bir deyişle: o kişi başkalarına yaptığını onlar için yapmıyor, dolayısıyla eylemi etik bakımdan değerli bir eylem olmuyor” (Kuçuradi, 2019a: 56).

Bir eylemin etik olup olmadığına ilişkin değerlendirme yapabilmek için, eylemde bulunan kişinin tercihlerini belirleyici faktörleri görmek, etik bilgiye ve etik sorumluluğun farkındalığına ne kadar sahip olunduğuna bakmak gerekir. Sorunların hazır çözümü ya da reçetesi bulunmamaktadır. Sorunları anlamak, açıklamak ve aşmak için etiğin teorik bilgisine ihtiyaç olduğu kaçınılmazdır. Ancak, şunu da görmek gerekir ki, “her kişi sonuçta kendi değerlendirme ve eylemlerinin sorumluluğunu taşımaktadır. Hiçbir kuram, hiçbir ölçüt kişiyi bu sorumluluktan kurtaramaz. (...) Bir yargıda bulunan her kişi, kendi yargısının sorumluluğunu da taşır. (...) Etik bize insana yakışır bir biçimde eylemde bulunmanın mümkün olduğunu göstermektedir. Bundan ötesi ise her kişinin kendisine kalmaktadır” (Tepe, 2016e: 42-44). Kişinin karar verirken etik değerlerin ve insanın değerinin bilgisine sahip olması ve bu bilgiyi hesaba katarak etik kişi özelliği olan etik özgürlüğe sahip olarak eylemesi gerekir.

İnsanın eylemlerinin, kararlarının kültürel normlar, değer yargıları tarafından değil, etik değerler ve insanın değerinin farkındalığıyla belirlenmesi etik sorunları ya da insan hakları ihlallerini azaltacak olandır. Toplumsal ve kültürel normlar insanın tercihleri ve eylemleri üzerinde çok büyük etkilere sahiptirler. İnsanın tercih ve eylemleri kendi başmayken farklı, toplum içerisinde farklı baskılar altında kalındığında farklı olabilmektedir. Etik sorumluluk ise her tek durumu ele alarak, zaman ve mekân açısından evrensel olarak nasılsa öyle davranmayı gerektirir. Evrensel bir ahlaklılığa sahip olmanın koşulu ise etiğin bilgisine sahip olmak ve bu bilgiyle eyleyebilmektir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki, “kişiler normlara göre davranmaya zorlanabilirler, ama doğru ve değerli eylemde bulunmayı istemeye ve böyle eylemlerde bulunmaya zorlanamazlar” (Kuçuradi, 2019b: 42).

2.2.2. *Black Mirror*'da “İnsan Onuru”: Biyoteknolojik Gelişmeler Etik Kişi Olmaya Engel Mi?

“Bütün insanlar onur ve hakları bakımından eşittirler, çünkü akılla ve vicdanla donatılmışlardır; akıl ve vicdanla donatılmış oldukları için de birbirine kardeşçe davranmalıdırlar”

maddesiyle başlayan *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* bütün insanlarda ortak olan bir değere

işaret eder: İnsan yeryüzünde her şeyden önce -hangi dine mensup olduğu, hangi dili konuştuğu, ırkı ya da cinsiyeti, etnik kimliğine bakılmaksızın- onur ve değer sahibi bir varlık olup, haklar bakımından eşittir. Bu değere zarar veren de yine insanın kendisi, kendi yapıp ettikleridir. “İnsan onuruna, kendi onurumuza, uğradıklarımızla değil, yaptıklarımızla zarar veririz, çünkü yaptıklarımızdan sorumluyuz, başkalarının bize yaptıklarından değil” (Kuçuradi, 2011a: 69). Bu nedenle insanın doğuştan sahip olduğu onurunu ve değerini koruması için eylemde bulunurken sorması gereken ilk soru “Kendimin ve başkalarının değerini, onurunu korumak için ne yapmalıyım?” olmalıdır.

Görsel 2.3. *Black Mirror* 1. Sezon 2. Bölümden sahne örneği

Black Mirror dizisinin *15 Milyon Hak* bölümünde bu düşüncenin ne kadar uzağında olduğumuzu Bing ve Abi'nin teknolojinin hakimiyeti altındaki yaşam koşullarında ve birbirleriyle kurdukları kişi-kişi ilişkisinde daha iyi gözlemlemekteyiz. İçinde bulunduğumuz tüketim toplumunda bir meta olarak görülen insanın onurunun korunmaması, değerinin harcanmasına ilişkin bir örnek olarak ele alınabilecek olan bu bölümde, bir şarkı yarışmasında jüriyi karşısında bir kadının, ya ünlü olup koşulları daha iyi olan bir yaşama kavuşması için onur kırıcı şeyler yapması ya da bir modern köle olarak hayatına devam etmesi arasında tercihte bulunurken karşılaştığı ikilem görülmektedir. *15 Milyon Hak* adı verilen bu bölümde, güzel bir kadının bedeninin, sesinin önüne geçmesi ve her şeyin arz talebe göre fiyatlandırıldığı bir düzende insanın değerini belirleyen ölçütün ne olduğu üzerine düşünülür. Bu bölümde Abi Khan ve Bing, bisiklet sürerek para kazanan, gündelik hayattaki ihtiyaçlarını önlerindeki ekranlardan seçen, sistemi sorgulamaması beklenen sıradan günümüz insanını

temsil ederler. Ancak, Abi ve Bing aynı zamanda sistem içerisinde kalmaktan memnun olmayan, az da olsa sorgulayıcı ve eleştirel bakışa sahip iki kişidir. Her iki karakter de sistemin onlardan istediği hayatı seçerek düzenin köleleri olmayı tercih ederler. Seçtikleri hayatla sistemin yönettiği kişiler, modern kölelerdir. Değerlerinin yok sayıldığı modern köleler olarak mı kalacakları, yoksa seçimleriyle onur sahibi bir varlık olarak mı yaşamlarına devam edeceklerinin kararını da yine kendileri vereceklerdir. İnsanlar genel olarak sistemden ve sistemin getirdiği, bir davranışa zorunlu olarak ittiği yaşam tarzlarından şikâyet ederler. Fakat çoğunlukla ve çoğu kişi de içinde bulunduğu sistemin, kültürün, normların dışına çıkmaz ya da çıkamazlar.

Burada sistem olarak dile getirilen genellikle çağın beraberinde getirdiği bilimsel, teknolojik, kültürel gereklilikler ya da zorlamalardır. Bu bölümde de Abi ve Bing'in bu zorlamaların dışına ne kadar çıkabildiği, çıkmak isteyip istemediği ve sistemin buna ne kadar izin verdiği tartışılabilir. Bu bağlamda bazı sorular üzerinde de düşünmeyi gerekli kılar: Peki, bu zorlamalar ya da başka yollarla yönlendirmeler, kişinin seçimlerini ve eylemlerini ne kadar belirleyebilir? Kişiler istemediklerini yapmak yerine, kendi seçimlerini ve eylemlerini, baskı ve zorlamalara boyun eğmeden ortaya koyamaz mı? İnsan içinde bulunduğu düzenin dışına çıkarak, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik olarak kötü şartlara rağmen, yalnızca iyiyi isteyebilir mi ya da bu şartlar onun kötülüğü, zorbalığı, değer harcayan ve onur kıran eylemlerini meşru kılar mı? Bu bağlamda, sosyo-ekonomik koşullar ile birlikte biyoteknolojik gelişmeler ya da içinde bulunulan yeni dünya düzeni, etik kişi olmaya ve insanın onurunu korumasına engel midir?

Teknolojinin gelişimiyle yaşamları bütünüyle dijitalleşen, teknolojinin sunduklarıyla şekillenen, diyalogdan yoksun izole kişiler olarak hayatlarına devam eden ve yaşamdaki tek hedefleri 15 milyon kazanabilmek olan Abi ve Bing gibi kişilerin sağlık, beslenme, barınma gibi temel haklarını da bu amaç için korumaya çalıştıklarını görmekteyiz. Temel ihtiyaçları karşılamanın pedal çevirerek kazanılan “puan”lar karşılığında mümkün olduğu, insansal olanakların açığa çıkamadığı, tam tersine hobilerin, spor faaliyetlerinin, cinselliğin ancak sanal dünyanın sınırlarında kalınarak yaşandığı yeni dünya düzeninde dijital yaşamın sunduklarıyla olduğunuz kişiler değil, olunması istenilen kişiler olabiliyorsunuz. “Yetenekliyim” gibi bir yarışmaya girmek ve kazak sınırları belirlenmiş yaşamın dışında çıkabilmenin, olmak istediğiniz kişi olmanın tek yolu olarak görülüyor. Ne Bing ne de Abi ne de pedal çeviren diğerleri, kendi seçimlerini yapan, kararını veren kişiler değiller. Dijital

yaşamın sınırları içinde yapay bir yaşamın esiri olmuş, düşünmeyen, sorgulamayan, üretmeyen, yeni başarılar ortaya koyamayan ama insanca bir yaşam sürebilmenin yolunu da arayabilen kişiler. Bing'in aşk gibi bir duyguyla tüm kazandığı puanları uğruna harcadığı Abi'nin sahte ve sanal dünyanın içinde bir araç haline geldiğini ve bir kişi olarak görülmediğini farketmesiyle düşünmeye, sorgulamaya başlayabilmesi dijital dünyanın sınırlarının dışına çıkabilmenin düşünebilen için mümkün olduğunu göstermektedir. “Yetenekliyim” yarışmasında jüri üyelerine “*sahneye çıkanlar sizin için birer insan değil, sahte gıda. Ne kadar sahteysen o kadar seviyorsunuz...gerçek acıyı, ahlaksızlığı, bunları da sindirebiliyorsunuz*” diyebilen Bing düşünen, eleştiren, provoke eden bir kişi olmasına rağmen, yine de sanal yaşamda insan olarak değil, yine başka bir pazarlama aracı olarak, bu defa 20 bin hak karşılığında pazarlanacak bir nesne olarak görülebiliyor.

“Günümüzde, insan haklarına bir tuzak olan serbest pazarın, başta reklamlarla ve başka yollarla tetiklediği ihtiyaç ötesinde tüketim arzusu da insanlara bir tuzaktır. Serbest Pazar tuzağı, sistemle ilgili bir tuzaktır; tüketim tuzağı ise bu sistemin mümkün kıldığı, insan psikolojisinden yararlanılarak oluşturulan bir tuzaktır” (Kuçuradi, 2019c: 135). Bu tuzaktan sıyrılabilmek, etik kişi olabilmek ve insan onurunu koruyabilmek içinde yaşadığımız dünyanın global düzeyde sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısına bakmayı gerekli kılarken, bununla birlikte biyoteknolojik ve genetik gelişmelerin tercihlerimizi nasıl belirlediği üzerinde de düşünmek gerekmektedir. Bir kafes içerisinde hapsedildiğimiz mi, yoksa her şeye rağmen yine de tercihlerimizde özgür olabildiğimiz mi, yani bir kafesin içerisinde olsak da en azından bu kafesin içinde olduğumuzun farkına vararak bu kafes içindeki eylemlerimizi kendi aklımızla belirlememizin mümkün olup olmadığı üzerinde düşünmeyi gerekli kılmaktadır. “Bugün dünya düzeyinde karşılaştığımız bir olgu, az sayıda ülkelerde, yurttaşların çoğunluğunun bir tür temel haklarının (...), insan onurunun gerektirdiğinden çok daha fazla ‘korunduğunu’, oysa dünya ülkelerinin çoğunluğunda bu hakların pek az veya hiç korunmadığını görüyoruz (1995’te, sanayileşmiş ülkelerde kişi başına gelirin 21.598 dolar, gelişmekte olan ülkelerde 906 dolar, en az gelişmiş ülkelerde ise 300 dolar olduğunu hatırlayalım)” (Kuçuradi, 2019c: 137).

İyi istemenin ve erdemli -etik kişi- olmanın günümüzdeki teknolojik gelişmeler ve sosyo- ekonomik şartlar bakımından pratikte güçleştiğini görmekteyiz. Kişinin kendi aklını kullanarak her tek durumu doğru değerlendirme yapması ve etik kişi olabilmesi gittikçe daha zor olduğu görünmektedir. Sanal olan ya da yapma olan ile gerçekliğin birbiriyle iç içe geçtiği

bir yeni dünya düzeninde “insan” kalabilmenin, insansal olanakları açığa çıkarabilmenin ne kadar güçleştiğini izlemekteyiz. Çağımızdaki bütün bu olan biten içerisinde kişilerin etik kişi özelliklerine sahip olma ve insan onurunun korunmasının en önemli koşulu, devletlerin ulusal ve uluslararası politikalarında ve uygulamalarında stratejik ve ekonomik çıkarlar yerine, evrensel insan hakları ilkelerini hesaba katabilmeleridir. İnsan olmanın ve insan onurunu korumanın gerektirdiklerinin herkes için yerine getirilmesi ve herkese etik ve insan haklarının bilgisini içeren bir eğitimin verilebilmesi önemli görünmektedir.

Tüketim toplumunda insanın yaşam mücadelesi verdiği yere baktığımızda, temel gereksinimlerinin sağlanabilmesinin önemi, arzu ettiği (ki bu, insan onurunu korumanın gereğinden fazla olabilir ve iyi olmadığı halde reklamlarla ya da başka yollarla iyi gösterilen) ile gerçekleştirilebildiği (gerçekleştirilmesi insan onurunu korumanın gerektirdiği kadar olan) arasındaki farkı kişinin eylemlerini ve istemelerini doğrudan etkilemekte, etik bir kişi olma ya da olmamaya yönelik eylemde bulunmasını belirlemektedir. Yani devletlerin ulusal ve uluslararası politikalarının ve vatandaşlarına sağlamış oldukları hakların, kişilerin tutumları ve tercihleri üzerinde, insanca yaşamaları ve insan onurlarının korunması noktasında olumlu ya da olumsuz etkileri bulunmaktadır. “2014 İnsansal Gelişme Raporunda, dünyamızın bunun farkında olduğunu görüyoruz: Temel sosyal hizmetlerin evrensel olarak sağlanması, her şeyden önce, bütün insanların değer verdikleri yaşamları yaşamaları için desteklenmelerine ve onurlu bir yaşamın temel öğelerine ulaşabilmenin insanların ödeme imkanına bağlı olmaktan çıkarılmasına dayanıyor. Böyle hizmetler sunma koşullara ve ülke bağlamına göre farklılık gösterebilse de bütün başarılı deneyimlerde ortak olan bir tek fikir vardır: Devlet, kendisi ile yurttaşlar arasındaki temel bir sözleşme olarak, sosyal hizmetler verme ana sorumluluğuna sahiptir. Tüketim toplumunda bir değişiklik istiyorsak, ulusal ve uluslararası politikalarda böyle bir değişiklik şarttır. Ancak o zaman, çok önemli olan kişilerin tutum ve değişikliklerinin ve bunlara götüreceği eğitimin bu yönde sonuçlar vermesi beklenebilir” (Kuçuradi, 2019c: 143). Bu bağlamda, kişilerin hak ve onurlarını korumaları ve etik kişi olmalarının olanağının, devletlerin ya da sistemin sunduklarıyla veya sunamadıklarıyla doğrudan ilişkili olduğunu görmek gerekir.

Kişiler, kendilerine sunulan olanaklarla kendilerinde taşıdıkları olanakları açığa çıkarabilirler. Kişilerin içinde yaşadıkları toplumun, karşı karşıya kaldıkları tüm teknolojik ve bilimsel gelişmelerin hızla değiştirdiği yaşama koşullarına rağmen kendi aklını kullanmak ve her tek durumu kendi içerisinde doğru değerlendirerek hem kendinde hem de başkalarında

insan onurunun korunması ve etik kişi olması mümkündür. İnsan olmanın koşullarının neredeyse tamamen ortadan kaldırılabileceği dijital yaşamda kişi-kişi etik ilişkisinin yaşanmadığı bir yerde yine de düşünebilen, eleştirebilen ve mevcut düzene “hayır” diyebilen kişilerin olabildiğini Bing’in Abi’ye olan desteğinde açıkça görmek mümkün. İnsanca yaşamının, biyolojik ve psikolojik olarak hak ihlaline uğramadan yaşamının mümkün olduğu, ancak bunun da yine kişiler tarafından olanaklı kılınabileceğini görmekteyiz. Abi’nin özel yaşamına dokunulması, yeteneğiyle değil de bedeniyle ödüllendirilmek istenmesi karşısında sessiz kalmayabilen bir kişi olan Bing’in yarışma için yeniden 15 milyon hak kazanıp, jüri üyelerinin etik olmayan ve hak ihlal eden tutumlarına ilişkin başkaldırısı “*her şeye rağmen insan kalmak mümkündür*” demeyi olanaklı kılmaktadır. “İnsan onuruna zarar verenin de koruyanın kişilerin kendileri olduğunu, insan kalmanın da ancak kişinin kendinin başarabileceğini görmekteyiz. “İnsan onuruna, kendi onurumuza, uğradıklarımızla değil, yaptıklarımızla zarar veririz, çünkü yaptıklarımızdan sorumluyuz, başkalarının bize yaptıklarından değil. Bir şeyi yapmak ya da yapmamak kendi elimizdedir. Başka insanlarla ilişkilerimizde insan onurunun gerektirdiği gibi eylemde bulunmak, eylemimiz başkasına yönelse de, kendimizle ilişkimizin bir sonucudur” (Kuçuradi 2011a: 69).

Kişilerin başka kişilerle olan ilişkilerinde karşılaştıkları etik sorunlar onların daha insanca yaşam için mücadele edebilmesinin yolunu da açıyor. Temel hakların, özellikle yaşama hakkının ve pek tabii özel hayatın dokunulmazlığının ihlalinin, dijital yaşamın çepeçevre sardığı bir zamanda bu türden farkındalıklar için önemli olduğunu gösteriyor. “Teknolojinin esiri haline gelmişken, dijital yaşamın sınırlarına hapsolmuş, yeniden “insan” olmak ya da “insan kalabilmek” mümkün müdür?” sorusuna “evet” yanıtı verebilmeyi olanaklı kılıyor.

2.2.3. *Black Mirror*'da Adaletin Sağlayıcısı Olarak Sosyal Medya ve Linç Kültürü

Görsel 2.4. *Black Mirror* 3. Sezon 6. Bölümden sahne örneği

Teknolojinin sunmuş olduğu imkanların amacının dışında kullanılmasıyla kişilerin temel hak ve özgürlük alanlarına müdahalenin ve etik ihlallerin kaçınılmaz olduğunu dizinin farklı bölümlerinde izlemekteyiz. İnsanların kitle iletişim araçlarını ve özellikle sosyal medyayı kullanarak ve yalnızca bir “(#) hashtag ile etiketleyerek” başkalarının yaşamlarını bilerek ve isteyerek biyolojik ve psikolojik olarak kolayca geri dönülemez zararlara uğrattığını görmekteyiz. Bu yolla aslında adalet sağlanmaya çalışılırken, hukukun varlığı yok sayılmaya ve işlevsiz hale getirilmeye ya da “linç kültürü”nün yaşamımızda adil yargılamanın önünde yerleştirilmesine sebep olunmaktadır. *Black Mirror* dizisinde özellikle 3. sezon 6. bölümü olan *Sosyal Linç* ile 2. sezon *Dibe Vuruş* bölümü kişilerin sosyal medya üzerinden inşa ettikleri iletişimle artık gerçeklikten uzak ve simülasyonlardan oluşan bir yaşamı yaşarken ben-sevigişinin daha çok esiri olmakla daha çok etik soruna yol açtıklarını içermektedir. Pratik etik sorunlar yalnızca sosyal medya araçlarının kullanımıyla ilgili sorunlar olmayıp insan bedeni üzerinde yapılan biyoteknolojik gelişmelerle de ilgilidir.

Black Mirror dizisinin de çarpıcı biçimde ele aldığı, aslında bizim de içinde yaşadığımız dönemde bağımlısı haline geldiğimiz sosyal medyanın etki ettiği alanın her geçen gün genişlemesiyle daha da belirginleşen ve derinleşen sosyal linç önemli bir etik bir sorun haline dönüşmüştür. Dizinin özellikle 3. sezon 6. bölümünde robot arıların nasıl adalet dağıtıcı sisteme dönüşen sosyal medya platformlarına destek için koordine edildiğini izlemekteyiz. Yaygın kullanılan bir sosyal medya platformu olan ve çoğu zaman kamusal alanı yönlendirmede oldukça etkili olduğunu yaşamdan örneklerle izlediğimiz Twitter

üzerinden açılan “#ölüm”, “#şiddet” gibi bir bilgisayar sembolü olan “# (hastag)” simgesiyle etiketli haberlerin kitleleri nasıl yönlendirdiklerini görmekteyiz. Bu yolla, toplumsal yaşamdaki normlara “uygun” davranmadığı düşünülen kişileri hedef alan ve onların yaşamlarını tehdit eden, yaşamlarına zarar veren hukukun yerine yeni bir yargılama mekanizmasıyla karşılaşmaktayız. İlgili bölümde bir gazetecinin bir konuda toplumun dikkatini çekmek amacıyla kaleme aldığı yazının hemen ardından ölmesi, yine bir şarkıcının aynı biçimde ölmesi ve “ölmesi istenilen” kişilerin twitter üzerinden oluşturulan “# (hastag)” simgesiyle etiketlenerek ölmeleri bir sosyal medya platformunun “adalet dağıtıcı” bir karar vericiye nasıl dönüşebildiğine dikkat çekmektedir. Aynı bölümde izlediğimiz ölümlerin celledi olarak kullanılan robot arılar yeni adalet sağlayıcı sosyal medyanın da birer işçisine dönüşebilmektedir. Bu robot arıların kullanımına izin veren ise devletin kendisinin olması da sorunun bir başka boyutunu düşündürmektedir. Esasında robot arılarla kişilerin takibi sağlanmakta ve bu izlenme korkusuyla suç oranı düşürülmek ve mevcut yönetimlerin varlığına devam etmesi amaçlanmaktadır. Bu devamlılık için de teknolojinin imkanları istenildiği gibi kullanılabilen ve kişilerin yaşamlarına etik dışı ve hak ihlallerini içerecek biçimde müdahale edilebilmektedir. Fakat bu yapılırken gözden kaçan, sosyal medya platformlarının benzer biçimde bu sistemin kullanıcılarını da aynı şekilde etkileyebiliyor olmasıdır.

Kişilerin ve kurumların nefret söylemleri ve şiddet eylemlerinin kimi zaman kendi aleyhine olacak biçimde kontrolden çıkabildiği ve hem kendilerinin hem de başkalarının haklarının korunmasında engel teşkil edebildiğinin örnekleriyle karşılaşılmaktadır. İşlenen suçların sosyal medya aracılığıyla deşifresi, yargılanması ve infaz kararının verilmesi bugün yalnızca suçluların değil, suçsuzların da ceza almalarına ve bu cezaların kimi zaman geri döndürülemez sonuçları olmasına sebep olmaktadır. Oysa ki devletler başta yaşama hakkı olmak üzere, temel hakların korunmasıyla yükümlüdür. İnsan haklarının taşıyıcıları kişilerdir, ancak korunması, çiğnenmemeleri için devletlere ve onların oluşturduğu, uyguladığı yasalara, yönetmeliklere ihtiyaç vardır. “ ‘İnsan olma’ ile ‘yurttaş olma’nın çok farklı şeyler olduğu açık ise de, kimi zaman bir ülkenin yurttaş olmakla kazanılan haklar, kendilerine sahip olmak için yalnız insan olmanın yeterli olduğu insan haklarıyla karıştırılmaktadır” (Tepe, 2018a: 70)

İnsan hakları, yalnızca kişilerin yalnızca insan olmalarından dolayı sahip oldukları haklardır. Bu haklar, insanın kendi hakkında bilgisinin gelişmesiyle farkına vardığı haklar olup, etik sorunlarla ve ihlallerle karşılaşıldığında ise daha çok farkına varılacak olan

haklardır. Temel insan haklarının korunması insanın değerinin de korunması anlamını taşır. Bu haklar, bireylere tanınan haklar değil, toplumsal ilişkilerin düzenlenme biçimlerine göre korunan ya da korunmayan ya da çiğnenmesine izin verilen haklardır. Bunları korumakla yükümlü olan ise ‘devlet’dir, “bu hakların korunması, devletin, bunlarla ilgili görevlerini yerine getirmesini gerektirir” (Kuçuradi, 2009: 24)

Günümüzde, gündelik hayatımızda sosyal medyanın insan eylemlerini belirleyici etkisiyle henüz dizideki kadar olmasa da sıkça karşılaşmaktayız. Bu etkinin yol açtığı pratik yaşamda karşılaştığımız etik sorunlar da bu etkiyle doğru orantılı olarak artmaktadır. Özellikle hukuk sistemine ya da yargılama sürecine duyulan güvensizlik adalet arayışının yeni yeri olarak sosyal medyayı işaret eder olmuştur. “Adalet özlemi insanların en eski özelemlerinden biri; adaletin ne olduğu ise, felsefenin en eski sorunlarından biri... Günümüzde artık adalet özleyen değil, adalet talep edenlerin sayısı gitgide artmakta ve bu insanlar adaleti ‘elde etme’ umudunu yitirince silaha sarılmakta, rastgele insan öldürmekte, kendileri de ölmektedir” (Kuçuradi, 2011b: 27). İnsanlar, sıkça, belirli bir tek durumda adalet isteklerini dile getirmekte, kendilerine veya bir başkasına borçlu olunanın verilmesini talep etmektedirler⁶. Bu borçlu olunan talepler, kişilerin ve insan türünün gelişmesini sağlayacak koşulların ya da gelişmesini engellemeyecek koşulların sürekli, ülkeler ve dünya düzeyinde yaratılması, dolayısıyla insan haklarının korunmasına ilişkin taleplerdir. Belirli bir yerde, anda, kıtada insan haklarının korunabilmesi ve bu korumayla ilgili toplumsal düzenin sağlanabilmesidir. Bunun olmadığı, sağlanamadığı yerde karşılaşılan, hak çiğneme ya da hakları göz ardı etme -insansal olanaklarını gerçekleştirmesine engel bir durum olarak adaletsizliktir⁷.

Günümüzde, şiddet ve terör eylemlerinin arttığına yaşamda ve özellikle bazı sosyal medya platformları aracılığıyla tanıklık etmekte, yaşama, beslenme, barınma ve sağlık ile eğitim hakkı gibi temel hakların ihlaliyle daha çok karşılaşmakta, adalet talebini daha çok dile getirmekteyiz. Bu talebin yerine getirilmediği, fakat etik sorunlar ve temel hakların ihlalinin daha çok arttığı çağımızda çözümü sosyal medya üzerinden bir çözüme ulaştırmaya, adaletin sağlanmasına ve temel hakların korunmasına çabalamaktayız. Bu bağlamda etik, insan

---

⁶ “...O anda sahip olmadıkları, ama ister olsun ister olmasın, kendilerine ait olduğunu düşündükleri bir şeyin, onlara verilmesi gerektiğini kastediyorlar; yoksun bırakıldıkları, kendilerinden ‘alınmış’ ve onlara geri verilmesi gereken bir şeyi kastediyorlar; kendilerine borçlu olunan, verilmesi gereken bir şeyi” (Kuçuradi, 2011b: 29).

⁷ “Bir fikir olan adalete karşılık bir durum, bir olgu olan *adaletsizlik*...İnsanlara insan olarak borçlu olunanları bulduğumuz yer; ya da borçlu olunanları bugünkü adlarıyla dile getirirsek, temel insan hakları ilkelerinin türetildiği yer”dir (Kuçuradi, 2011b: 31).

hakları, adalet, özgürlük, eşitlik gibi kavramları daha çok dile getirmekte ve çoğu zaman yanlış ya da içi boşaltılmış halde kullanarak yeni etik sorunlar ve hak ihlallerinin kapısını aralamaktayız. Çağımızın sunduğu teknik olanaklar ve gelişmelerle bu sorunlar daha kitlesel ve daha derin bir boyut kazanmışlardır. Bu durum, bu kavramlara duyulan ihtiyacı artırırken, bu kavramların, özellikle devleti ve kitleleri yöneten siyasi ve ekonomik egemenlerin de propaganda aracına dönüşerek içleri boşaltılmıştır. “Çağımızı ıralayan şeylerin başında savaşlar, toplu cinayetler, gittikçe kitleselleşen terör eylemleri gelmektedir. Savaşlar ve terör eylemlerinde en kitlesel ölümlerin yaşandığı dönem şüphesiz 20. yüzyıldır. 21. yüzyıl daha şimdiden onu da geri de bırakmaya aday gibi görülmektedir...her yerde demokrasiden, insan hakları ve özgürlüklerin korunmasından ve genişletilmesinden söz edilmektedir” (Tepe, 2016g: 153). İnsan hakları ve etik gibi değerlerle ilgili olan bu kavramların daha sık dile getirilmesi, çağımızın sunduğu bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte, insanlık suçu ve hak ihlallerinin daha gün yüzüne çıkmasını sağlaması, aynı zamanda yine bu suçların ve ihlallerin teknolojinin sunduğu imkanları kullanarak daha kitlesel boyutlarda ele alınmasına sebep olmuştur. Bilim ve teknolojinin siyasi çıkar ve rant için kullanılmasıyla bu sorunlar bir çıkmaza ve kişisel ya da kitlesel bunalımlara dönüşmüştür. Savaşlar, göçler, terör olayları, ayrımcılık ve nefret söylemleri gibi insan hakları sorunları bilim ve teknolojideki gelişmelerin insanın değerini gözetmeden kullanılmasının yarattığı, yaratacağı tehlikelerdir.

Dünyanın hemen her yerinde cereyan eden insan hakkı ve etik ihlaller artık günümüzde çok geniş bir izleyici kitlesinin önünde gerçekleşmekte, bu da medyanın kitleler üzerinde gözle görülebilir bir etkisi olduğunu açıkça göstermektedir. Medya, oluşturduğu gündemle bir kişi ya da topluluğu/herhangi bir ülkenin vatandaşlarını terörizmle de özdeşleştirebilir, insanlığın kurtarıcısı olarak da ilan edebilir ve bunu izleyici kitlelerine empoze edebilir bir potansiyele sahiptir. Medyanın—özellikle de sosyal medyanın—kitleleri hareke geçirme, yönlendirme etkisi; sadece devletler ve egemen güçler tarafından değil, haksızlığa uğrayan sıradan bireylerin de hak ve adalet arayışları için cezbedici ve sonuç alınabilir, etkili bir başvuru merci haline gelmiştir. Sosyal platformların ve medyanın artık her birey tarafından kolay ulaşılabilir olması ve bu mercilerin mahkemeler gibi kullanılabilir olmasının, olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Olumlu olan kısmı; tek tek kişilerin uğradığı haksızlık ve adaletsizleri duyurabilmelerine sağladığı katkıdır. Sınıf farkını, bürokrasiyi ortadan kaldırabilir nitelikte olmasıdır. Olumsuz tarafı ise; bu mecraların çıkar ve kötü niyetle toplulukları yönlendirerek, bir kişi, kurum ya da topluluğu hedef alabilir olması, hak adı altında haksızlığa, adalet adı altında adaletsizliğe sevk edebilme potansiyelidir. Medya

mahkemelerinin – ki burada herkes yargıç olabilme imkanına sahiptir- gerçek hak, hukuk ve adaletin üstünde bir etkiye sahip olması ve dolayısıyla da adil yargılanma hakkının ihmaline yol açmasının olasılığı yüksektir. Sosyal platformlar ve medya, insanların bilgiye ulaşma, iletişim kurma, organize olabilme ve protesto haklarını kullanabilecekleri yollar olduğu kadar, kirli bilgilerle de kişileri hak ihlallerine iten, yönlendiren, düşüncelerini yanlı-yanlış şekillendirebilen ve provoke eden (kışkırtan) iletişim organlarıdır. Bu noktada da kişilerin teknolojiyi ve medyayı doğru bir şekilde kullanmalarının koşulu felsefi-etik bilgiye ve eleştirel- sorgulayıcı düşünceye sahip olmaktır.

Bugün artık, teknolojinin ve bilimin gelişmeleri, bizi, “bilimsel araştırmada ve çeşitli bilimlerin sonuçlarının uygulanmasında *her türlü* değer sorunlarının bir yana bırakılmasına götürmüş; bilimin ilerlemesi için ‘mümkün olan her şeyin yapılabileceği’ veya ‘her şeye izin olduğu’ düşüncesi bilim insanları arasında yaygınlaşmış; böylece –biyoloji, bio-kimya, fizik, tıp vb.- çeşitli bilimlerde mümkün olan her şey, sınır tanımaksızın yapılmaya başlanmıştır. (...) Böylece bilimlerin ve teknolojinin ‘değer dışı’ gelişmesi, kişisel veya siyasal çıkarlarla birleşerek, insanlığı bazı çıkmazlara götürmüştür; bunlar arasında, bugün genellikle global olarak adlandırılan bazı sorunlar da bulunuyor” (Kuçuradi, 2019d: 13). Bu nedenle de bu sorunları sadece devletler ve o devletlerin yurttaşlarıyla sınırlamamalı, kültürler arası boyutta geniş izleyici kitlelerindeki yansımaları bakımından da ele almalıdır. Bunun içinse etiğin teorik bilgisi ve üzerinde uzlaşılan bir insan anlayışı zorunludur.

2.2.4. *Black Mirror*'da Dünyanın Yeni Tanrısı: İnternet

Görsel 2.5. *Black Mirror* 3. Sezon 1. Bölümden sahne örneği

Black Mirror dizisinin bölümlerinde genel olarak dijital yaşamın ve teknolojinin gelişimiyle internetin sunduğu imkanların ve sanal gerçekliğin ortaya çıkardığı ya da çıkarabileceği etik sorunlar -özellikle etik kişi değerleri ve etik ilişki değerlerinin yitilmesiyle ortaya çıkan sorunlar- üzerinde durulmaktadır. Bu sorunların en dikkat çekici biçimde vurgulandığı bölümlerden biri 3. sezonun *Dibe Vuruş* bölümüdür. Yine 3. sezonda *Sus ve Dans Et* ile 4. sezonda *Arkangel* ve *Hang the DJ* bölümlerinde de güven, saygı, dürüstlük, sevgi gibi etik ilişki değerlerini ihlal ettiğine ilişkin örneklerle karşılaşmaktayız. 3. sezonun *Dibe Vuruş* bölümü, insanın değerinin ortaya koyduğu başarılarından değil de sosyal medya paylaşımlarından, sanal gerçeklikte elde ettiği “başarılar”dan -hobileri, fobileri, fiziksel görünümü, giydikleri, yedikleri vb. sahip olduklarından- ibaret gören yeni bir “değerlilik” algısı üzerinden ortaya konulmaya çalışıldığı yeni dünya düzeninin etkileri ele alınmaktadır. Gerçek olan ile sanal olanın birbiriyle iç içe geçtiği, yaratılmış olan sanal kimliklerimize bakılarak “değerli” ya da “değersiz” kabul edildiğimiz dijital dünyanın sınırlarının iyice genişlediğine ve yaşamlarımızın yönetimini ele geçirdiğine tanıklık etmekte ve bu değişime hemen hiçbirimiz direnememekteyiz. Bunun bir örneği olarak Lacie'nin tercihleri, kararları, değerli ya da değersiz gördüklerinin belirlediği sanal yaşam da bunun bir örneğidir.

Lacie, sanal yaşamda sahip olduğu statüsünü yükseltmek için sosyal medya hesabında topladığı puanlarını ve beğeni sayılarını arttırmaya çalışan bir kişidir. Statüsünü arttırmak için yapma olmayan “insan” kimliğinden, sosyo-kültürel baskıyla giderek uzaklaşan Lacie, kendisine oluşturmaya çalıştığı yeni sanal kimliğiyle sosyal platformlarda kabul görmek için başkaları için giyinerek, seyahat ederek, hobiler edinerek mücadele vermektedir. Lacie’nin çok yüksek puan ve beğenilerle sosyal medya fenomeni olan bir arkadaşının düğününe davetlilerden biri olabilmek adına sosyal medya hesabındaki puanlarını yükseltmek için verdiği mücadeleyle statüsünü yükseltmeye çalışması insanın amacının yeni dünya düzeninde değiştiğinin bir örneğidir. Lacie’nin puanını yükseltmek istemesinin tek nedeni düğüne katılarak statü artırmak değil, günlük yaşamımızda artık nasıl yaşayacağımızın, nasıl davranabileceğimizin, neyi yapıp neyi yapamayacağımızın bu puanlar ve beğenilerle sınırlarının çiziliyor olmasıdır. Öyle ki, artık insanların seyahat edecekleri uçaktaki hangi koltukta yolculuk edebilecekleri bile sahip oldukları gelir düzeyine değil, sahip olabildikleri sanal statüye göre belirlenmektedir. Lacie’nin düğüne gidebilmek için uçaktaki boş olan tek koltuğu satın alamamasının nedeni sahip olamadığı sanal statüsü ya da beğeni ve puanlarından oluşan sanal kimliğidir. Etik kişi değerlerinin yok olup gittiği sanal yaşamda yalnızca kişinin kendisi değil, çevresindekiler sahip olacağı sanal statü ve kimliklerin belirleyici olduğu yeni dünya düzeninde sanal yaşamın ortaya çıkardığı yeni etik sorunların olacağı kaçınılmaz görünmektedir. Bu belirlenim yalnızca statü yükseltmek için değil, aynı zamanda yargılama ve ceza alma sürecini -hapis cezası, filtreleme yapan çipinizi kaybetmeniz gibi cezaları alma sürecini- de etkilemektedir. Kişiler aldıkları bu türden cezaları, sosyal medyadan soyutlanma ya da ceza gibi değil de, kimi zaman ödül gibi gören kişilere dönüşebilmektedirler. Beğeni ve puan toplama kaygısının olmadığı yerlerde daha özgür olabildiklerini de düşünmektedirler. Lacie’nin bu durumu bize göstermektedir ki, “ilişki kurduğumuz insanlar karşısında tutumumuz, yaşadığımız olaylar ve durumlarda aldığımız her karar ve ilgili davranışlarımız, bunları nasıl değerlendirdiğimize dayanır” (Kuçuradi, 2018: 5).

Ülkemizde ve tüm dünyada pek çok sanal platform ve sanal profil bulunmaktadır. Yalnızca “güzel” olan ve “mutlu anlar”ın paylaşıldığı bu profillerde kişilerin eksiklikleri, güzel olmayan halleri, mutsuz anlarıyla çok daha az karşılaşılmaktadır. Her yönüyle “kusursuz insan” profili oluşturmaya çalışılmakta, statü yükseltme ya da sınıf atlama uğruna değer çiğnemekten, hakları ihlal etmekten kaçınılmamaktadır. Kabul görme isteği ve dışlanma, aşağılanma kaygısı bugün bütün sosyal medya kullanıcılarını sarmış durumdadır. İnsanların hem bedenini hem zihnini birlikte kullanarak, kendi iradesiyle isteyerek bulunduğu

eylemleri dahi değerlendirmek güç iken, sanal platformlarda doğrudan toplum içinde olmadığımız için doğru yanlış, yerli yersiz değerlendirme bir düğmeye basmak kadar basittir. “Oysa doğru değerlendirme belirli hazır ölçülere göre değer biçme ya da değer atfetme olmadığı gibi, bir şeyin değeri ona biçilen veya atfedilen değerle ilgili değildir” (Kuçuradi, 2013: 9). Yani bir kişi ya da eylem, bir başkasının bilinçsiz bir şekilde yapmış olduğu değerlendirmeden ve değerlendirenden (değer biçenden) ve eylemde bulunan kişinin kimliğinden bağımsız olarak değeri kendinde taşır ya da taşımaz. Sanal platformlarda değerlendirilen, kişi veya eylemlerin etik değer taşıyıp taşımadığı ya da iyi ya da kötü olup olmadığı değil, ben-sevgisinin ve kişisel çıkarlarının ne kadar tatmin edilebildiğidir.

İnternetin günümüzde geldiği yer, sosyal medya platformlarının yaşamlarımızdaki yeri “insan nedir?” sorusunun yanıtına yeni tanımlar eklenmesi ihtiyacını doğurmuştur. “Son iki yüz yılda değişimler o kadar hızlıydı ki, toplumsal düzen dinamik ve işlenebilir bir nitelik kazandı ve artık sürekli bir değişim halinde. Modern devrimlerden bahsedince genelde 1789 (Fransız Devrimi), 1848 (Liberal devrimler) veya 1917’yi (Ekim Devrimi) düşünürüz, aslında günümüzde her yıl, devrim yılıdır. Bugün, otuz yaşlarında biri bile, kendisini dinleyen şaşkın gençlere ‘ben gençken dünya bambaşkaydı’ diyebilir. Örneğin internet yaygın olarak ancak 1990’larda kullanılmaya başlandı, yani ancak yirmi yıl önce. Oysa bugün dünyanın internetsiz nasıl olacağını hayal bile edemeyiz” (Harari 2017: 358). İnternet insanoğlunu çepeçevre sarmış, evlere, iş yerlerine, ceplerine kısaca bütün hayatına girmiş, adeta insanın bir uzvu gibi ayrılmaz bir parçası olmuştur. İnternetin yaşamlarımıza nüfuz etmesiyle ortaya çıkan bu yeni dünya düzenine fütursuzca giren ve bu sanal dünyayı gerçekliğin yerine koyan insan artık etik ilişki kurmak ya da etik kişi değerlerini taşımak gibi bir kaygı gütmemektedir. Teknolojinin ve tüm bilimsel gelişmelerin birer insan başarısı olduğu ve insanın bu başarıları kendi ve diğer canlılar için kullanabileceği bir dünya düşlerken, insan kendi başarılarının esiri olmuştur. “Teknoloji sayesinde hükmettiğimiz doğa, şimdi biz insanları bir kez daha kapsamı içine aldığı halde, insan (daha önce) teknoloji aracılığıyla doğanın karşısındaki hükümdar gibiydi. Doğa üzerindeki hükümranlık daha sonra, tür-etiksel özanlayışımızı değiştiren, özerk bir hayatı sürdürüp evrenselci bir ahlak anlayışının zorunlu koşullarına temas edebilecek bir nevi özhâkimiyete dönüşmüştür” (Habermas, 2003b: 79).

İnternetin gücü ve etkisi zaman ve mekânın sınırlarının çok üzerindedir. İnsan internet aracılığıyla istediği anda, dünyanın herhangi bir ucundaki bir kişi ya da kurumla etkileşim ve iletişim içerisine girebilmektedir. İnsanın yakın bir geçmişte tanıştığı bu konforlu yaşam

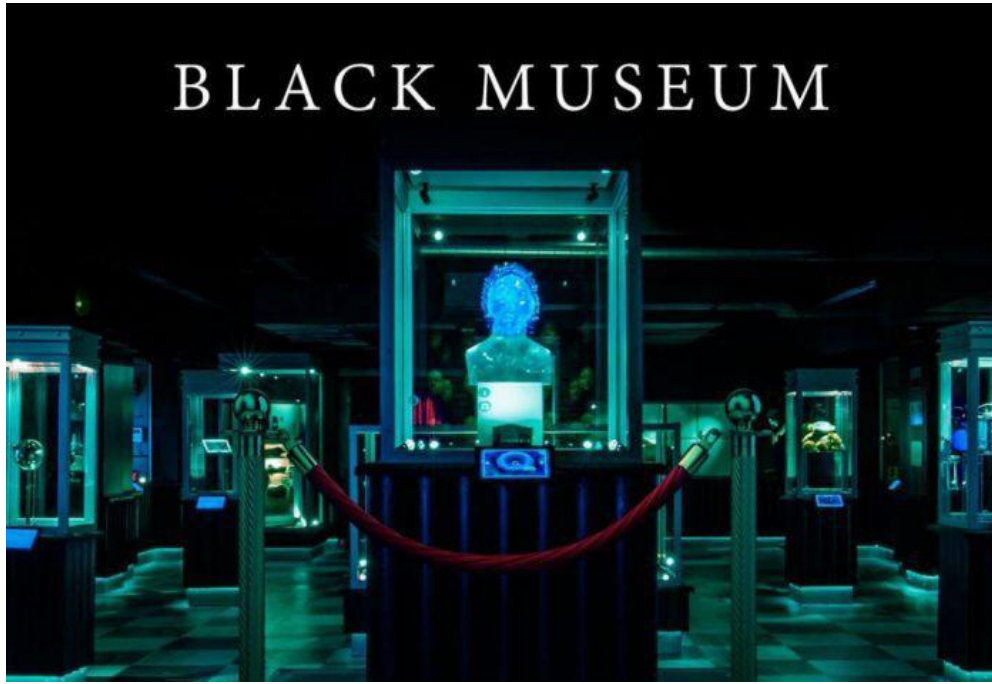

insanı, bilinçli ya da bilinçsiz olarak hayranlığa sürüklemiş, etkisi altına almıştır. İnternetin kullanımı, bilimin ve teknolojinin ilerlemesi ve dinlerin insan eylemleri üzerindeki etkisinin azalması insanın, değer yargıları, kültürel normları, inançlarını yeniden sorgulaması ve baştan tasarlamasıyla olgunlaşan anlamsızlık ve mutsuzluk hissini yarattığı bir boşluk doldurma görevini üstlenmiştir. Bu anlamda internet, dünyanın hemen her yerinde her bir insana ulaşabilme gücü kazanmış, kişilerin yapıp ettiklerini şekillendirmede başarılı olmuştur. Artık yeni tanrı olan internet, neredeyse tek yargılayıcı ve cezalandırıcıdır. Ödül ve ceza mekanizmasını -beğenilme ve/veya beğenilmeme ve/veya takdir edilme, linç edilme veya yüceltilme gibi- kurmuş bir tanrı etkisindedir. Kendi yarattığının kendini ele geçirmesine ve tüm dünyaya hükmetmesine izin veren de yine insanın kendisidir. İnsanın doğasında potansiyel olarak taşıdığı hükmetme isteğinin, gücü ve şöhreti isteme duygularının bir eşiği olmadığı için bu istek tanrı olma arzusuna kadar götürülebilmektedir. “70 bin yıl önce, *homo sapiens* hala Afrika’nın bir köşesinde kendi işiyle meşgul olan önemsiz bir hayvandı. İlerleyen bin yıllarda kendisini tüm gezegenin efendisi ve ekosistemin baş belasına çevirecek dönüşümü gerçekleştirdi. Bugün ise bir tanrı haline gelmenin, sadece ebedi gençliğin değil, yaratmak ve yok etmek gibi ilahi becerileri de ele geçirmenin arifesinde” (Harari, 2017: 407).

2.2.5. *Black Mirror*’da Biyoteknolojik Gelişmeler ve İnsan Doğası İlişkisi

İnsanın kendi faydası için kendi eliyle ortaya koyduğu teknolojik buluşların yine kendi doğası ve eylemleri üzerindeki etkileri her geçen gün artmaktadır. Özellikle tıp alanında, biyolojik ve psikolojik hastalıklara karşı geliştirilen teknolojik araçların insanın sağlıklı ve uzun bir yaşam ve sağlık hakkı adına umut verici ve katkı sağlayıcı olduğu açıktır. Fakat bu araçların, insanın kendisini amaçtan çok araca dönüştürme olasılığı, bu gelişmelerin sınırının ne olması gerektiği sorusunu zorunlu kılmaktadır. Çünkü insan, kendi gelişimi için geliştirdiği bir aracın aracına dönüşebilmektedir. Özellikle insan genomuna ilişkin çalışmalarda bu kaygı daha çok dile getirilmektedir. “İnsan genetiğinin geleceği iki temel unsur üzerine inşa edilecekti. Birincisi ‘genetik tanı’ idi genlerin hastalıkları, seçimleri ve yazgıları öngörmede veya belirlemede kullanılabileceği fikri. İkincisiyse ‘genetik değişiklik’ fikriydi- yani genlerin değiştirilerek hastalıkların, seçimlerin ve yazgının değiştirilebileceği fikri” (Mukherjee, 2018: 450). Günümüzde gen ve tıp teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde birçok hastalığın çözümü sağlanırken, insanın kendi eliyle ortaya koyduğu gen ve tıp teknolojilerindeki gelişmelerin kendi aleyhinde sonuçlara ortaya koyup koymayacağı da tartışılmaktadır. İnsan, kendi biopsişik yapısının sağlıklı kalmasını, hastalıklı hücrelerini

onarabilmesini sağlarken aynı zamanda yine bu teknolojiler aracılığıyla kendi doğal yapısını da bozabilir. “Genlerle ilgili araştırmalar, kök hücre çalışmaları, kürtajla ilgili tartışmalar ve ötenazi bugün de tıp etiğinin öne çıkan konuları arasındadır” (Tepe, 2016f: 29). Görünüşte ve başlangıçta iyi gibi görünen bir olay, olgu, nesne, araç ve gelişme, ilerleyen süreçte kötüye ve tehlikeye düşüren bir etkiye sahip olabilir. İnsanın kendi yaşam ve sağlık hakkına fayda sağlaması beklenen bir gelişmenin, kişilerin doğal yapısını bozmaması için, insanın sahip olduğu olanaklarının neler olduğunun farkına varılması, psikolojik ve biyolojik yapısına, etik ve insan haklarının bilgisine bakarak sınırlarının çizilmesi gerekir.

Görsel 2.6. Black Mirror 4. Sezon 6. Bölümden sahne örneği

İnsanın doğal yapısının bilgisinden yoksun, etik ve insan hakları bilgisi hesaba katılmadan bilim ve teknolojinin kullanılması insanın yapısına, değerine ve onuruna, kendi yapıp etmeleriyle zarar verebilir. *Black Mirror* dizisinin 4. sezon 6. bölümdeki örneklerde bunu görmek mümkündür. Tıpta kullanılan nöroteknolojik gelişmelerin yer aldığı bir müzedeki nesnelere ne amaçla yapıldığı ve sınırlarının ne olduğu üç farklı hikâyeye ile anlatılır. Hikayeleri anlatan tıp teknolojisi alanında çalışmalar yapan Rolo Haynes'tir. Bu bölümdeki üç farklı hikâyenin ortak yönü teknolojik gelişmelerin sunduğu araçların insanın kontrolünden çıkabilir olduğunu ve insanların bu nesnelere bağımlılık duymalarının eylemleri üzerindeki etkisinin gelebileceği noktaları sunmalarıdır. Bir doktorun semptomlarını bilmediği hastaların sorunlarını anlayabileceği zihinler arası bilgi aktaran bir implant ve saç

bandının hikayesi bir hekimin işini iyi yapmak isterken karar ve tercihlerinin ortaya çıkarabileceği olumsuz sonuçları ortaya koymaktadır. Dr. Peter tarafından, hastalarının hangi hastalıklarla ve acılarla mücadele ettiklerini anlamak için kullanılan bu implatın bir insanın duyguları, psikolojisi ve eylemleri üzerindeki kalıcı ve değer harcayıcı etkileri ortaya çıkarılır. “Bilim insanlarına neden genomu incelediklerini, bir beyni bilgisayara bağlamaya çalıştıklarını veya bir bilgisayara zihin yüklemeye çalıştıklarını sorduğunuzda hemen hemen aynı standart cevabı alırsınız: hastalıkları tedavi edebilmek ve insanları kurtarmak için. Bir bilgisayarın içinde zihin yaratmanın sonuçları psikiyatrik hastalıkları iyileştirmekten çok daha ciddi olsa da hepsi bu cevabı verecektir” (Harari, 2017: 405). Rolo da kendisinin üretiminde bizzat içinde yer aldığı suç unsuru icatları insanların iyiliği için yaptığını iddia ederken sonuçlarının kötü olmasının nedeni olarak, kendi başlarına hiçbir şey yapamayan bu objeleri suçlama eğilimindedir. Dr. Peter’in ilk başta mesleğini daha iyi bir şekilde icra etmek için insanı amaç edinerek kullandığı bu objeler zamanla onun kontrolünden çıkarak kendisi bu objelerin esirine dönüşür. Bilinç aktarma yoluyla hastalarının acılarını hissedebilen Dr. Peter, zamanla bu acılardan haz duymaya başlar. Düşünceleri duyguları tarafından yönetilen Dr. Peter’in acı ve haz eşiği yükselir ve daha yüksek doz da acı ve haz peşine düşer. Bu durum Dr. Peter’ı kendi biyolojisine zarar vermeye (örneğin uzuvlarını kesmeye) ve başka bir insanın ölüm acısını yaşamak istemeye kadar götürür.

Black Mirror dizisinin *Black Museum* bölümündeki Dr. Peter’in içinde bulunduğu durum tam olarak içinde yaşadığımız hayatta karşılaşılabileceğimiz türden bir örnek olarak, kişinin kendi aklını kullanmaktan uzaklaşmasının, duygularının denetimini yapamamakla birlikte bu duyguların onu kontrol etmesiyle iyinin ve kötünün ne olduğunu bildiği halde kötüye olan eğilimini ve sonuçlarının insanın onuruna ve değerine verdiği zararı anlatır. İnsan akıl sahibi bir varlıktır ve kendi aklını kullanarak tercihlerini, kararlarını, eylemlerini dolayısıyla kendi yönlendirebilir. İnsan aklını bir başkasının denetimine sokabileceği gibi aynı zamanda kendi üretimi olan bir nesnenin ve kendi duygularının da denetimine sokma hatasına düşebilir. İnsan aklını başkasının kılavuzluğuna verdiği rahattır, çünkü onun yerine karar veren bir yönetici ya da onun işlerini kolaylaştıran bir başka kişi muhakkak vardır. Fakat kendi aklını kullanmak istemediği, özgür bir kişi olmayı önemsemediği için kendi eylemlerini belirleyemez ve dolayısıyla erdemli de olamaz. Bu nedenle de aslında kişiler mutsuzdurlar, sadece geçici hazlar içerisinde kaybolurlar. Tesadüfen ya da mücadele ederek bu karanlıktan -Kant’ın ergin olmama durumundan ya da Platon’un mağara dediği yerden- çıkabildiklerinde ya da en azından bu karanlıkta olduklarını fark ettiklerinde kendi

arzularıyla akıllarını emanet ettikleri erkleri ya da kendi elleriyle ürettikleri makinaları suçlarlar. Oysa insanın ve bütün canlıların haklarını ve değerini koruyacak ya da harcayacak olan insan eliyle üretilen makineler değil, akıl sahibi olan insanın etik sorumluluğunun farkında olarak yaptıkları ya da yapmadıklarıdır. Gündelik hayatta karşılaşılabileceğimiz teknolojinin ürettiklerinin amacını aşarak kullanımından doğan sorunlar nihayetinde etik sorunlara ve hak ihlallerine yol açan, tek tek kişilerle ilgili olan ve çözümü de ancak etiğin teorik bilgisine sahip olmak ve bu bilgiyi hesaba katarak yaşamakla aşılacak olan sorunlardır.

Etiğin teorik bilgisine sahip olarak, her tek durumda, pratik alandaki etik ikileme karşılaştığında “bu durumda ne yapmalıyım?” ya da “ne yapılabilir?” sorularına aranan yanıtlar çözüme de daha kolay ulaşmayı sağlayabilecektir. “ ‘Pratik etik’, ‘uygulamalı etik’, ‘biyoetik’ ve ‘meslek etikleri’, bu ve benzeri soruları irdelemek ve sorunları aydınlatarak bunlara birer yanıt bulabilme çabalarının ürünüdür. Kuşkusuz bu sorunlar ve sorular -artık felsefi etik ya da geleneksel etik diye adlandırılmaya başlanan- etiğin ilgisinin ve bilgisel eriminin dışında değildir. Bu sorunlar ister insana, ister canlılara, ister cansız doğaya ilişkin olsun, bunlara yol açanlar insanlar, tek tek kişilerdir” (Tepe, 2016h: 16-17). Dolayısıyla akıl sahibi insan kendi eylemlerinden ve ürettiği, kullandığı bir nesnenin ortaya koyacağı olumlu ya da olumsuz sonuçlardan bizzat kendisi sorumludur. Akıl sahibi olan insan kendi ürettiklerinin nasıl kullanılacağı ve neden öyle kullanılması gerektiğine ilişkin sınırları iyi çizmeli. Keza insan, akli ve deneyimleri sınırlı bir varlık olarak her şeye müdahale edemeyeceğini ve bazı şeylerin kontrolünü –her ne kadar hükümdarlık istemi için de olsa- kaybedebileceğini düşünerek eylemde bulunmalıdır.

Görsel 2.7. Black Mirror 4. Sezon 6. Bölümden sahne örneği

Tıp alanındaki gelişmeler insanlığı umutlandırdığı kadar kaygı da uyandırmaktadır. “ ‘Bilim kötüdür’ demiyoruz. Ama insanlığa zarar verecek bir ‘kötü bilim’ var olabilir. Bilim sık sık hata yapar. Nasıl ki, bilimin el üstünde tutulan seri zaferleri için bir tarih yazıyor, yaptığı hatalar için de bir tarih yazılabilir. Bilim, doğayı anlama ve doğayla uyum içinde yaşamı sağlamak için gerekli olan bilgiyi elde etme yolunda oluşturulan bir kavramlar sistemidir. Böyle düşünüldüğünde, kişi, doğanın anladığımız ve bildiğimiz kadarıyla uyum içinde yaşanabilecek bir bünye olduğuna inanıyorsa, bilimi bırakabilir. İnsanlığa hizmet eden iyi bilimle, insanlığa hizmet etmeyen kötü bilimi birbirinden ayırabilir. Bu açıdan bakıldığında bilim, başından beri etik değerlerle şekillendirilmiştir ve onlardan ayrılamaz. Bu nedenle, ‘nötr’ ya da etik değerlerden bağımsız olduğu iddiasını güden bilim, bilimsel kanıtları göz ardı eden bilim kadar kötüdür” (HO, 2001:26-27). Biyoteknolojik ve genetik gelişmelerin daha şimdiden, insanı hem bedensel hem de zihinsel olarak gerçekleştirebileceği köklü değişimler, *insanın gelecekteki yapısı ve konumu nasıl olacağını* artık daha sık düşündürmektedir. Çünkü “insan genomunu anlama ve manipüle etme kapasitemiz, kafamızdaki ‘insan’ mefhumunu da değiştirecektir” (Mukherjee, 2018: 12).

2.2.6. *Black Mirror*'da İnsanın Geleceği

İnsanın kendi türünün yaşamına ilişkin özellikle 2000'li yıllarda elde ettiği başarılar, bilim ve teknolojiadaki gelişme ve ilerlemeler insanın gelecekteki yıllara dair hayalleri dahi nerdeyse gerçekliğe dönüştü. Dünyaya, hayvanlara, bitkilere hatta kendi türüne dahi hükmetmek isteyen insan gelecekte bir tanrı olabilmenin yolunu da neredeyse bu gelişmeler aracılığıyla araladı. Ancak tüm gelişme ve ilerlemeler bugün “insan doğası”nı içeren tartışmaların bir başka meta anlatının daha terk edilmesi isteğini daha yüksek sesle dile getirmesine sebep oldu. Kimi düşünürlerin ise insan doğasının geleceğine ilişkin kaygılarını daha da arttırdı.

“Üstinsanlık çağına girmekten korku duyarken yine kendi kendimizle yüz yüze geldik. Eşiği geçme cesaretini gösterecek miyiz? Gösterdiğimiz takdirde kendi geleceğimizi şekillendirecek miyiz? Bu cesareti göstermezsek gelecek kuşaklar bizi mahkûm edecektir. Söz konusu olan eski bir sorundur: standartları yeni baştan mı yaratmalı, yoksa var olan standartlara boyun mu eğmeliyiz? Acı ve umut arasında tereddütlü bir şekilde gidip gelirken, büyümlü bir mağaraya girme riskini göze alıp almamaya bir türlü karar veremeyen çocuklar gibiyiz. Korkunç, muhteşem bir noktada duruyoruz. Buna cesaret edebilecek miyiz?” (Mayor ve Forti, 2004: 145).

İnsan doğasını tamamen insan eliyle yapılan bir doğa olmaya doğru gidebileceği endişesi, kimi düşünürlerce ise biyolojik anlamda zaten ‘tamamlanmamış’ doğan, eksiklikler varlığı olarak bir ömür toplumsal çevresinden yardım ve ilgi bekleyen insan türünün, çok yakın bir tarihte kendi biyolojik evrimini kendi eline alarak türün tamamını, kendi kendini dönüştüreceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, yeniden bir insan doğası yaratmanın olanaklılığı ve insan eliyle yapılan bir doğanın varlığında bunun insanın karakterinin ne kadarının doğuştan olabileceği ve ne kadarını sonradan edinebileceği üzerinde durulan konulardan olacaktır. Dolayısıyla, bütün bu gelişmeler içerisinde insanın kendisine sorması gereken soru ise “neye dönüşmek istiyorum?” olmalıdır. “Ciddiye almamız gereken şeyse tarihin bir sonraki aşamasının, sadece teknolojik ve örgütsel dönüşümler değil, insan bilinci ve kimliği üzerine de temelden etki eden dönüşümler içereceğidir. Üstelik bu dönüşümler o kadar temelden olacaktır ki, bizzat ‘insan’ kavramını bile sorgulayacaktır” (Harari, 2017: 404). İnsanın ve onun doğasının geleceğine ilişkin görüşler insan kavramının kendisi gibi karmaşık ve belirsizdir, fakat insanın içinde bulunduğu gelişme ve değişmelerle ölümsüzlüğü istemeye kadar gideceği açıktır. İnsanın kendisinin ya da çok sevdiği bir başkasının, ölümsüz

olması isteği insan doğasındaki sonluluk düşüncesinin de sonunun gelmesi isteğinin ne kadar güçlü olduğunu ve teknoloji aracılığıyla bunun ne kadar mümkün kılınabileceğini göstermektedir.

Görsel 2.8. *Black Mirror* 2. Sezon 1. Bölümden sahne örneği

Black Mirror dizisi 2. sezon *Hemen Döneceğim* bölümünde sıradan ve mutlu bir yaşamları olan Marta ve Ash'ın bir trafik kazasının ardından değişen yaşamlarında teknolojinin etkisi ve insanın ölümsüzlüğünün olanaklılığı üzerinde durulur. Martha'nın eği Ash'in ölümüyle altüst olan yaşamında ona destek olmak isteyen bir arkadaşı, Ash'ın sosyal medya paylaşımlarından hareketle bir uygulama geliştirebileceğini söyler. Yani Ash'in sosyal medya paylaşımlarını bir programa yükleyerek Ash gibi düşünen, konuşan, tepkiler veren bir üst düzey yazılım -Ash'ın simülasyonunu- hazırlayabileceğini söyler. Bu yazılım ne kadar çok sistem bilirse o kadar kişiye benzeyecektir. Marta ilk başta buna karşı çıksa da içinde bulunduğu yalnızlıktan kurtulmak için bu teklifi kabul eder. Uygulamayı kurar ve sanki Ash ile konuşuyormuş gibi yapay zekayla elektronik posta aracılığıyla mesajlaşmaya başlar. Daha sonra Ash'in twitter, instagram, facebook paylaşımlarından yararlanılarak oluşturulan sesli konuşma uygulamasını kullanmaya başlar. Marta tüm bu kanallar aracılığıyla ölümün üstesinden geldiğini düşünmeye başlasa da daha fazlasını isteyecektir ve Ash'la yaptığı bütün etkinlikleri yapmaya çalışacaktır. Bir simülasyona, bir kişinin, Ash'in gerçek varlığıymış gibi inanan Martha insan eliyle yapılan, yaratılmış insan doğasının varlığını kabul eder. İstemelerinin sınır olmayan bir varlık olarak da tanımlanan insan daha fazlasını nasıl istiyorsa, Martha da Ash'in simülasyonunun bir üst versiyonunu ister. Bir yazılım olan Ash, artık bu

düzlemde bir insan bedenine sahiptir. İnsanın biyolojik özelliklerini bir gecede banyoda, içine konulduğu küvette suda bekleyerek edinen bir maket artık bir “insan”a dönüşmüştür. Burada artık ‘doğal’ olan değil ‘yapma’ olan bir insan doğasından bahsedilebilir. Ash artık, insanın kendi kendisinin katkısı olmaksızın sahip olduğu niteliklerinin bütününe yani insanın biyolojik, fiziksel doğasına, dış görünümüyle ilgili şeylere sahiptir, ancak insanı insan yapan akıl sahibi olma, düşünme, eleştirme, değerlendirme gibi edimlere sahip değildir. Ash’in gerçekten kendisiymiş gibi yerini doldurabileceğine inandığı yapma bir ürünün Ash olmadığını düşünmeye başlayan Martha, yapma olan ile doğal olanı da ayırtetmeye başlar. O, Ash kadar gerçek gibidir, ama Ash değildir, bir insan değildir. Peki nedir?

Kimi düşünürler ikili bir insan doğasından bahsederken aslında bunun bir yanıtını da vermişlerdir. İnsan doğasında “doğal” ve “yapma” olan olarak bahsetmekle, insan doğasını ikiye ayırarak günümüzdeki tartışmalar ve teknolojiyle ortaya konulabilecek olana ilişkin de bir belirleme yapmışlardır. Bu bağlamda “doğal” ve “yapma” olanı ayırırken insanın katkısı olmaksızın olanları doğal, insanın katkısıyla olanları yapma (Bayertz 2003: 135) olarak tanımlarlar. “ ‘Doğal’ olan, olanda temellendirilir, ancak buna karşılık ‘yapma’ olan değişendir” (Bayertz 2003: 136). Böylelikle insan doğasının ikiliğine ilişkin terminolojik sınır da çizilmiş olur. “Doğal” olan “*natura naturata*” ya da “*yaratılmış doğa*” yani ‘doğal olarak büyüyen gelişen’i; “yapma” olan ise “*natura naturans*” ya da “*yaratan doğa*” yani ‘insan eliyle yapılan’ anlamında kullanılan bu ikili insan doğası anlayışı biyo-genetik gelişmeler ve uygulamalar bağlamında karşılaşılan sorunları ifade etmede kullanılır (Kart, 2008: 76-77).

İnsan doğası, günümüzdeki gelişmeleri hesaba kattığımızda, biyo-genetik uygulamalara maruz kalabilecek ve farklı amaçlar gözetilerek dönüştürülüp, kullanılabilir. Özellikle, tüketim toplumunun bir parçası olan insan, elinde olanların daha fazlasını ve olmayanları da isteyecektir. İhtiyaç duyduğu ile gerçekten ihtiyacı olanı ayırt etmesi arasında yaşadığı ikilemler onu istemelerinin sınırlarını genişletmesine zorlayacaktır. Hem kendi hem de ötekilerle ilişkisinde hırslarının ve sonsuz arzularının esiri olmaktan kimi zaman kendini alamayacaktır. “Olan ihtiyaçlar ile duyulan ihtiyaçları çakıştırmayı öğrenmek gerekiyor. Günümüz koşullarında bunun olabilmesi için, yani tüketim toplumunun tuzağına düşmemek için, önemli ölçüde ve en başta kendimizi tutmayı öğrenmek ve çocuklarımıza kendilerini tutmayı öğretmek gerekiyor. Bunu öğrenen, sonunda duyduğu ihtiyaçları olan ihtiyaçlarla çakıştırmayı da öğrenebiliyor, hatta ancak olan ihtiyaçları duyan bir insan olabiliyor. Bunu öğrenmemiş bir insanın doğru ve değerli eylemlerde bulunmasını beklemek hayal olur. (...)

Kişinin kendini bilmesi kadar reklamlar seli karşısında kendini tutabilmesi, zaman içinde de *duyduğu* ihtiyaçların *olan* ihtiyaçlardan ibaret olması, doğru ve değerli eylemlerde bulunabilmesinin de ön koşullarından biri olsa gerek” (Kuçuradi, 2019c: 144-145).

İnsan, bilebilecekleri ve deneyimleri sınırlı olan bir varlıktır. Dolayısıyla da insanın istek ve ihtiyaçlarını belirlerken, sınırlarını ve yapabileceklerini hesaba katması gerekir. Neyi bilebilirim? Ne isteyebilirim? Ne yapabilirim? Ne yapmalıyım? Kişinin insan olma onurunu ve hislerini koruyacak önemli sorulardır. Doğası gereği bir bedene sahip olan insan ölümlü olduğunu bilmelidir. Ölümsüzlük arzusu ise (şimdilik) ancak, hislerin ve duyguların olmadığı bir robot gibi hareket etmesi şeklinde mümkünmüş gibi görünmektedir. Peki insanın ölümsüzlükle bunu mu istemektedir? İnsan gerçekten bir robota dönüşmeyi mi ister mi? “Neye dönüşmek istiyoruz? Human Enhancement [İnsan Geliştirme] sorusu olarak da bilinen bu soru şu anda siyasetçileri, filozofları, akademisyenleri ve sıradan insanları meşgul eden tüm tartışmaları önemsiz kılıyor. En nihayetinde, günümüzün dinler, ideolojiler, uluslar ve sınıflar arasındaki tartışmaları *Homo sapiens*’ le birlikte yok olacak” (Harari, 2017: 404-405).

İnsanı kendi özünden uzaklaştırarak başka bir varlığa çevirebilecek bilimsel ve teknolojik projeleri kontrol etmek ya da durdurmak çok mümkün görünmüyor. Ancak, bu gelişmelerin nasıl ve kimlerin elinde olacağını -insanın değerinin, haklarının ve etiğin bilgisinden hareketle- sınırlandırmak ya da yönlendirmek mümkün ve hatta gereklidir. İnsan kendi onur ve değerini korumak için kendi kendisine, neye dönüşmek istediğini sormalı ve geleceğini kendi eliyle, kendi özüne uygun bir biçimde inşa etmelidir. Peki, insan teknolojik ve genetik gelişmeleri kontrol edebilir mi? ya da bu gelişmeler engellenebilir mi/engellenmeli mi?

“Çoğu insan bunları düşünmemeyi tercih eder. Biyoetik bile bunlar yerine şu soruyu sorar: “neyi yapmak yasaktır?” insan üzerinde yapılacak genetik deneyler kabul edilebilir mi? Ya da kürtajla alınmış fetüsler üzerinde? Veya kök hücreler? Koyunları kopyalamak etik midir? Ya şempanzeler? Peki ya insanlar? Bunların hepsi önemli sorular ama bir anda frene basarak *Homo sapiens*’ i başka tür bir yaratığı çevirebilecek bilimsel projeleri durduracağımızı ummak çok naif kaçır, çünkü bu projelerin hepsi ölümsüzlük arayışıyla, yani Gilgamiş Projesi’yle ayrılamaz şekilde iç içe geçmiştir” (Harari, 2017: 405). Yakın bir geçmişe kadar insanlar, “toplumların gelecekte sosyalist-komünist toplumlar mı” “yoksa kapitalist olarak devam eden toplumlar mı” olacağını konuşup ve tartışırken, günümüzdeki gelişmelerle birlikte, “insanın şimdiki halini koruyup koruyamayacağı” ve “bir yaratığa mı

yoksa bir robota mı dönüşeceği” “robotların insanlarla savaşıp savaşmayacağı” “robotların mı, yoksa insanların mı dünyaya egemen olacağı” soruları tartışılmaktadır. Bu bağlamda "İnsan nedir?" ya da "İnsan doğası nedir?" sorularını yeniden sormak ve tartışmak gerektiğinin zaruri hale gelmiştir.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, insanın günümüz koşullarında içinde bulunduğu bilimsel ve teknolojik gelişmelerden olumlu ya da olumsuz nasıl etkilendiği, ne türden sorunlarla yaşamda karşılaştığı ve bütün bu gelişmeler karşısında nasıl eylemeyi tercih ettiğine ilişkin sorular pratik alandaki etik sorunları ve hak ihlallerini ele alan *Black Mirror* dizisiyle ele alınmak istenmiştir. İnsanın yaşamının gelecekte nasıl olabileceği ya da olması gerektiği, insanın olanaklarının kendini nasıl açığa çıkarabildiği ya da insan olmanın ne olduğunun unutulduğu “yeni dünya” düzeninde tercihlerimizin, istemelerimizin ve yapıp ettiklerimizin karşımıza çıkardığı etik ikilemler ya da etik sorunlar dizinin en can alıcı bölümlerinden örneklerle ortaya konulmak istenmiştir. Böylelikle, yaşamımızdaki etik sorunlarla ve hak ihlalleriyle nasıl karşılaştığımız ve bu sorunların çözümüne nasıl ulaştığımız üzerinde durulmaktadır.

Teknolojiyi ve bilimi üreten insan, kimi zaman bu ürünler sayesinde kendi ve başkasının yaşamına önemli katkı sağlarken, kimi zaman da bu ürettikleriyle kendine ve insan türünün diğer üyelerine zarar verebilmektedir. İnsanın yapıp etiklerine ilişkin her değerlendirme, onun içinde bulunduğu dünyanın sınırlarını çizmeyi, yaşadığı bu dünyada meydana gelen değişim ve gelişmelerin insan ve doğası üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurmaya gerektirir. Günümüz bilim, teknoloji ve bilişim alanında yaşanan gelişmeler, insanlığa yaşamı yeniden şekillendirip tasarlama gücü bahşeden yapay zekâ ve biyoteknoloji çalışmalarının ortaya koyduğu devrimler, felsefi antropoloji ve etiğin soru ve sorunlarını yeniden düşünmeye çağırmaktadır. Biyoteknoloji ve bilişim teknolojilerinin kaynaşması, bu alanlardaki devrim niteliğinde yaşanan gelişmeler, felsefi antropolojinin temel sorusu “İnsan nedir?”in sorusunun yeniden ele alınmasını gerekli kılarken, aynı zamanda tüm olan biten gelişmeler karşısında ortaya çıkan yeni etik sorunların nasıl ele alınabileceğini ve bunlara nasıl çözüm sunulabileceğini sorgulatmaktadır. Bu bağlamda, kişi düzeyinde ve devletler düzeyinde ve hatta ülkeler ya da küresel düzeyde “etik sorumluluk” üzerinde düşünmeyi gerektirmektedir.

Teknolojinin ve kazanma hırsının insanın kendini ve başkalarını araçsallaştırabildiği ve bunun doğal sonuçlarıyla dünyanın topyekûn mücadele etmesi gereksinimiyle karşı karşıya olduğumuz görülmektedir. Yaşamda dürüst, saygılı, adil, güvenilir, özgür olmak gibi etik kişi değerlerinin ve sevgi, saygı, minnet gibi etik ilişki değerlerinin başka amaçlar için harcadığını gördüğümüz bu çağda *Black Mirror* dizisi bu etik ikilemleri ve insan doğasındaki düalliteyi görebildiğimiz yaşamdan örnekleri, yeni dünya düzenindeki etik

sorunları ortaya koymasından bakımından oldukça değerlidir. *Black Mirror* dizisi özellikle biyo-teknolojik ve genetik gelişmelerin “insan doğası” ve “insanın yaşam kalitesi” üzerindeki etkisini görebilmek, bu ilişki üzerinde düşünebilmek için de önemlidir. Teknoloji ve bilimin insanın doğasına ve değerine nasıl zarar verebileceği *Black Mirror* dizisinde gözler önüne serilmektedir. Böylelikle, bize göstermektedir ki, “etik sorunlar yalnız etik kitaplarında değil, yaşamda etik sorunların yaşandığı yer hayatın kendisidir. Bu sorunları yaşayan, acı çeken ya da mutlu olan kişilerdir. Kişilerin başka kişiler veya gruplarla, bu arada kendileriyle ilişkilerinde de yaşadığı sorunlar etik sorunlardır” (Tepe, 2016a: 9). Bu sorunlara etik bakışla bakabilmek günlük yaşamda karşılaştığımız sorunların çözümünü de sağlayabilmenin önemli bir adımıdır.

Etiğin yaşama, olan bitene, olgulara dayandığını görebilmek, etiğe duyarlılığı artırabilmek günümüzde karşılaştığımız hem etik sorunların hem de insan hakları ihlallerinin önüne geçebilmeyi sağlayacaktır. Hem kamusal hem de kişisel alanda yapılabilenlerin teorisini etik ile ortaya koymak mümkündür. Etiği ve etikçileri bu yeni sorunları ele almaya zorlayansa, çağımızın bazı sorunlarının yaşamsal bir nitelik kazanmasıdır. Bugün teknolojinin eriştiği düzey, sağladığı çeşitli yaşam kolaylıkları yanında, insanlığın ve tüm canlıların geleceğine ilişkin kaygıların da artmasına sebep olmuştur. Teknolojik olarak yapabilir olma her durumda yapmaya izin vermemelidir. Bu bağlamda, yapma insan doğasının sorunlarının etik sorunlar ya da hak ihlallerini beraberinde getiren sorunlar olup olamayacakları tartışılmalıdır. İnsanı insan yapanın üzerinde düşünülmediği, doğal insan doğasının yerini yapay olanın aldığı bir dünya düzeninde etik sorumlulukların da ortadan kalktığı, etik sorunların da daha kolay çözüleceği düşünülebilir. Ancak, gerçeklik ve simülasyonların birbirine karışabildiği bir dünyada insanın yapma olmayan doğasının beraberinde getirdiği sorumluluktan insan muaf kalamamaktadır.

İnsanın yapıp etiklerine ilişkin her değerlendirme, onun içinde bulunduğu dünyanın sınırlarını çizmeyi, yaşadığı bu dünyada meydana gelen değişim ve gelişmelerin insan ve doğası üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurmaya gerektirir. Günümüzde temel insan hak ve özgürlüklerinden söz etmek, içinde yaşanılan ve eylemleri yapılandıran çevreden ve dünyadan bağımsız düşünülemez. İnsan davranışlarının çevresel ve genetik etkilerini düşündüğümüzde, değişimin insan eylemleri üzerinde ciddi etkileri görülmektedir. Teknolojinin hızlı şekilde değişime uğradığı, ilerlediği çağımızda yeni bir dünya olarak kabul edilen “sanal dünya”dan uzak kalarak yaşamak insan için neredeyse imkansızdır. Sosyal

ağların yaşamımızı kuşattığı bir dünyada, özellikle artan etik sorunlar ve beraberinde gelen insan hakları ihlalleri, felsefe tarihinin kadim sorunlarını da yeniden gündeme getirmeye devam etmektedir. Günümüzde “çoğunlukla bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin bir sonucu olan etik sorunlar, bazı mesleklerde daha önce karşılaşılmayan çeşitli sorunların ortaya çıkmasına, önceden beri var olan bazı sorunların ise bilincine varılıp konu edinilmesine yol açmıştır. Özellikle gen teknolojisindeki yeni gelişmeler, kök hücre çalışmalarındaki başarılar, şu ana kadar hayvanlar üzerinde yapılan işlemlerin insana uygulanabilir olması, birçok kişide insanlığın geleceğine ilişkin endişelerin oluşmasına ya da artmasına yol açtı” (Tepe, 2016c: 18). Bütün bunlarla birlikte yapay zekâ ve robotların insanın yerine geçmesi ve insanın beceri ve yeteneklerini en üst düzeyde ortaya koyabilmelerinden dolayı tercih edilmeleri “yapma” olanın “doğal”ın yerine geçerek yaratabileceği sıkıntılar konusunda endişe yaratmaktadır. Kimi mesleklerde, özellikle çağın sorunlarının gerektirdikleri de hesaba katıldığında, insanın yerini alan yapay zekâ ve robotların, insanın olanaklarının ve yapabilirliklerinin açığa çıkmasına nasıl engel olabilecekleri tartışılmaktadır. Ameliyat yapabilen bir robotun bir hekime, kahve servis eden bir robotun bir garsona, temizlik yapan bir robotun hizmetliye, belli bir içeriğe sahip tüm sorularınıza anında cevap verebilen yapay zekanın bir müşteri hizmeti çalışanına ihtiyacı ortadan kaldırdığı bu çağ, bilişim etiğinin haricinde “yapay zekâ etiği” ya da “robotik etik” kimi yeni terimleri de ortaya çıkararak yeni etik sorunları hayatımıza dahil etmektedir.

“Etiğin sorunları her şeyden önce insanlar arası ilişkilerde ve eylemde karşılaşılan değer sorunlarıdır. Farklı türden insan ilişkileri vardır, ama en temel olanı ‘etik ilişki’dir. Bu, kendimizi içinde bulunduğumuz ilişkilerle veya gerçekleştirdiğimiz eylemlerle yarattığımız bir ilişki türüdür. Çünkü her eylem, kişi olarak girdiğimiz ilişkinin ürünüdür: eylemde bulunan, hep tek, eşsiz bir kişidir. Bu kişi de tek, eşsiz olan bir durumda eylemde bulunur. Onun eylemde bulunan ya da yargıç olarak yaptığı veya yapmadığı şey ise, doğrudan veya dolaylı olarak, o da tek, eşsiz olan bir durumda bulunan kişiye veya kişilere yönelir” (Kuçuradi, 2019a: 54). Kişilerin olan bitenin farkındalığıyla etik davranmaya, kendi değerlendirme ve eylemlerinin sorumluluğu almaya yönlendirilebilir olmasında sanat yapıtlarının -insanların içinde yaşadıkları sorunlarla yüzleşmelerinin bir aracı olarak sanat yapıtlarının- özellikle sinema ve tiyatro gibi görsel sanatların kişilerin aydınlanmasında önemli bir rol oynadıklarını söylemek mümkündür.

Black Mirror dizisi bizlere olandan hareketle olması muhtemel olan ve tehlikeli görülen bir “yeni dünya tasarımı”nı öngören bir distopya olarak sunulmaktadır. Dizide teknolojinin sunmuş olduğu imkanların amacının dışında kullanılmasıyla kişilerin temel hak ve özgürlük alanlarına müdahalenin ve etik ihlallerin kaçınılmaz olduğunu izlemekteyiz. İnsanların kitle iletişim araçlarını ve özellikle sosyal medyayı kullanarak ve bir “(##) hashtag” ile “etiketleyerek” başkalarının yaşamlarını bilerek ve isteyerek biyolojik ve psikolojik olarak kolayca geri dönülmez zarara uğrattığını görmekteyiz. Bu yolla kimi zaman toplumsal adaleti sağlamaya çalışmakla hukuku işlevsiz hale getirmenin ya da “linç kültürü”nü yaşamımızda adil yargılamanın önünde yerleştirmenin de mümkün olduğunun örnekleriyle karşılaşmaktayız. Bununla birlikte, sosyal medya üzerinden inşa ettikleri iletişimle artık gerçeklikten uzak ve simülasyonlardan oluşan bir yaşamı yaşarken ben-seviginin daha çok esiri olmakla daha çok etik soruna yol açtıklarını izlemekteyiz. Sosyal medya araçlarının kullanımıyla ilgili sorunlar olmayan pratik sorunların insan bedeni üzerinde yapılan biyo-teknolojik gelişmelerle -kişinin kendi rızasıyla takılan “hafıza çipleri” ve “zed gözler” vb. ile- özel hayatın dokunulmazlığı gibi temel insan hakları ihlallerine de yol açtığını görmekteyiz.

Black Mirror dizisinin ikinci sezonunda özellikle insanın biyopsişik bütünlüğünün korunamaması, temel hak ihlalleri ve etik sorunlar üzerinde durulurken, dikkat çekilmek istenen bir başka sorun da insanın düşünme yetisinin algoritmalar, yazılım programları ve biyoteknolojinin sunduğu kimi başka olanaklarla yapma ya da sahip olunan doğal bir bedeni dilediği gibi kullanabilmesi ya da kullanılabilmesine destek sağlamasıdır. Yapay bir bedeni gerçek bir beyin ile yönetmek, kontrol etmek ya da tersi, bir algoritmayı, yazılım ürünü bir “beyni” doğal bir bedene yerleştirmekle tercihleri, kararları, istemeleri insan eliyle üretilene, “yapma” olana bırakmak demektir. Burada bir “insan”dan değil “insan tasarımı”ndan söz edilmesine sebep olmaktadır. O zaman da tasarlanan -yapma- bir insanın etik sorumluluğundan söz edilip edilemeyeceği, eylemlerinin etik olup olmayacağı, temel haklarından söz edilip edilemeyeceği tartışılmaktadır. “Birmingham, İstanbul, St. Petersburg ve Mumbai’de yaşayan çoğu insan yapay zekanın yükselişi ve bunun hayatları üzerindeki potansiyel etkilerinin olsa olsa çok az farkındadır. Oysa önümüzdeki yıllarda teknolojik devrimlerin ivme kazanacağı ve bunun insanlığı eşi benzeri görülmemiş zorlukta sınamalara tabi tutacağı su götürmez bir gerçek. İnsanlığı kendisine çekme amacı güden herhangi bir anlatı herşeyden önce bilişim ve biyoteknolojiden oluşan çifte devrimle başa çıkma yetisi üzerinden değerlendirilecek. Liberalizm, milliyetçilik, İslam veya yeni bir öğreti 2050’nin dünyasını şekillendirmek istiyorsa, sadece yapay zekayı değil, büyük veri algoritmalarını ve

biyomühendisliği de anlamlandırması ve bunları anlamlı bir yeni anlatı içine yedirmesi gerekecek” (Harrari, 2020: 33).

Bugün bilim ve teknoloji alanından çalışma yapan bilim insanları ortaya koydukları gelişmeleri insanın faydasına olması niyetinde yaptıklarını savunabilirler, fakat etiğe, insan onuruna ve insan haklarına uygun eylemde bulunmak için salt iyi niyet de yetersizdir. Bilgisizce yapılan iyi niyet kötü bir niyet kadar tehlikeli olabilmektedir. Dolayısıyla etik sorunları engelleyecek ve insanın değerini koruyacak eylemlerin, insanın ve onun değerli bir varlık olduğunun bilgisi ışığında bir iyi niyetle ortaya konması gereklidir. Etik ve insan haklarından sözedilebildiğimiz yer, kişilerarası ilişkilerle karşılaştığımız eylem alanıdır. Felsefenin bir dalı olarak etik, insanlararası ilişkilerde eylemin ne olduğunu, bir eylemin ne gibi öğelerden oluştuğunu inceler. Sanal platformlar da hem kişilerin ilişki kurduğu hem de eylemde bulunduğu ya da en azından gerçek hayatta eylemlerini etkilediği bir düzlem olarak etik ve insan haklarından ya da sorunlarından söz edilebilir alanlardır. Dolayısıyla kişiler bu platformlarda yapıp ettiklerinden gerçek hayatta yapıp ettikleri kadar sorumludurlar. Özetle, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin getirileri etik alanın, hak ve sorumlulukların dışında değildirler. “Bilimlerin ve teknolojinin ‘değer dışı’ gelişmesi, kişisel ve siyasal çıkarlarla birleşerek, insanlığı bazı çıkmazlara götürmüştür; bunlar arasında, bugün genellikle global sorunlar olarak adlandırılan bazı sorunlar da bulunuyor” (Kuçuradi, 2019d: 13). Sanal gerçeklikteki olup biteni gerçek hayattan farklı ve kopuk olarak görmek, bu düzlemdeki eylemlerin hukuki ve ahlaki sorumluluğunu ortadan kaldırarak insanın sahip olduğu bazı hakların çiğnenmelerine ve etik ihlallerin doğumuna göz yumma hatasına düşürür. “İnsanla, insanın teknoloji kullanımında sınır tanımazlığıyla, para kazanma isteğinin herşeyi araç haline getirebilmesiyle ilgili sorunlar” (Tepe, 2016a: 13) etik sorunlar olarak karşımızda durmaktadır.

Bu sorunlara etik bakışla bakabilmek günlük yaşamda karşılaştığımız sorunların çözümünü de sağlayabilmenin önemli bir adımıdır. Etiğin yaşama, olan bitene, olgulara dayandığını görebilmek, etiğe duyarlılığı artırabilmek günümüzde karşılaştığımız hem etik sorunların hem de insan hakları ihlallerinin önüne geçebilmeyi sağlayabilecek olan şeydir. Black Mirror gibi yapıtlar da bu sorunları görebilmek ve etik sorumluluğa sahip, etik bakışla sorunlara bakabilen kişiler olabilmek için önemli bir rol oynamaktadırlar.

4. KAYNAKLAR

- Apel, O.K. (1992). “Die Konflikte unserer Zeit und das Erfordernis einer ethisch-politischen Grundorientierung”, Diskurs und Verantwortung. Das problem des Übergans zur postkonventionellen Morali Suhrkamp: Frankfurt am Main. Akt. Tepe, Harun. (2016). Karl-Otto Apel’in Sorumluluk Etiği, ‘TEORİK ETİK’ Etiğin Bilgisel Sorunları, Ankara: BilgeSu Yayınları, ss. 181-192.
- Aristoteles. (1998). *Nikomakhos’a Etik* (İkinci Baskı). (çev. Saffet Babür). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Aristoteles. (2019). *Ruh Üzerine* (İkinci Baskı). (Çev. Aygün, Ö. ve Sev, Y.G.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Aristoteles. (2017). *Poetika* (İkinci Baskı). (Çev. Çokona, A. ve Aygün, Ö.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bayertz, K. (2003). “Human Nature: How Normative Might It Be?”. *Journal of Medicine and Philosophy*. 28 (2), 131–150.
- Habermas, J. (2003a). *The Future of Human Nature*. UK: Polity Press.
- Habermas, J. (2003b). *İnsan Doğasının Geleceği* (İkinci Baskı). (Çev. Kaan H. ÖKTEN). İstanbul: Everest Yayınları.
- Habermas, J. (2019). *İnsan Doğasının Geleceği: Liberal Öjeniğe Doğru Mu?* (Birinci Baskı). (Çev. Kaan H. ÖKTEN). İstanbul: ALFA Basım.
- Harrari, Y. N. (2017). *Hayvanlardan Tanrılara: SAPIENS İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi* (Otuz Dördüncü Baskı). (Çev. Ertuğrul Genç). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Harrari, Y. N. (2020). *21. Yüzyıl İçin 21 Ders* (İkinci Baskı). (Çev. Selin Sıral). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Ho, M.W. (2001). *Genetik Mühendisliği (Rüya Mı? Kabus Mu?)*. (Çev. Emral Çakmak). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Huxley, A. (2021). *Cesur Yeni Dünya*. (Otuz Yedinci Baskı). (Çev. Tosun, Ü.). İstanbul: İthaki Yayınları

- Kant, I. (1995a). *Prolegomena* (İkinci Baskı), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (1995b). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* (İkinci Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi* (Üçüncü Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kart, B. (2008). “Günümüz Düşünürleri ve Habermas’ ta İnsan Doğası”. *Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü Araştırma Dergisi* içinde (ayrı basım), Cilt: 19, Yıl: 2004-2, (67-82).
- Kart, B. (2016). “Etik Politikayı Önceler Mi? Aristoteles’in Yanıtı ve Günümüzde Politika”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* içinde, (112-134). Sayı:4.
- Kuçuradi, İ. (1997). “20. Yüzyıl Felsefi Antropolojisinde Takiyettin Mengüşoğlu’nun Yeri”. *Yüzyıllımızda İnsan Felsefesi*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2000). “Felsefi Etik ve ‘Meslek Etikleri’ ”, *Etik ve Meslek Etikleri -Tıp, Çevre, İş, Basın, Hukuk ve Siyaset* (Birinci Baskı), (1-16). (Yay.Hzr. Harun Tepe), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2009). “Özgürlük ve Kavramları”, *Uludağ Konuşmaları* içinde (Yedinci Baskı), (7-29). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ (2011a). “İnsan Onuru Kavramı ve İnsan Hakları”, *İnsan Hakları Kavram ve Sorunları* (İkinci Baskı), (69-76). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ (2011b). “Adalet Kavramı”, *İnsan Hakları Kavram ve Sorunları* (İkinci Baskı), (27-37). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2013). *İnsan ve Değerleri* (Beşinci Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2019a). “Etik, Meslek Etikleri ve Etiğe Farklı Bir Yaklaşım”, *Ahlak, Etik ve Etikler* içinde (Birinci Baskı), (43-63). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

- Kuçuradi, İ. (2019b). “Etiğe Yaklaşımlar, Etikte Yaklaşımlar ve Bir ‘Evrensel Etik’ Düşüncesi”, *Ahlak, Etik ve Etikler* içinde (Birinci Basım), (27-42), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2019c). “İnsan Hakları Işığında ‘Tüketim Toplumu’ ”, *Ahlak, Etik ve Etikler* içinde (Birinci Basım), (133-146), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2019d). “Felsefi Etik ve ‘Meslek Etikleri’ ”, *Ahlak, Etik ve Etikler* içinde (Birinci Basım), (7-25), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2003). *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mengüşoğlu, T. (2014). *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*. Ankara: Doğu Batı Yayıncılık.
- Mayor, F. & Forti, A. (2004). *Bilim ve İktidar*. (Çev. Mehmet KÜÇÜK). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Mitchell, J. J. (1972). “Why Study Human Nature?”. *Human Nature: Theories, Conjectures, and Descriptions*, (23–33).
- Mukherjee, S. (2018). *Gen* (Üçüncü Baskı), (Çev. Duran C.), İstanbul: Domingo.
- Scheler, M. (1998). *İnsanın Kosmostaki Yeri*, (Çev. Harun TEPE). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Tepe, H. (2000). “Giriş: Bir Felsefe Disiplini Olarak Etik ve ‘Etikler’ ”, *Etik ve Meslek Etikleri -Tıp, Çevre, İş, Basın, Hukuk ve Siyaset-* (Birinci Baskı), (1-16). (Yay.Hzr. Harun Tepe) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Tepe, H. (2016a). “Giriş”, *‘Teorik Etik’ Etiğin Bilgisel Sorunları* (Birinci Baskı), (7-14). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Tepe, H. (2016b). “Günümüz Sorunları Karşısında Kant Etiği” (Birinci Baskı), (161-180). *‘TEORİK ETİK’ Etiğin Bilgisel Sorunları*, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Tepe, H. (2016c). “Bilim ve Etik: Bir ‘Bilim Etiği’nden Beklenenler”, *‘PRATİK ETİK’ Etiğin Pratik Sorunları* (Birinci Baskı), (69-80). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Tepe, H. (2016d). “Karl-Otto Apel’in Sorumluluk Etiği”, *‘TEORİK ETİK’ Etiğin Bilgisel Sorunları* (Birinci Baskı), (181-192). Ankara: BilgeSu Yayınları.

- Tepe, H. (2016e). “Yüzyılımızın Dönemecinde Etikten Beklenenler ve Etiğin Durumu”, *‘TEORİK ETİK’ Etiğin Bilgisel Sorunları* (Birinci Baskı), (33-45). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Tepe, H. (2016f). “Etik Bilgi ve Yaşam”, *‘TEORİK ETİK’ Etiğin Bilgisel Sorunları* (Birinci Baskı), (23-31). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Tepe, H. (2016g). “ ‘İyi’ ve ‘Kötü’ Kaçınılmaz Mıdır?”, *‘TEORİK ETİK’ Etiğin Bilgisel Sorunları* (Birinci Baskı), (151-162). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Tepe, H. (2016h). “Giriş”, *‘PRATİK ETİK’ Etiğin Pratik Sorunları* (Birinci Baskı), (11-22). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Tepe, H. (2018a). “İnsan Hakları: Kavram, Kapsam ve Ölçüt”, *İnsan Hakları Felsefesi* (Birinci Baskı), (67-102). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Tepe, H. (2018b). “İnsan Hakları Nedir ve Neyin Aracıdır?”, *İnsan Hakları Felsefesi* (Birinci Baskı), (67-102). Ankara: BilgeSu Yayınları.